BAŞYAZI
Sohbahar Seçimleri ve
Sosyalist Parti

SAÇAK

SALİH URAL

Yalçın Küçük ve Yeni Tanzimatçılık

DOĞU PERİNÇEK **Sosyalist Aydının İki Sınavı**

CEMAL SÜREYA **Ahmet Cemil, Yakup Cemil**

M. BEDRİ GÜLTEKİN **Geçmişin Mirası ve Koçi Bey Geleneği**

HASAN YALÇIN **Oblomov ve Oblomovluğumuz**

Behzat Ay, Halil Berktay, Necati Cumalı, Nedim Gürsel, Deniz Kavukçuoğlu, Feyyaz Kayacan, Ahmet Özdemir, Vecdi Özgüner

SAYI:31 **AĞUSTOS 1986** **400 TL. (kdv dahil)**

KAYNAK YAYINLARI

YENİ ÇIKAN KİTAPLARIMIZ

Sivil toplum ve politik toplum.
Merkez ve merkezkaç.
Türk toplumunu devlet mi yarattı?
Osmanlı devleti ve ordusu sınıflarüstü müydü?
Türk ordusunun tarihsel kaynakları.
Bürokrasi teorileri.
Kemalist Devrim ve Türk Jakobenizmi.
Devrimci Kemalizm ve resmi "Atatürkçülük"
Kemalizm ve İslam.
Türk devriminin katılaşması.
Toplumsal çoğulculuktan siyasal çoğulculuğa: 1946 ve 27 Mayıs.
Türkiye'de çok partili rejimin dayanıklılığı ve temeli.
Askeri darbeler, 12 Mart, 12 Eylül.
Bonapartizm ve militarizm.
"Türk'ün Türk'ten Başka Dostu Yok"mu?
Bağnaz Türk milliyetçiliğinin "efendi millet" teorisi ve benmerkezciliği.
Demokrasi ve 2000'ler.
(Resmi tezlerin, devlet fetişizminin, milliyetçiliğin, "sivil toplumculuğun", "Kerim devlet" ve bürokrasi teorilerinin eleştirisi temelinde)

KDV dahil 1650 TL.

KDV dahil 770 TL

KDV dahil 1100 TL.

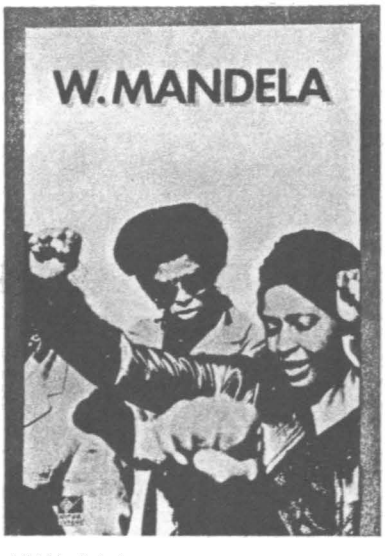

KDV dahil 1100 TL

Nuruosmaniye Cad. 3/2 Cağaloğlu-İSTANBUL Tel: 520 66 27

SAÇAK
SİYASET KÜLTÜR SOSYALİZM PERİYODU

Aylık Dergi, Ağustos 1986
Sayı:31

Sahibi:
KÂMİL ARSLANTÜRKOĞLU

Yazışleri Müdürü:
İLHAN KIRIT

Sanat ve Edebiyat Yönetmeni
CEMAL SÜREYA

Yönetim Yeri:
Nuruosmaniye Cad. 3/2
Cağaloğlu/İstanbul
Tel:526 42 93

Yazışma Adresi:
İLHAN KIRIT
P.K.574 Sirkeci-İstanbul

Posta Çeki No:
KÂMİL ARSLANTÜRKOĞLU
149322

Yurtdışı Gönderileri İçin:
İLHAN KIRIT
İş Bankası Türbe Şubesi
6511-55624-U

Abone Koşulları:

1 Yıllık	4500
6 Aylık	2250
Yurtdışı Yıllık	45 DM

İlanlar:

İç Sayfalar	100.000
İç Kapak	150.000
Arka Kapak Renkli	200.000

Dizgi ve Ofset Hazırlık: Sistem Ofset

Baskı: Yeni Doğuş Veb Ofset
575 39 09

Kapak Baskı: Matbaa 70

Dağıtım: GAMEDA

İÇİNDEKİLER

Bu Sayıda
Aydınlar ve İktidar 2

Başyazı
Sonbahar Seçimleri ve Sosyalist parti 3

Türkiye'den / Dünya'dan
• Avrupa Konseyi "Mini-Oturumu"nda Demokrasi Açısından Göze Çarpan Zaaflar • Dini Yükseliş Karşısında Batı'nın Kaygıları • Toptan İmha • Türkiye Ara Seçimlere Yükselen Bir Enflasyonla Giriyor • Kıbrıs'ta Acı Bir Sona Doğru mu? • Gorbaçov Reformculuğunun Afganistan'daki Çehresi • İtalyan Komünist Partisinin Sovyetlere İlişkin Tutumu

Doğu Perinçek
Vitrinlik Değil, Gerçek Demokrasi 9

Salih Ural
Yalçın Küçük ve Yeni Tanzimatçılık 15

Doğu Perinçek
Sosyalist Aydının İki Sınavı 33

Cemal Süreya
Ahmet Cemil, Yakup Cemil 38

Mehmet Bedri Gültekin
Geçmişin Mirası ve Koçi Bey Geleneği 40

Hasan Yalçın
Oblomov ve Oblomovluğumuz 46

Vecdi Özgüner ile Söyleşi
Birleşik Sosyalist Parti'yi Yaratmanın Yollarını Bulmalıyız 50

Sanat / Edebiyat
Necati Cumalı
Dost 52

Feyyaz Kayacan'a 3 Soru 53
Deniz Kavukçuoğlu
49. Uluslararası Pen Kongresi 54

Nedim Gürsel ile
PEN Kongresi Üzerine Söyleşi 55

Yayın Dünyası
Halil Berktay
Eski Yunan'da Devlete Sığrayışın Öyküsü 56

Hasan Yalçın
1 Mayıs 1977 Katliamı Konusunda
Aydınlık Grubu Sanık Değil,
Halkın Avukatı Oldu 59

Behzat Ay
Mehmed Kemal'ın İki Kitabı 62

Ahmet Özdemir
İki Yayın Notu 63

C.S.
"Bırakın Kendini Avutsun" 64

Aydınlar ve İktidar

Aydınlar ve iktidar, dünya boyutunda eski bir sorundur. Türkiye'ye gelince, tarihimizde ve günümüzde aydınların özel bir yeri olduğu tartışılagelmiştir. Yalçın Küçük, dört kitaplık "Aydın Üzerine Tezler"i ile bu tartışmaya sanırız en hacimli katılımı yaptı. Türkiye'de düşünce hayatı denebilir ki, bir monologlar yığını halindedir. Eleştiri ve tartışmaya pek rastlanmıyor. Yalçın Küçük arkadaşın çok büyük iddialarla öne sürdüğü Tezler'i de, ne yazık ki iddiasıyla orantılı bir tartışma konusu olmadı. Yalçın Küçük'ün Türkiye'de aydın ve iktidar sorunsalına verdiği cevap,tarihi ayakları üzerine oturtma iddiasının ötesinde bir program ve çözüm olarak da sunulmaktadır. Salih Ural, "Aydın Üzerine tezler"e yönelttiği eleştiride, bu programa "Yeni Tanzimatçılık" teşhisini koyuyor. Ural'ın yazısı, Yalçın Küçük'ün tezlerini aydınlar ile iktidar ilişkisi çerçevesinde ele alıyor ve bu konuda sunduğumuz dosyanın en hacimli çalışmasını oluşturuyor.

Bugünden geçmişe doğru gidersek, Doğu Perinçek,günümüzün sosyalist aydını; Cemal Süreya, Ahmet Cemil, Yakup Cemil tiplerini otopsi masasına yatırarak Meşrutiyet aydını ve Mehmet Bedri Gültekin de,Koçi Bey'in kişiliğinde bir geleneği simgeleyen Osmanlı feodal aydını bağlamında, aydınlar ve iktidar ilişkisini tarih içinde büründüğü çeşitli yönleriyle inceleyerek dosyamıza katkıda bulunuyorlar. Hasan Yalçın ise, Dünyanın her yerinde özellikle değişme halindeki toplumlarda bütün vurdumduymazlığı ve boşvericiliğiyle zamanın işlemediği günlük hayata bağdaş kuran ve Türkiye'de de denebilir ki yüz elli yıldır yanımızda yöremizde dolaşan bir aydını önümüze getiriyor: Oblomov'u, Gonçarov'un unutulmaz Oblomov'unu. Aslında Oblomov'u, en sonunda işsizlikten barikatların tepesinde ölen Turgenyev'in ünlü Rudin'i ve Dostoyovski'nin fesatç: aydını Verkovenski ile tamamlamak gerekiyor.

Ara seçimler, sosyalistlerin seçimlerdeki tavrı konusunu da gündeme getirdi. Bir kez temel bir saptamayı yeniden vurgulamak gerekiyor. Sosyalizm, sınıfsal ve ideolojik kaynağı ve programı açısından sosyaldemokrasiden ayrı ve bağımsız bir akımdır. Sosyalist politikayı da, sosyal demokrasinin oylarının bölünmemesi türünden bir perspertif değil, doğrudan doğruya emekçi sınıfların çıkarları, sosyalist akım ile emekçi hareketinin birleşmesi perspektifi belirler. Bir sosyalist partinin varlık nedeni de, bağımsız siyasal mücadele hakkı da, emekçi sınıfların varlığından kaynaklanır. Günümüz koşullarında bir sosyalist partinin ara seçimlerine katılması söz konusu değildir. Öte yandan SHP, Türkiye'nin sorunlarına emekçiler açısından köklü çözümler getirecek bir sınıfsal ve siyasal karakter taşımamakla birlikte, emekçilerin örgütlenme ve düşünce özgürlükleri üzerindeki tehditleri kaldırmayı ayrıca 12 Eylülün nerdeyse ortadan kaldırdığı sendika, grev ve toplu sözleşme haklarını tanımayı vaat etmektedir. Seçimlerde bu düşünceyle SHP'ye oy vermek, sosyalistler arasında ağır basan eğilim olarak kendini gösteriyor. Kuşkusuz bu politika, bugünkü koşulların belirlediği bir politikadır. Aslolan, siyasal platformda bir emekçi seçeneğinin güçlenmesi ve Türkiye'nin geleceğini belirlemesidir. Seçimlerdeki tavır, her somut durumda bu perspektifle saptanabilir. Başyazımız bu kavrayış ışığında, ara seçimde sosyalist tavrı tartışıyor.

Sosyalistlerin Birliği konusundaki görüşmelere bu sayımızda "Türk Solu" dergisi kurucularından ve TEP eski Genel Sekreteri ***Vecdi Özgüner****arkadaşla konuşarak sürdürüyoruz. Sorunlar üzerinde böyle net ve özlü açıklamalar, tartışmaların yapıcı bir yönde ilerlemesine katkıda bulunuyor.*

"Elyazısıyla şiirler" sayfasında bu sayı Necati Cumalı'nın yapıtını okuyoruz. Feyyaz Kayacan öykü, şiir ve İngiltere'de sanat dergilerini ele almakta. Kitap eleştirileriyle Halil Berktay, Behzat Ay. Deniz Kavukçuoğlu 49. PEN Kongresi üzerine yazdı. Ayrıca bu kongre için Nedim Gürsel'le söyleşi. Ahmet Özdemir'in "İki Yayın Notu"

SAÇAK

Sonbahar Seçimleri ve Sosyalist Parti

Parlamentoda boş bulunan 11 milletvekilliği için ara seçim kararı, Birleşik Sosyalist Parti fikrinin geliştiği, kamuoyunun ileri unsurları nezdinde kuvvet topladığı bir zamana denk düştü. Sosyalist birikimin kendisini bu projeye yakın hisseden akım ve şahsiyetleri arasında, şimdi, bu seçimlerdeki tutumun ne olması gerektiği tartışılıyor. Bu durum, bize, sosyalist partinin görevleri sorununa, siyasal mücadeledekarmaşık çelişmelerin tahlili yoluyla taktik saptanması sorununa, nihayet Sosyalizm ile Sosyal Demokrasi arasındaki ilişkiler sorununa bir kez daha eğilme fırsatı vermektedir.

Bundan sekiz ay kadar önce *birleşik sosyalist parti* ihtiyacı ilk dile getirildiğinden beri, sosyal demokrat çevreler sol oyları böleceği gerekçesiyle buna karşı çıkıyorlar; itirazlarını açıkça söylemeseler bile içten içe hoşnutsuzluk duyuyorlar. Küçük aydın çevresi tartışmaları ölçeğinde oldukça keskin bir terminolojiyle konuşan ve kendilerinin "sosyal demokrasinin solunda", "aslında sosyalist" olduklarını, neredeyse ayrıca izaha bile.tenezzül etmemeleri gerekecek kadar âşikâr bir "gerçek" sayan bazıları ise, görünüşte daha ayrıntılı bir usavurmaya başvuruyorlar: (a) Bugün sosyalist bir partiye gerek yoktur; (b) çünkü mesele hâlâ sosyalist hedefler koymak değil, demokrasiyi ilerletmektir; (c) bu da en iyi sosyal demokrasiyle birleşerek yapılabilir; (d) buna karşılık ayrı bir parti kurmak, sağı güçlendirecek ve demokrasiyi zayıflatacaktır.

Sözde-Marksist kavramlarla bezenmiş bu "teorik" yaklaşımın ilk üç önermesi, aslında parti teorisini olsun, demokrasi ile sosyalizm arasındaki ilişkinin teorisini olsun, tepetakla ediyor. Sosyalist parti, ancak demokrasi mücadelesi başka güçler tarafından tamamlandığı ve doğrudan sosyalizm artık toplumun gündemine geldiği zaman mı kurulur? Sosyalist partinin programı, her koşulda, mutlaka derhal sosyalizm hedefini mi sistemleştirir, yoksa kısa-orta-uzun vâdeli hedeflerin bir bileşimini mi sunar? Son tahlilde emekçi karakter arzetmeyen ve tarihsel perspektifleri güncel demokratikleşmenin çok ötelerine uzanmayan o diğer siyasal güçler, hele bağımsız bir sosyalist örgütlenme tarafından tazyik edilmedikleri, rekabetsiz konjonktürlerde, bizatihî demokrasi mücadelesinde ne kadar tutarlı, işbitirici davranırlar? Mesele sosyal demokrasiyi sadece desteklemek mi, yoksa hem desteklemek hem eleştirmek mi? Desteklemek için, bağımsızlıktan vezgeçip sosyal demokrasinin programına, örgütüne katılmak mı zorunlu? Ayrı bir kuvvet oluşturmanın ağırlığıyla sıkıştırma alternatifinden peşinen vazgeçildiğinde, bir kısmı zaten ilhakı kabullenmiş tek tek "sosyalist"lerin "eleştirel telkin"leri, ne ölçüde zorlayıcılık taşır? Bu soruların doğru cevapları, 20. yüzyıl başlarında *Demokratik Devrimde İki Taktik* hakkındaki kapsamlı düşüncenin ortaya atılmasından bu yana, evrensel bilim mirasımızın bir parçasıdırlar ve azgelişmiş ülkelerde patlak veren devrimlerin olsun, bir devrim ile taçlanmayan demokratikleşme süreçlerinin başarılı ve başarısız tecrübelerinde olsun, tekrar tekrar sınanmışlardır. Bizde de, 1960'ların ve 1970'lerin fikir çatışmalarında birçok kez görüldü ki, çok radikal jargonlarla da olsa, aşamalı ve kesintisiz devrim teorisini, sosyalist partinin -ideolojik ve sınıfsal varlık zemini gerçekleştiği andan itibaren- bu toplumsal dönüşüm dalgalarının tümünde özerk bir insiyatif kazanması görevini reddetmek, eninde sonunda, kâh *Yön-Devrim* darbeciliğine kapılmak, kâh pasif bir beklemeciliği benimsemek biçimlerinde, demokrasi aşamasında şu veya bu burjuva kesiminin kuyruğuna takılmaya dönüşüyor ve tabii Sosyalizme açılması da hiçbir zaman mümkün olamıyor.

Ama demokrasi mücadelesini -ister kozmopolit-işbirlikçi kanadıyla, ister liberalleriyle, ister sosyal demokratlarıyla- burjuvaziye terkeden bu tür kafa karışıklıklarını ayıkladığımızda, "sosyal demokrasi içindeki sosyalist"lerimizin yukarıdaki mantığından geriye kalan, bir kez daha, sol oyları küçültmemek kaygısıdır. Öte yandan, sosyalist parti tezini ilke olarak benimseyen kesimlerde dahi, böyle bir partinin kurulabirliğini kısa zamanda seçimlere katılacak şekilde 45 ilde örgütlenip örgütlenemiyeceği, seçimlerde oy şansı olup olmadığı, "solu bölmek"le suçlanırsa ne denileceği, vb. açısından irdeleme eğilimini zaman zaman görüyoruz. Dolayısıyla sözünü ettiğimiz bütün görüşler, aralarındaki farklara rağmen, şu ortak varsayımları içermek-

tedirler: Siyaset, seçimlere katılmaktan *ibarettir*; bir parti, ülke koşulları ne olursa olsun *mutlaka* ayrı listelerle, kendi adaylarıyla seçimlere katılır; sosyalist bir partinin seçimlere girmesi, *statik* bir sol oylar blokunun parçalanması anlamına gelir. Şimdi başgösteren ara seçimler ortamında, bir kısım sosyalist şahsiyetlerce öne sürülen *"ortada bir sosyalist parti gözükmediği için* sosyal demokrasiye oy vermek" çizgisi, aynı temel yanlışlığın bir diğer uzantısı görünümüne bürünüyor.

Türkiye'nin bugünkü parlamenter çerçevesinde sosyalist bir partinin yer almaması, elbette önemli bir eksikliktir ve önümüzdeki seçimlerin *demokrasi açısından güdük* karakterinin aslî kaynağını meydana getiriyor. İşin ilginç yanı, sosyalistler dışında kimsenin bu eksiklik üzerinde durmamasıdır: Dergimizin Nisan 1986 tarihli 27. sayısında (s.2) belirttiğimiz gibi, "...kamuoyunda etkili mihrakların derdi başka; emekçilerin siyaset alanına çıkmasına ilişkin sorunların üzeri elbirliğiyle örtülüyor ve 'demokrasi' de bir hâkim sınıflar *consensus*'u sınırları içine hapsedilmek isteniyor." Doğu Perinçek arkadaşımızın, Anayasa güvencesinin olağan dönemlerde olsun, olağanüstü dönemlerde olsun sosyalist partiler için tam olarak uygulanmasını sağlayacak bir açık hükmün Siyasî Partiler Kanunu'na eklenmesi doğrultusundaki girişimleri (bkz: aynı sayı, s.12), yalnız ANAP, MDP ve DYP değil, *SHP ve DSP tarafından da* sessizce geçiştirildi. Bu sayımızın "Türkiye'den/Dünyadan" bölümünde okuyacağınız bir diğer yazı, Haziran ayı başlarında Avrupa Konseyi'nin İstanbul'da yapılan "Mini-Oturum"unda da, ne Batılı parlamenterlerin, ne Erdal İnönü'lerin, ne de Abdullah Baştürk'lerin, Reha İsvan'ların, Mahmut Dikerdem'lerin, bu gerçeği vurguladıklarını gösteriyor. Aslında bu örnekler, sosyal demokrasiden ne beklenebileceği konusunda taşlıbaşına uyarıcı ve anlamlıdır. Demek ki her fırsatta olduğu gibi sonbahar seçim kampanyası nedeniyle de, Sosyalizme Örgütlenme Özgürlüğü ilkesini, eksiksiz bir demokrasi platformunun köşetaşı olarak ısrarla savunmalıyız. Ayrıca, ayağı Türkiye toprağına basan sosyalist birikimin tümü olarak, bugün bir yasal partimiz olsa, ara seçimler karşısındaki tutumumuzu, tek tek kişiler, dağınık çevreler ya da dergiler olarak yapabileceğimizden çok daha etkili ve yaygın bir tarzda kitlelere duyurabileceğimiz, dolayısıyla sözkonusu tutuma çok daha fazla bağımsızlık, insiyatif ve vuruculuk kazandırabileceğimiz de kesindir - eşasen emekçi kitleleri temsil etmeyenler de bunu pek istemiyorlar. Sosyalist bir partinin şimdiki seçimlere katılmadığı saptaması, bütün bu açılardan değerlidir ve gerçekliğin gözardı edilemeyecek bir yönünü yansıtıyor.

Bütün bunlarla birlikte, bugün sosyalist bir partiden yoksun bulunduğumuz için sosyal demokrasiye oy vermemiz gerektiği düşüncesi doğru değildir. Sosyalist partinin varlığı/yokluğu, seçimlerde ne yapacağımızı bu kadar basit bir formüle indirgeyecek kadar, gerçekliğin belirleyici unsurunu oluşturmuyor. Çünkü bir sosyalist partinin seçimlere katılması, yalınkat varlığından otomatik olarak türemez. Bir sosyalist partinin yönetim organlarının önündeki sorun, özünde, tek tek sosyalistlerin önündeki sorundan tamamen farklı değildir. Sosyalist parti, her yaptığı işte *bir politika uygular*: adına gerçeklik dediğimiz o çelişmeler yumağını tahlil etmeye, ve bütün diğer çelişmelerin gelişmesini en fazla etkileyenin hangisi olduğunu bulmaya çalışır; *bu halkayı kavrar* ve tavrını, geniş halk kitlelerinin çıkarları ile kendisinin adım adım güç toplama amacını gözönünde tutarak seçer. Sosyalist partinin o anda ulaşmış bulunduğu prestij ve kitleleri seferber edebilme yeteneği, bu tablonun içine, sayısız koşuldan biri, kavranacak halkaya işaret eden önemli bir ipucu kimliğiyle girer. Başka bir deyişle, siyaset sahnesine bakışta tek tek sosyalistlerin de, sosyalist bir partinin karar merkezlerinin de öğrenmesi gereken şey, bir *baş çelişme mantığı*dır; baş çelişmenin karşı kutbu, siyaset düzleminde somutlanmış mücadelede, toplumsal dönüşümün ilerlemesinin o an için önüne dikilmiş esas engeli, azamî ölçüde tecrit edilmesine ihtiyaç duyulan hedefi belirlerken, baş çelişmenin bu tarafında ise, o hedefe karşı nesnel olarak birleştirilebilecek tüm potansiyel yer alır. Seçim taktiğinin araşatırılması, sadece bu genel metodolojik yaklaşımın özel bir uygulamasını ifade eder.

Örneğin bugün Türkiye'nin hayatî sorunu, *demokrasi*dir. Bu her zaman otomatik olarak böyle değildir; ama şimdi, şu sırada, toplumumuzun sosyalizm yolundaki uzun, zigzaglı tarihî yürüyüşünü sürdürmesini istiyorsak, siyasal demokrasinin genişletilmesi ve derinleştirilmesi halkasını kavramak zorundayız. Demokrasi etrafındaki çelişmenin bir tarafında, seçimlere katılan güçler açısından düşünürsek, ANAP yer alıyor. 1983 sonbahar seçimleri sürecinde henüz Bonapartizm ile belli ölçülerde çatışan ANAP, daha sonra Türkiye hâkim sınıflarının esas partisi haline gelmiş; *Saçak*'ta önceden gördüğümüz gibi, halk düşmanı ekonomik politikası nedeniyle, 1982 Anayasasıyla olsun, bütün diğer otoriter kurumlar dizisiyle olsun, arasında gitgide bir karşılıklı tamamlayıcılık ilişkisi oluşmuş; kendi içindeki MSP-MHP kalıntısı unsurları, gelecekteki aşağıdan yukarı radikalleşmelere karşı başlıca ideolojik barikat olarak inşa edilmek istenen dinî ideolojinin taşıyıcılarına dönüştürmüştür. Son ara seçim kararının alınışı ve aynı anda Seçim Yasasının ayaküstü değiştirilmesi olayında da görüldüğü gibi, ANAP hukuk tanımaz keyfîliğe yönelirken, dış siyasette de oldukça düşük düzeyli bir şovenizmi tırmandırmaktadır. Önümüzdeki seçimlerde ANAP'ın oylarının önemli ölçüde düşmesi, halkın hükûmete ciddî bir ihtarı demek olacak; otoriter kurumların uygulanabilirliği zayıflarken demokrasi güçlerinin insiyatifi gelişecek; ille gelecekteki bir iktidar değişikliği anından itibaren değil, daha bugünden, her alanda, günlük hayatta daha fazla özgürlükten yararlanmak olanağı doğacaktır.

Peki, seçimler platformunda ANAP'ın geriletilmesi, hangi tercihle mümkün olabilir? Burada bütün veriler SHP'ye işaret ediyor. Sosyaldemokrat Halkçı Parti'nin, demokrasi mücadelesindeki bütün zaafları ortadadır: 1980-öncesinde CHP için sözkonusu olduğu gibi, berrak bir program, çizgi ve siyasetler demetinden yoksundur. Tutuk bir muhalefet yapmaktadır. Yönetimi, temel kitlelerin talepleri ile devleti koruma ve kollamayı dengeleme peşindedir. Oldukça geniş ve orta sınıf karakterli bir kesime yaslanan SHP, içinde bulunduğu parasal sıkıntılara karşı açtığı kampanyada, üye ve taraftarlarının fedakârlığını sosyalistlerin yapabileceğinden çok daha zayıf bir tarzda harekete geçirip, ancak 15 milyon gibi çok düşük bir meblağı toparlayarak, örgütlenme ve seferberlik yeteneğinin çok parlak olmayan kanıtlarını sunuyor.

Bununla birlikte SHP, ana muhalef partisidir, halkın hoşnutsuzluğunun aktığı esas kanaldır ve bu konumunu yansıtan, diğer partilere kıyasla gene de oldukça demok-

ratik bir platforma sahiptir. DYP'nin veya DSP'nin değil, ancak SHP'nin oyunun büyümesi, ANAP'ın ve Bonapartizmin gerilemesi sonucunu doğuracaktır. DYP, ANAP'tan esasta farklı bir sınıf temelini simgelemiyor. Devletten ve iktidar nimetlerinin paylaşımı mekanizmalarından uzaklaştığı ölçüde geçirdiği sınırlı ve göreli liberalleşme, Zincirbozan'dan bu yana kendisinde olmadık "keramet"ler keşfedilmesine yol açan Demirel, Mehmet Yazar'ın HDP'sinin rekabetiyle ve muhafazakâr seçmen nezdinde ANAP'a alternatif oluşturma âcil sorunuyla yüzyüze gelir gelmez bu sürece dur demek'e; liberal dahi olmadığını *Nokta* dergisinden kamuoyuna açıklamaktadır. Böylece bir kere daha somutlanıyor ki, Demirel'lerin ve Cindoruk'ların "milli uzlaşma" önerileri emekçi halkı kapsamıyor. Hâkim sınıflarla kısıtlı kalmayacak demokratik *consensus*'lar, hâkim sınıflar dışındaki itici güçlere ihtiyaç gösteriyor. Bu seçimlerde DYP'nin halka yararı, ANAP'ın oylarını bölmekten ibaret kalacaktır. DSP ise, dargörüşlü gidişatı nedeniyle, SHP'nin oylarını bölerek ANAP'a yardımcı olmak rolüne mahkûm ediliyor. Zoraki kurulan, taşra örgütlenmesine zoraki girişen, şimdi seçimlere zoraki katılan DSP'nin, SHP'den çok daha etkili bir kampanya yürüterek asıl ANAP'a bağlı kitlelerden oy alacağı yolundaki iddiaları, ciddî kabul edilemez. Ecevit, ANAP'ın Seçim Yasasını neden alelacele değiştirdiği üzerinde bir parça durmalıdır. Bu değişiklik, sadece DSP'nin seçimlere katılma olanağı açısından pratik bir fark getiriyor. Açıkçası, kamuoyu yoklamalarında durumu kötüye giden Özal, umudunu DSP'nin alacağı yüzde 2-3'e bağlıyor. DSP Genel Başkanı'nın İzmir gezisinin ardından, partinin İzmir ve Karşıyaka örgütlerinin istifaları, Ecevit'in kişisel dâvâsının haklılığının kendi tabanı tarafından dahi artık yadsınmadığını düşündürmekte. Bu bütünsel tahlil çevçevesinde, *SHP'nin tablonun kalanından soyutlanmış, özsel niteliklerinden ötürü değil, fakat kuvvetlerin göreli konumlarından ve baş çelişme etrafındaki mevzilenişlerinden ötürü,* bu ara seçimleri ANAP'ı geriletecek ve demokrasiyi geliştirecek tarzda değerlendirmenin yolu, oyları SHP'de toplamaktan geçiyor.

Şimdi şu soruyu bir kez daha soralım: Bir sosyalist partinin varlığı, sadece varlığı, bu tahlili ve ulaştığımız sonucu değiştirir miydi? Hayır, yukarıda açıklamaya çalıştığımız gibi, bu daha çok sözkonusu sosyalist partinin gücüne, kitle ilişkilerinin düzeyine, kısa zamanda çok dinamik bir kampanya yürüterek ülke çapında genel olarak bir sola kayış yaratıp yaratamıyacağına bağlı olurdu. Böyle bir olumlu ihtimalin gerçekten varlığı halinde, varolan konjonktürde sosyalist partinin seçimlere girmesi demokratikleşme mücadelesini zayıflatmazdı; aksi takdirde, sosyalist parti için, şimdi DSP'ye yönelttiğimiz eleştiriler haklılık kazanırdı. Ama kurulmuş bulunan bir Sosyalist Parti'nin, SHP'yi oy verme açısından desteklemekle birlikte aynı zamanda eleştirme ve kendi bağımsız sesini kitlelere ulaştırma kapasitesi, kuşkusuz şimdi yapabileceğimizden daha yüksek düzeyde olacaktı. Ayrıca bugünkü somut koşullardan koparırsak, sosyalist bir partinin seçimlerde izleyeceği politika, dar parlamenter perspektifi aşan bir tahlil sorunudur.

Sosyalizm tarihî bakımından Sosyal Demokrasinin babasıdır. Bugün Türkiye solu, dar-parlamenter bir mantık çerçevesinde "Ortanın Solu" hareketinin neredeyse baş rakip ilân edildiği 1960'lardakinden çok ileri bir olgunluk düzeyine; emekçi sınıfların ideolojik ve örgütsel bağımsızlığını ustalıklı bir ittifaklar siyasetiyle birleştirebilecek bir olgunluk düzeyine ulaşmış bulunuyor.

SAÇAK

Avrıpa Konseyi "Mini-Oturumu"nda Demokrasi Açısından Göze Çarpan Zaaflar

Avrupa Konseyi Parlamenterler Asamblesi'nin yıllık olağan "Mini-Oturum"u, 30 Haziran-4 Temmuz 1986 tarihlerinde İstanbul'da yapıldı. Bu münasebetle Türkiye'nin politika kulisi Etap Marmara'ya ve Sheraton'a taşında; otel lobileri yerli ve yabancı milletvekillerinden, dışişleri personelinden, hukukçulardan, sanıklardan, gazetecilerden ve koruma görevlilerinden geçilmez hale geldi. Devlet ve hükümet, Muhafazakâr-Liberal çoğunluk aracılığıyla, Türkiye'nin demokrasi açısından artık herhangi bir problemi kalmadığı iddiasını yankılandırmaya çalışırken, Avrupa Konseyi'nin tek başlarına en büyük grubunu oluşturan Sosyalistler, demokrasinin ve insan haklarının gerçek durumunu görüşmek üzere, 30 Haziran akşamı ülkemizin sol fikir ve siyaset hayatının bir kısım şahsiyetleriyle bir araya geldiler. Beş-altı ay önceden Avrupa'da yapılan hazırlıklarla saptanan temsil yelpazesi, sosyal demokrat karakterdeki ana muhalefet partisinin yanısıra, DİSK, Barış Derneği, Türkiye Yazarlar Sendikası gibi mağdur kuruluşların sözcülerini kapsıyordu.

Bu bileşim kuşkusuz yeterli değildi: 12 Eylül 1980 öncesinde varolan SDP, TEP, TİKP, TİP ve TSİP gibi partilerin önder çevrelerinden kimsenin görüşlerinin dinlenmesi düşünülmemişti. Oysa askerî yönetim altında bu partiler de kapatılmışlar, hattâ yargılanmışlar, bazıları mahkûm edilmişlerdi. Acaba onların katılımının savunulmaması, emekçi sınıfların örgütlenme hakkını demokrasinin zorunlu öğeleri arasından sessize çıkarmaya belli bir yatkınlığın mı yansımasıydı? Eğer öyleyse, bizzat demokrasi süreci, önemli bir itici gücünden yoksun kalmayacak mıydı? Nitekim 30 Haziran 1986 toplantısı boyunca, *ayağı Türkiye toprağına basan bağımsız bir sosyalist sesin yokluğu*, genel bir dağınıklıkta, hamasî nutukların çokluğunda ve ciddî analizlerin azlığında, doğru fikirlerle yanlış fikirlerin birbirinden ayrışmamışlığında, Türkiye tarafından söz alanların zaman zaman dar örgüt çıkarlarına saplanıp daha tutarlı ve bütünsel demokratikleşme gündemleri öneremmelerinde, bazen bir işkence sorununun bile değinilip geçmesi, gereken ağırlıkla dile getirilememesinde... sürekli olarak hissedildi.

Sosyalist Grup Sekreteri Pignion'un açış cümlelerinden sonra, ilk konuşmayı yapan *Mahmut Dikerdem*, kendisini Nobel Barış Ödülü'ne aday göstermeleri hususu dahil, "ortak barış ve demokrasi dâvâmız"a verdikleri destek için Sosyalistlere teşekkür etmeyi bir kere bitirebildiğinde, nüanslı bir Türkiye tablosu sondu. Dikerdem'e göre, göreli bir iyileşme elbette mevcuttu; kendisi, bundan birkaç yıl önce Barış Derneği yöneticileri olarak çeşitli hapis ve sürgün cezalarına çarptırıldıklarında, yabancı dostlarına bu dönemin çok sürmeyeceğini söylemiş, haklı çıkmıştı. Diğer yandan, Başbakan Özal'ın herşeyi fevkalâde gösterişinin ters yüzünde, siyasî affa gidilmemesi, işkence, binlerce kişinin hâlâ hapislerde çürümesi, düşünce özgürlüğüne baskılar, vb. yatıyordu. Demokratikleşme bir yere gelip tıkanmıştı; "canalıcı nokta", "1982 Anayasası ile demokrasi olmayacağını kavramak"tı, çünkü "disiplinli demokrasi" denilen bu sistemin bütün diğer kurumları, son tahlilde Anayasaya dayandırılıyordu. "Şiddetli bir baskı" döneminden geçmiştik; şimdi öylesi yoktu, fakat *meydan aşırı sağ ile islâmî fondamentalizme boş bırakılmış*, ortam böyle şekillenmişti. "Gerçek demokrasi"ye doğru yürüyüşün ise, başlıca iki etkeni vardı: Önce, halkın kendi irade ve isteği; aynı zamanda, Avrupa kamuoyunun sürekli ilgisini esirgememesi ve Türkiye'yi insan haklarına ilişkin temel belgelere uymaya çağırmaktan vazgeçmesi. Bütün bunlara karşılık Dikerdem'in yaklaşımının en olumsuz yanını, Fourre'nin bir sorusuna verdiği cevapta, "siyasî dâvâlar" olarak sadece DİSK'ten ve Barış Derneği'nden söz etmesi meydana getiriyordu.

Gündemin "Siyasî Çoğulculuk"la ilgili maddesinde konuşan SHP Genel Başkanı *Erdal İnönü*, bundan yedisekiz yıl önce Türkiye'de eksiklikleri tamamlanabilir bir demokrasinin olduğunu, "ne yazık ki anarşiyi demokrasiden vazgeçmeden aşamadığımızı" ve askerî darbenin meydana geldiğini kaydetti. Şimdi ise, dostlarımıza minnettarlığımız ne olursa olsun, esas olarak içsel etkenden, halkın ihtiyacından kaynaklanan bir demokrasiye dönüş süreci yaşıyorduk. İnönü'ye göre, bugün "mevcut Anayasa çevresindeki" siyasî eğilimlerin büyük ölçüde temsil edildiği bir parlamento var"dı. Bu, 6 Kasım 1983 seçimleriyle değil, "halkın iradesinin daha sonra tezahürleriyle" ortaya çıkmıştı. Ayrıca,sendikal özgürlüklerin sınırlılığı, genel affın gerçekleştirilmesi, eski politikacıların haklarının kısıtlanması gibi eksiklikler sözkonusuydu ve bunların giderilmesi için "gerekli Anayasa değişikliği, SHP'nin halka açık vaatleri arasında yer alıyor"du. Ana muhalefet partisi, bu hedeflere doğru "adım adım, gerçekçi bir çalışma" yürütecekti.

Peki ama eski siyasîlerin haklarından daha önemli olarak, Türkiye siyaset sahnesinin , *emekçi kitlelerin siyasî hakları* diye bir sorunu yok muydu? Demirel ve Ecevit'lerin fonksiyonları, bugün pekâlâ başkalarınca yerine getirilirken, *asıl nesnel, sınıfsal boşluk* sosyal merdivenin diğer ucundan ortaya çıkmıyor muydu? Parlamentonun temsilî niteliğinin "mevcut anayasa"nın izin verdiği ölçüde olduğunun imâ edilmesi, bir yetersizliğin açık eleştirisi yerine geçebilir miydi? Hattâ böyle bir ifade, bu Anayasaya göre dahi sosyalist partilerin kurulabilirliği gerçeğine gölge düşürmez miydi?

30 Haziran'da, Sheraton Oteli salonlarında kimse, Erdal İnönü'ye böyle bir soru yöneltmedi. Bununla birlikte Hollanda'dan Harry Van Den Bergh, SHP liderinin "fazla iyimser olup olmadığı" konusunda yüksek sesle düşünmekten kendini alamadı ve gene Van Den Bergh ile birlikte Manfred Schulte (B. Almanya), partisinin iktidara geldiği takdirde Anayasada tam olarak hangi değişiklikleri gerçekleştireceği , bugün parlamentoda insan hakları için ne gibi somut mücadeleler yürütmekte olduğu hakkında, İnönü'den biraz daha ayrıntılı

açıklamalar talep ettiler. Erdal İnönü'nün bunlara verdiği cevaplarda, sabırsızlanmamak ve "adım adım" ilerleyen SHP'nin iktidara gelmesine esas umutları bağlamak, ana motifi oluşturuyordu: Biraz, DYP ile DSP'nin Millî Uzlaşma Anayasası önerisinin rekabetçi alternatifi olarak eski genel başkan Aydın Güven Gürkan'ın alelacele keşfettiği "demokrasi kataloğu"nun o zamanki takdim ediliş tarzını hatırlatan bir şekilde, "sendikalar, üniversiteler, özgürlükler konusunda, ilkeleri zaman zaman halka açıklanan, şüphesiz ayrıntılı çalışmaları gerektiren hazırlıkların varlığı"na güvenmek gerekmekteydi. İnönü, "hükûmetin bütün bunları bizim ricamızla yapmayacağını bilmek"ten, SHP'nin seçim zaferini beklemeye, bir sıçrama yapıyordu; "siyasal güç kazanmak" seçimlerle özdeş tutulduğuna göre, ana muhalefetin taktik perspektifleri, temel kitlelere bugünden radikal bir şekilde seslenmeyi ve onları seferber etmeyi kapsamıyor olmalıydı. Buna karşılık Yunan milletvekili Morcopoulos'un "Şimdi ülkenizde demokrasi var mı, yok mu?" diye özetlediği basitçi arayışı, İnönü'den akıllı ve gerçeği uygun bir yanıt alıyordu: "Türkiye'de demokrasi, halkın demokrasiye sahip çıktığı ölçüde ve yerde yaşamaktaydı." Sonuç olarak SHP lideri, bir yandan devleti kollayan ve orta sınıf seçmenini ürkütmemek isteyen, diğer yandan halkın taleplerine belli ölçülerde kulak veren bir kontrol ve dengeleme politikasını, bu toplantıda da sürdürüyordu.

Buna karşılık *Abdullah Baştürk*'ün bir Nasrettin Hoca fıkrasına da yer vererek oldukça uzayıp hakkı olan on dakikanın çok ötesine taşan konuşması, daha sert bir üslûp ile sosyaldemokrasiyle sınırlı bir siyasî perspektifin, habire işçi sınıfından söz etmek ile bu sınıfa ilişkin sorunları sendikal haklar düzlemine hapsetmenin ilginç bir karışımıydı. Baştürk'e göre, demokrasinin evrensel ölçüleri belliydi ve ulusal renkler, temel ilkelerde farklılık anlamına gelemezdi. Bu açıdan, Türkiye'deki rejime demokrasi demek güçleşiyordu. Bunun en önemli göstergesi ise, sendikal özgürlüklerin, daha doğrusu DİSK'in durumuydu. "12 Eylül öncesinde en önemli işçi konfederasyonu, DİSK idi; yasaklar kalksa, bu durumun değişmediği görülecek"ti. "DİSK dâvâsı, gördüğümüz işkencelerin belgeleriyle, savunmalarımızla, dünya kamuoyuna malolmuş durumda"ydı. "Fakat dâvâ altı yıldır sürüyor"du ve bunun anlamı, "bütün bir kitlenin edilgin durumda tutulması" idi. M.G.K.'nin 7 numaralı bildirisi hâlâ yürürlükteydi ve 500.000 bin işçinin herhangi bir mahkeme kararı olmaksızın fiilen cezalandırılması, gözdağı yoluyla hareketsizliğe mahkûm edilmesi sonucunu doğuruyordu. Dolayısıyla bu, "aslında geçmişin değil, geleceğin dâvâsı"ydı. "Türkiye, ikinci sınıf bir demokrasiye lâyık olamayacağına göre", "demokratik rejim konusunda epey mesafe aldığımızı söyleyenlerin gerçeği ne kadar yansıttığını" düşünmemiz gerekiyordu. Demokrasi bir bütündü ve "temelini sendikal haklar oluşturuyor"du. Oysa ülkemizde bu haklar adamakıllı kısıtlanmıştı, göstermelik kılınmıştı, kullanılamıyordu. İşçilerin satınalma gücü yüzde 52 oranında düşmüştü. Batı Avrupa camiasının tüm temel belgelerinin ihlali sürmekteydi. "Çağdaş ve evrensel koşullarıyla demokrasi, dışarıdan ithal edilemez"di; "rejim sorununun çözümü, uzun çabalarla, Türkiye içinde gerçekleşebilir, demokrasi emekçi halk tarafından kurulabilir"di. Bu noktada Baştürk, birdenbire "sosyal demokratların oyunlara gelmeden tek partide birleşmeleri" görüşüne atlıyor ve konuşmasını, belki de Avrupalı Sosyalistlerin -toplantıya gelmeyen- Ecevit'i ikna etmeleri imâsını içeren, bu temenni ile bitiriyordu.

Türkiye'deki duruma ilişkin konuşmalar, Baştürk'den sonra, İngiliz İşçi Partisi ile Uluslararası Hür İşçi Sendikaları Konfederasyonu'ndan (ICFTU) yetkililerin üç ayrı, uzun, daha çok kendi seçmenlerine selâm göndermeyi amaçlayan konuşmaları tarafından kesintiye uğratıldı. Bu yüzde süre daha da azaldı ve sonunda *Reha İsvan, Aziz Nesin, Orhan Balaban* peşpeşe konuşmak zorunda bırakıldılar; bir kısım dâvetliye ise hiç sıra gelmedi. Avrupa Konseyi ve Topluluğu'nun Abdullah Baştürk gibi *Reha İsvan* tarafından da vurgulandı: Türkiye'ye böyle ölçütler açısından yöneltilen eleştirileri "içişlerimize müdahale" diye damgalamak, haksız bir çift standartlılık oluyordu. İsvan'a göre, insan haklarını ve demokrasiyi zedeleyen uygulamaların en başında, "barış hareketinin yeniden ortaya çıkıp çıkamıyacağı" sorunu yer alıyor olmalıydı: "Sadece silahlanma yarışının tırmandırılması yoluyla barışa ulaşılabileceği fikrinin propagandasını yapmakmı serbest olacak"tı, yoksa "yumuşamanın (detant) yeniden tesisi ve silahlanmanın durdurulması yoluyla barış" fikrini savunanlar da serbestçe örgütlenebilecekler, düşünce özgürlüğünden yararlanabilecekler miydi? Bu özgürlük, bugün TCK'nın 141-142. maddeleri tarafından kısıtlanıyordu; ayrıca, devlet çıkarlarına aykırı bilgilerin yabancılara verilmesini yasaklayan 140. maddenin de, Türkiye gerçeklerinin eleştirilmesini önleyen keyfî bir uygulama alanı olabilirdi. Bundan sonra Reha İsvan, 1982 Anayasanının olumsuzluğu, mahkemelerin özgür karar veremeyişi, hapishane şartlarının kötülüğü, işkencenin sürekliliği, Barış Derneği sanıklarını henüz sürgün cezalarının bekliyor oluşu, pasaport alamayışları üzerinde ayrı ayrı durdu ve sözlerini "evet, demokrasi vardır, ama bu gerçek demokrasi değildir; gerçek demokrasi mücadelesi fedakârlık istiyor ve bu bizim görevimizdir; ancak Avrupa Konseyi'nin desteğine de büyük önem veriyoruz" şeklinde bir değerlendirmeyle tamamladı. Halkın içinde bulunduğu "eksik beslenme ve kötü sağlık koşulları"na, "geleceğe güvenle bakamayışı"na değindiği bölümler, İsvan'ın konuşmasının en çok konu dışına çıktığı anlardı. Ancak onun hemen ardından gelen *Aziz Nesin*'in tanıklığı, yanlış bir yaklaşımın ürünüydü; ortamın iyi değerlendirilemeyişinin, içeriğin keskin hitabete feda edilmesinin bir örneğini oluşturuyordu. Aziz Nesin'e göre, bu toplantıda konuştuğu için belki hakkında yeni bir dâvâ açılacak, böyle olmasa bile "mutlaka baskı altında tutulmaya çalışılacak"tı. Esasen "konuşayım mı, konuşmayayım mı diye uzun uzadıya düşünmüş"; sonunda, hazır bulunanlara, Avrupalı Sosyalistlere değil, fakat sadece, "mahkemelerde olduğu gibi, onlar aracılığıyla, halkımıza seslenmek için" konuşmaya karar vermişti, çünkü Türk aydını bugün yalnız mahkemelerde konuşabiliyordu. Bazı çevreler iç sorunlarımızı dışarıya yansıtmanın "ulusal onurumuzu kıracağını söylüyorlar"dı. "Oysa herşeyimiz yabancıların elindeydi, ekonomimizi IMF denetliyordu ve bundan onurları kırılmıyordu." Peki ama, emperyalizm konusundaki bu genel

derslerin yeri ve sırası mıydı? "Bu toplantının pratik bir yararı olacağına inanmadığını" ilân etmenin, Avrupa Konseyi'nin ilgisini köreltmekten başka neye yararı olurdu? Nihayet, Uluslararası Pen Club'ın aydınların ve sanatçıların durumu açısından Türkiye'ye yönelttiği eleştiriler hakkında Björn Elmquist'in yönelttiği soru, kendisine, bir Yazarlar Sendikası başkanının asıl konusu üzerinde birkaç somut cümle söylemek fırsatını yeniden tanıdığında Aziz Nesin'in, şahsen üç ayrı Pen Club'ın onur üyesi olduğunu belirtmesi veya bir önceki gece "memleketin beşte birinin sahibi" bir iş adamının yemek davetini kabul ettikleri için Avrupalı milletvekillerine adetâ serzenişte bulunması, hedefin çok açığından geçmiyor muydu? Buna kıyasla, geçtiğimiz altı yıl içinde işçi sınıfının ekonomik çıkarlarını elbette savunmamış olan Türk-İş'in Örgütlenme Sekreteri *Orhan Balaban*'ın mütevazi sunuşu bile, belki amaca daha fazla yönelikti. Balaban'a göre, "Eğer Türkiye'de demokrasi tam olsaydı, bu tartışma da olmazdı. Fakat son derece daha olumsuz koşullardan geldiğimizi ve bir mücadeleden geçtiğimizi gözardı etmemeli" idik. Türkiye'de on yılda bir askerî müdahale oluyordu; "çalışan sınıf herşeyden önce antidemokratik müdahalelere karşı çıkmayı öğrenmeli"ydi. 27 Mayıs konusunda, düzgün bir yorum ile sivil toplumculuk arasında bocalayan cümlelerle, "1961 Anayasasının işçiler için çok olumlu koşulları, gene de demokratik mücadele ile değil, darbe ile gelmiş", fakat bu haklar 1971 ve 1980 ile geri alınmıştı. Bugün Türk-İş'in verdiği mücadele, parlamento nezdindeki başvurularına sosyal demokratlar (önce HP, sonra SHP) dışındaki çoğunluğun olumsuz tavır alması üzerine, kapalı salon toplantıları ve İzmir'den bu yana mitingler şeklinde sürmekte; işçi kitlelerinin âcil telepleri artık meydanlarda dile getirilmekteydi.

Avrupa Konseyi Parlamenterler Asamblesi'nin İstanbul'daki "Mini-Oturum"u sırasında, Sosyalistlerin Türkiye'nin sol muhalefetinin bazı temsilcileriyle yaptıkları 30 Haziran toplantısı, Özal hükümetine, Avrupa demokratik kamuoyunun dikkatinin üzerlerinde olduğunu hatırlatıyordu. Bu toplantıda söz alan herkes, demokratikleşmenin esas olarak Türkiye halkının çabalarıyla gerçekleşeceğinde, dış desteğin tâlî olduğunda birleşiyordu. Bununla birlikte, Türkiye-Avrupa ilişkilerinin sıkılaştırılmasının demokrasi açısından önemli bir etken olduğu yolunda genel bir anlayış da vardı. Bu, en net bir şekilde, Erdal İnönü'nün, Türkiye'nin Avrupalılaşmak için demokrasiye, demokratikleşmek için Avrupa'ya katılmaya ihtiyacı olduğu şeklinde cümlelerinde ifade buldu. Oysa bundan altı-yedi yıl önce, Türkiye solunun bu toplantıda konuşan bölümü geniş ölçüde bir topyekûn Batı düşmanlığı içinde görülüyor; yerli yersiz "Avrupa emperyalizmi"nden dem vuruluyor; Afganistan'ın işgali barışın ihlali sayılmıyor, ICFTU, DİSK tarafından, sınıf ihanetiyle, Amerika'ya hizmetle suçlanıyordu. Zor günler, hiç olmazsa bazı derslerin çıkarılmasına yol açmış mıydı? Bu olumlu noktaların ötesinde, Türkiye solunun çeşitli kesimlerini toparlayacak, düzene sokacak, hatâlardan arındıracak prestijli bir gücün, bir *birleşik sosyalist partinin* eksikliği, hayatın hemen her alanında olduğu gibi, 30 Haziran toplantısında da kendini duyurdu.

Dini Yükseliş Karşısında Batı'nın Kaygıları

Haziran ve Temmuz ayları içinde basında, Amerika ve Avrupa'da Türkiye'de dini akımların güçlenmesi ile ilgili olarak Amerika ve Avrupa'da kaygıların dile getirildiği yazıldı. Haberlere göre, ABD Savunma Bakan Yardımcısı Richard Perle'nin başında bulunduğu bir ekip, Türkiye'de gelişmekte olan radikal İslamcı akımın taşıdığı "potansiyel tehlike"den bahsetmektedir.

Avrupa'da ise, özellikle Türkiye'nin AET'ye tam üyelik için başvuruda bulunacağının gündeme getirilmesiyle birlikte, Türkiye ile Avrupa arasındaki kültür farklılığı ve gelişen İslamcı akımların Avrupa ile birleşmenin önünde engel olduğu vurgulanıyor. Almanya Cumhurbaşkanı Weizsaecker'in Türkiye'yi ziyareti sırasında *Frankfurter Allgemeine Zeitung* gazetesinde yer alan bir yoruma göre. Türklerin sahip olduğu farklı kültürel yapı, Türkiye'nin bir Avrupa birliği içinde yer alması karşısında ciddi bir engel teşkil etmektedir.

Haziran ayı sonunda Fransız *Le Figaro* gazetesinde yer alan bir başka yorum, Türkiye'nin artık Atatürk Türkiyesi olmadığını söylüyor. Yoruma göre, 20 yıl öncesine kıyasla, gelişen dincilik hayatın her alanında kendini açıkça belli etmektedir. Bu yöndeki değişim özellikle son on yıl içinde çok hızlı olmuştur. Her tarafta camiler inşa edilmektedir. Atatürk'ün kapadığı Kuran kursları yeniden açılmıştır.

Türkiye'nin uzun yıllar öncesinden içine girdiği ve son yıllarda bir hayli mesafe aldığı laiklik-karşıtı yolda daha ne kadar ilerleyeceğinin, artık ABD de içinde olmak üzere Batılıları ciddi bir şekilde düşündürmeye başladığı görülüyor. Çünkü gelişme, artık kendilerinin de çıkarlarını tehdit sinyalleri veriyor. Almanya Cumhurbaşkanı Weizsaecker'in Evren ile bu konuyu özellikle konuştuğunu gazeteler yazdı. Genelkurmay Başkanı Üruğ'un da Almanya'yı ziyareti sırasında "Türkiye'nin laiklikten ayrılıp ayrılmayacağı" yönündeki sorulara muhatap olduğu bildiriliyor.

Batılılar tarafından yoğun olarak ifade edilen bu kaygıların, Türkiye'nin yönetici çevrelerinde etkili olduğu gözleniyor. Temmuz ayı başında yapılan bir üst düzey toplantısında konunun ele alındığı ve birtakım tedbirlerin konuşulduğu, basında yer alan haberler arasında. Toplantıda; radyo ve televizyonda yayınlanan din programlarının laik devlet görüntüsünü aşan niteliklere büründüğü, gelecek bakımından endişe uyandırdığı ve Türkiye'nin komşularından gelen laiklik-karşıtı etkilere karşı Bakanlar Kurulunun uyarıldığı belirtiliyor. Başbakan Özal'ın ise toplantıda yaptığı konuşmada, "konunun abartıldığı kadar büyük olmadığını söylediği ve buna rağmen hükümetin konuya titizlikle eğileceğinin bilinmesini istediği" haber veriliyor. Toplantıda, hükümetin öncelikle üzerinde duracağı konular ise içi boşaltılmış bir Atatürkçülüğün söylemine cevap vermek kaygısıyla şöyle belirlenmiş:

1- Kıyafet Kanunu'na aykırı giyim kuşam üzerinde durulacak. (Evren'in son Doğu gezisi sırasında ısrarlı bir şekilde kılık kıyafet sorununu işlemesi

dikkat çekici.)

2- Kuran kurslarının ve cami yaptırma derneklerinin disipline edilmesi sağlanacak.

3- Din görevlilerinin camilerde ve halk arasında yaptığı konuşmalar titizlikle incelenecek; suç unsurlarına rastlanırsa zaman geçirilmeden gerekli işlem yapılacak.

Türkiye burjuvazisi, dini idolojiyi resmi bir dalgakıran olarak kabul etti. Düzeni bununla pekiştirmeyi stratejik olarak benimsedi. Kitle eylemine ve devrimci düşünceye karşı desteklediği dini ideolojinin bugün artık kendi sınıf çıkarları için bir tehlike haline dönüşmesinden ise rahatsızlık duyuyor. Öte yandan Batı, özellikle Amerika, yakın zamanlara kadar İslamcı akımları bölgedeki çıkarları açısından desteklemişlerdi. Ama bugün şeriatçı akımların bölge çapında önemli bir güce ulaşmaları, İran ve Lübnan örneklerinde olduğu gibi bugünün elverişli uluslararası konjonktüründen de yararlanarak bağımsız hareket eden bir konuma girmeleri, Batıyı rahatsız etmiştir.

Bununla birlikte, ibret verici bir tablo duruyor gözümüzün önünde. Türkiye'de yıllardır devrimciler, güçlendirilen dini gericiliğin ülkemizin geleceği açısından ifade ettiği tehlikeye dikkat çektiler. Demokratik bir toplum olma açısından, Ortaçağa ait kuvvetlerin güçlenmesinin ne anlama geldiği üzerinde ısrarla durdular. (Ayrıca devrimciler, insanların kılık kıyafetinin, ibadetlerinin baskı altına alınmasına da karşı çıktılar.) Burada sözkonusu olan, toplumumuzun çıkarlarıydı. Ama bu çabaların devletin yönetim kademelerinde pek fazla yankı bulmadığı, bilinen bir gerçek. Diğer taraftan, Batılıların kendi çıkarları açısından ifade ettikleri kaygıların - şüphesiz bu kaygıların Türkiye burjuvazisinin çıkarlarıyla da belli ölçülerde örtüşmesi sözkonusudur- daha dikkate alınır olması, ülkemiz gerçeğinin bir yönünü gösteren önemli bir gelişmedir.

Vitrinlik Değil, Gerçek Demokrasi

Doğu Perinçek

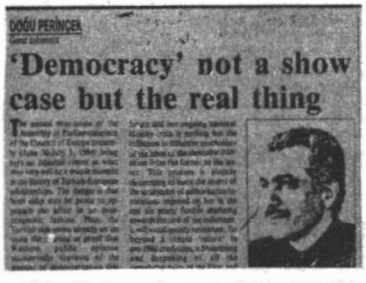
DOĞU PERİNÇEK

'Democracy' not a show case but the real thing

Avrupa Konseyi Mini-Oturumu nedeniyle Doğu Perinçek'in Turkish Daily News gazetesinin 3 Temmuz 1986 günlü sayısında yayınlanan yazısının Türkçe aslını sunuyoruz.

Avrupa Konseyi Parlamenterler Asamblesi'nin halen (30 Haziran-3 Temmuz1986) İstanbul'da yapılmakta olan yıllık "mini-oturum"u, Türkiye-Avrupa ilişkilerinde çok önemli bir dönüm noktasına denk düşüyor. Bununla birlikte, her iki tarafın bu olaya fazla pragmatik bir tarzda yaklaşması tehlikesi vardır. Türk tarafı, örneğin, bu toplantıyı, şu ana kadar gerçekleşmiş olan demokratikleşme derecesini Batı kamuoyunun kayıtsız şartsız onayladığını, dolayısıyla daha fazlasını talep etmediğini kanıtlamak için kullanmaya şimdiden kararlı gözüküyor! Birçok Avrupalı politikacı ise, çözümsüz bekleyen ekonomik sorunların ağırlığı nedeniyle; Türk hükûmetinin AET'ye girmek, yurtdışındaki işçilerine serbest dolaşım hakkı tanınmasını sağlamak ve çeşitli ülkelerin son zamanlarda yeniden koyduğu vize kısıtlamalarını kaldırtmak konularında fazla ısrarlı davranmaması karşılığında, siyasal geçmişe sünger çekme eğilimine pekâlâ kapılabilir. Bugünkü muhafazakâr ideolojik iklim de, bu tür *realpolitik*çiliğe elverişli gözüküyor.

Bu tür kısa vâdeli hesaplar ağır basar da, daha uzun süreli ve stratejik önemdeki sorunları gözardı edilirse, bir fırsat kaçırılmış olacaktır. Gerek Türkler, gerekse yabancılar arasında, azgelişmiş Güney'in sanayileşmiş Kuzey ile aynı demokrasiyi paylaşmaya lâyık olmadığını, çok fazla özgürlüğün bizim ülkemiz için lüks sayılacağını, istikrarın demokratik haklardan daha büyük önem taşıdığını, dolayısıyla NATO'nun güneydoğu kanadında ve Ortadoğu'nun çalkantı odağının hemen kuzeyinde yer alan Türkiye'yi güçlü ve zinde tutmak amacıyla bu hak ve özgürlüklerin bir kısmından vazgeçilebileceğini imâ edenler, fena halde yanılıyorlar. Onların Türkiye toplumuna ilişkin statik hayallerinin, 20. yüzyılın son 15 yılının gelişmeleri tarafından şiddetle yalanlanması kaçınılmazdır. Nâzım Hikmet, çok ünlü bir şiirinde, "Dört nala gelip uzak Asya'dan/Akdeniz'e kısrak başı gibi uzanan" bir Anadolu'dan söz eder. Bu teşbih, sadece coğrafî bakımdan değil, sosyo-ekonomik gelişme düzeyinde de geçerlidir: Asya ülkelerinin en ilerisi ve Avrupa ülkelerinin en gerisidir Türkiye; bir anlamda, Asya/Doğu O'nun geçmişini, Fransız Devriminin Avrupa/Batısı ise geleceğini temsil eder ve bugünkü ulusal kimlik bunalımımız birinden diğerine kaçınılmaz geçişin doğum sancılarının toplum psikolojisindeki yansımasından başka bir şey değildir. Bu süreç, son altı yılda Türkiye'ye giydirilmek istenen otoriter kurumlar dar elbisesinin dikişlerini daha şimdiden attırmak eğilimindedir, bin yılımızın sonlarına doğru daha da olgunlaşması, 1980 öncesi koşullara basit bir dönüşün çok ötesinde, Birinci ve İkinci Meşrutiyetin, Kemalist Devrimin ve 27 Mayıs 1960 hareketinin tüm kazanımlarının genişletilmesi ve derinleştirilmesini sosyolojik bir zorunluluk haline getirecektir. Böyle dinamik koşullarda, halk aleyhtarı ekonomik politikaları nedeniyle sözkonusu otoriter kurumlar dizisinin mirasçısı haline gelen Özal'ın Anavatan Partisi'nin empoze etmek istediği sınırların dışına taşan sürekli bir demokratik gelişme olmaksızını, istikrar sağlanamaz. Böyle bir demokratik gelişme ise, asgarî olarak şunları içermelidir:

(1) Emekçi sınıfların siyasal hayata örgütlü biçimde katılması için gerekli hukukî ve anayasal güvencelerin, sadece Ceza Yasasının ünlü 141. ve 142. maddelerinin kaldırılması voluyla

değil, fakat pratik açıdan dana da önemli olarak, olağan sivil yönetim dönemlerinde kurulup meşruiyetleri tanınan sosyalist partilerin olağanüstü askerî müdahale dönemleri gelip çattığında yeniden değerlendirmeye tâbî tutulup "illegal" sayılmayacaklarına dair bir maddenin Siyasî Partiler Yasası'na konulması yoluyla gerçekleştirilmesi.

(2) Düşünce ve düşünceyi ifade özgürlüğünün geliştirilip pekiştirilmesi; bunun pratik ölçütü olarak, yüzlerce hattâ binlerce insanın "siyasi suçlu" diye hapislerde yatması ayıbına son verilmesi.

(3) İşçi sınıfının sendikal haklarının ve toplu sözleşme haklarının tam olarak iadesi.

(4) Aksi yöndeki tüm resmî açıklamaların gülünçlüğüne karşın vakayi adiyeden sayılacak duruma gelmiş bulunan işkence uygulamalarının kökünün kazınması.

Çok mu fazla şey istiyoruz? Türkiye'nin ancak bazı siyasal partilerin katılabildiği bir seçimler vitrininin ifade ettiği kadar bir çağdaş demokrasi parçacığıyla yetinmesi ve daha ileri gitmemesi, hele gerçek katılımcı süreçler açısından Avrupa'ya yetişecek kadar zinhar ileri gitmemesi gerektiğini sanan bir burjuva kesimine bakılırsa, evet. Ama mantıken -onların dahi Türkiye'nin Avrupa topluluğunun tam üyeliğini elde etmesinde ısrarlı oldukları düşünülürse- kesinlikle hayır. Ayrıca, uzun vâdede, tarihî bakımdan hayır, çünkü Türkiye'nin daha şimdiden ulaştığı sosyo-ekonomik gelişme düzeyi, ülkemizin böyle antidemokratik zincirlerden kurtarılmasını zorluyor; çünkü bu, dünya kamuoyundan önce Türkiye halkının temel talebi olarak kendini ergeç kabul ettirecektir. Dolayısıyla, Avrupalı parlamenterlerin, resmî propagandanın sahte pırıltısının ardına geçip, ülkemizde nelerin gerçekleştiğini, nelerin ise henüz gerçekleşmediğini kavramak için bu temel etkenler üzerinde durmaları; Türklerin ise, demokrasinini evrensel ölçütleriyle yüzyüze geldiklerinde sakat bir milliyetçiliğin savunma mekanizmalarına başvurup "içişlerimize karışıldığı"ndan şikâyet etmemeleri, Türkiye'nin de, Avrupa'nın da yararına olur. Bir zamanlar Avrupa Konseyi'nin en kişilikli renkli simaları arasında yer alan rahmetli Turan Güneş'in, 1980'den sonra bir vesileyle belirttiği gibi, briç kulüplerine prafa değil briç oynamak isteyenler üye olur.

İki süper devletin bir stratejik pat durumuna girdikleri bu kritik dönemeçte, Türkiye'nin Avrupa demokrasisi ile ilişkilerini geliştirmekte ne kadar yararı varsa, Avrupa'nın da Türkiye'de demokratikleşmenin sürmesine yardım etmek için o kadar nedeni ve bir o kadar olanağı vardır.

Toptan İmha

Celâl Bayar, *Günaydın* gazetesine verdiği demeçte "Komünistler toptan imha edilmelidir" dedi. (23 Haziran 1986) Aynı niyet ve isteğini, 12 Eylül öncesinde ise "tenkil" (toptan ortadan kaldırma) sözcüğü ile ifade etmişti. Güncellik düzeyinde ele alışta, konu Bayar'ın yaşı ile açıklanıyor. Yaşlılık (Bayar'ın 104 yaşında olduğu biliniyor) bir tür çocukluk olduğuna göre, sözkonusu açıklama çocukça bulunuyor. Hattâ Allah'ın insanı bu kadar uzun ömürle, bir tür cezalandırdığı vurgulanıyor.

Bu tür yorumlarda haklılık payı ne kadar yüksek olursa olsun, sorunun, güncelliğin ötesinde bir boyutu da bulunduğunu gözden kaçırmak doğru olmaz. Zaten böylesi yorumlar için bile "çocuktan al haberi" atasözünü gözönünde tutmak gereği vardır. Bayar ne herhangi bir insan, ne de herhangi bir yaşlıdır. Türk sağının bütün önemli liderleri parti kurar veya değiştirirken, politikaya atılırken, ilk iş olarak Bayar'ın elini öpmektedir. Bayar'ın yanında kaç dakika kalındığı, görüşmeden sonra, onun açıklama yapıp yapmadığı, neşeli olup olmadığı, oturuş ve elini uzatış biçimi bile, sözkonusu politikacının itibarı ve siyasal geleceği için önemli kabul edilmektedir. Bayar'ın yaşgünü kutlamaları ise bir ayine dönüştürülmekte, sağ basın bunu neredeyse sola karşı kazanılmış bir zafer havasına büründürmektedir. Öyleyse Bayar'ı siyasal rehber, otorite olarak benimseyen sağı, onun "çocukça" veya "ciddi" bütün tutumlarından sorumlu görmekte, Bayar'ın demecine mizahın ötesinde bir ağırlık tanımakta haksızlık yoktur.

Türk sağının belli bir kesiminin, bir Endonezya hayaliyle yaşadığı gerçektir. Tıpkı Endonezya'da yapıldığı gibi, "komünist" oldukları gerekçesiyle milyonlarca yurttaşı ortadan kaldırmak, onların siyasal planlarının bir parçasını oluşturuyor. Bayar'ın bu kanlı plan ve arzuların sözcülüğünü yapması, sözkonusu fanatik sağcı kesimler üzerinde yönlendirici ve heveslendirici bir etki yapmakla kalmayacaktır. En küçük çelişmelere bile şiddet dışında çözüm bulamayan feodalizm-artığı anlayışların hâlâ güçlü şekilde yaşadığı bir toplumda, böyle apaçık katliam propaganda ve çağrılarının kaçınılmaz sonuçları olacaktır. Devlet desteğini güçlüce arkasında hisseden dinsel gericiliğin kendini gittikçe "cihad" histerisine kaptırmasının gündeme girdiği koşullarda, Bayar'ın demeci, hafife alınmak yerine bu konuları deşmek için fırsat kabul edilmelidir.

Bir ayağı hep Ortaçağda olan hakim sınıflarımızın yönetim biçim ve yöntemleri konusunda, bu demeç oldukça öğretici bir örnektir aslında. Halkı kul olarak gören eli sopalı Osmanlı zihniyeti, bir Cumhuriyet devrimini geride bırakmış olmamıza karşın, böyle pervasız üstelik pek de yadırganmayan demeçlerde ifadesini bulabiliyor. Tabii bu yadırgamayışta şiddetin toplumsal sorunların en iyi ve etkili çözücüsü olduğuna inanılan bir dönemden yeni çıkmakta oluşumuzun da rolü var. Bizim sağ, ekonomik, ideolojik ve politik esneklik ve inceliklere ihtiyaç olmadığı, barışçı yolların zahmetli, yorucu ve pahalı olduğu fikrine kendini bayağı kaptırmış durumda. "Demokratlık" ve "liberalizm" sözcükleri ise, özellikle Batılıların gözünü boyamak gerektiğinde, kurnazca bir gülümseme eşliğinde kullanılıyor. Sopanın ucunda püskül olarak!

"Sağcıları toptan imha etmek gerekir" diye bir demeç okusalardı ne yaparlardı acaba? Tahmin etmek, kimse için zor değil. Yani ancak belli türden şiddeti savunmak, gazetelere manşet yaptırmak, bugünün Türkiye'sinde sıradan olay halinde. Unutulmasın ki Bayar hayaletlerin imhasından sözetmiyor. Kendi tanımına göre "komünist" olan ve yurttaşlık hakları bakımından kendisinden hiçbir farkları bulunmaması gereken insanların yokedilmesini talep ediyor.

Celâl Bayar'ın sergilediği zihniyetin sahipleri, kendileri dışında herkesi düşman gören bir avuç hakim sınıf kesimidir ve hayallerini gerçekleştirmeleri, 21. yüzyıla ilerleyen Türkiye'de olanaksızdır artık. Ancak bu zihniyetin acısını millet olarak daha bir süre çekeceğimiz de gerçektir.

Türkiye, Ara Seçimlere Yükselen Bir Enflasyonla Giriyor

Özal hükümeti, ara seçimlere, etkisini sonbaharda iyice belli etmesi beklenen enflasyon artışının, gölgesinde giriyor. Dünya ekonomisindeki olumlu konjonktüre rağmen, Türkiye ekonomisinde enflasyonu besleyen kaynaklar gittikçe çoğalıyor. Bütçe açıklarının finansmanı ihtiyacı nedeniyle parasal göstergelerdeki artışlar enflasyonun yüzde 40'lara tırmanması yönünde baskıda bulunuyor.

Nitekim, 24 üyeli Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) tarafından 17 Haziran tarihinde tüm üye ülkelere gönderilen Türkiye hakkındaki raporda, yabancı paralar karşısında sürekli değer kaybeden Türk Lirasının bu düşüşünün 1986 yılında da süreceği ve Türkiye'nin ihracat pazarında bir daralmanın görüleceği öne sürülüyor. Buna Türkiye'nin ithalat talebinin özellikle Merkez Bankası'nca düşük tutulan kur politikası nedeniyle artacağı belirtiliyor. Rapora göre, ödemeler dengesi açığı 1986 yılında yüzde 5 oranında artış gösterecektir. Türkiye, petrol fiyatlarındaki düşüşü tüketicilere yansıtmamıştır. Büyük bir bütçe açığı ve hızlı bir fiyat artışı ile karşı karşıya olan Türk hükümeti, petrol ürünleri üzerindeki vergileri artırdığı için, dışardan alınan enerjinin genel fiyat düzeyinde bir düşme yaratması olanağından da yararlanmamıştır.

OECD Raporunda, ücret artışlarının da oldukça mütevazi bir sınırda tutulacağı saptaması yapılmaktadır. Türkiye'nin uluslararası ticarî bankalara olan 4 milyarlık dış borçlarının geri ödeme süresinin yaklaştığı hatırlatılan raporda, bu durumda Türkiye'nin giderek resmi ihracat gelirlerine ve kısa vadeli kredilere daha fazla muhtaç kalacağı söyleniyor.

ABD'nin OECD'deki daimi temsilcisi Edward J. Streator ise, Türkiye'nin Baker planını beş yıl öncesinden sezerek uygulamaya koyduğunu; büyüme hızının yüzde 5'e ulaştığını, bütçe açığının daraltıldığını; vergi gelirlerinin artırılarak elde edilen gelirin bütçe açığının kapatılmasında kullanılmasının OECD'nin istediği bir uygulama olduğunu; ihracatın son yıllarda hızla artarak enflasyonu düşme eğilimi içine soktuğunu, bunun da ABD'nin dünya ekonomisinde sağlamaya kararlı olduğu uyum ve eşgüdüm anlayışı ile bağdaştığını ileri sürüyor. "Bir taburenin dört ayağı farklı olursa, bu tabure dengesiz olur, işe yaramaz" diyen ABD'nin OECD temsilcisi, ülkelerarası farklılıkların kaldırılmasında Türkiye'nin iyi yolda olduğunu vurgulamaktadır.

ABD'nin Özal hükümetini alkışlaması, anlaşılır bir şeydir. Türkiye, son yıllarda halkın reel gelirlerinde yarı yarıya bir düşme pahasına, faizleriyle birlikte dış borçlarını kuruşu kuruşuna en sadık bir şekilde ödeyen tek azgelişmiş ülkedir. Ülke pazarını kapitalist dünya ekonomisine entegre etmede en "gayretli" çabaların sahibidir. Uzun yıllar stand-by anlaşmaları çerçevesinde Türkiye ekonomisini denetlemeye alışan IMF, Özal iktidarı döneminde, stand-by anlaşması bile yapmadan aynı olanağı elde etmiştir.

Türkiye, şimdi ekonomisini emperyalizmin daha fazla denetimine sokmaya hazırlanıyor. IMF önerileri doğrultusunda, KİT'lerin özelleştirilmeleri konusunda bir brifing veren Morgan Guaranty firması yetkilisi Eccless, KİT'lerde çalışan 100.000 işçiye yol verilmesi gerektiğini öne sürerek, bunun, KİT'lerin verimli çalışmasını sağlayacak tedbirler alınmasından ve KİT ürünlerine sürekli zam yapılmasından daha etkili bir formül olacağını belirtti. Şüphesiz ki ABD'nin Türkiye'nin işsizlik problemini dert edinmesine gerek yoktur!

Türkiye'nin sırtındaki dış borç yükü ve daralma eğilimi içine giren ihracat imkanları, enflasyon üzerinde olumsuz etkilerde bulunuyor. Vadesi gelmiş kısa ve orta vadeli dış borçların yıllık ana para ve faiz ödeme tutarı 6 milyar dolara ulaşıyor. Özal hükümetinin, bankaların elinde bulunan dövizin yüzde 15'ini Merkez Bankası'na yatırmaları suretiyle doları Merkez Bankası'nda toplama çabası, bankaların ihracat kredilerinin azalmasına yol açtı. İran'la yapılan ticaretin 800 milyon doların altına düşmesi, Irak'ın ise 1.5 milyar kadar olan borcunu ödemediği gibi, 24 ay vade tanınmadan yeni ithalat bağlantısı yapmaması, bu ülkelere yapılan ihracattan gelir elde etme umudunu da azalttı. Türkiye'nin ihracatının 1986 yılında 8.4 milyar dolar olması bekleniyor. İTO tarafından yapılan bir araştırma ithalatın ise 12.3 milyar dolar olmasının beklendiğini ortaya koyuyor. Böylece, ihracatın ithalatı karşılama oranının yine önemli bir açık vereceği gözüküyor.

İşçi dövizi cephesinde de durum pek iç açıcı değil. 1985'de 1.9 milyar dolarlık işçi dövizi girişinin, 1986 yılında yüzde 15 daha düşük bir oranla 1.6 milyar dolar olarak gerçekleşmesi bekleniyor. Buna ek olarak turizm gelirlerinde beklenen yüzde 20'lik düşüş de, Özal hükümetini bankacılık kanalıyla parasal önlemler almaya iten nedenler arasında.

Bütçe açıklarının yılın tümü itibariyle 500 milyar lirayı bulması bekleniyor. Özellikle Hazinenin finansman ihtiyacı ile kamu kurumlarının dış borç ödemelerinin yarattığı Türk Lirası ihtiyacı, bütçe açıklarının kabarmasında etkili oluyor. Bu doğrultudaki gelişmenin; parasal göstergeleri genişlettiği bu genişlemenin enflasyon artışını doğurduğu, enflasyon artışının da yine zincirleme olarak daha geniş bütçe açıklarına yol açtığı bilinen bir durumdur. Nitekim emisyon, yılın ilk beş ayı itibariyle yüzde 24 oranında artarak 1.7 trilyon liraya ulaştı. Gerçi Özal hükümeti, emisyondaki artışların enflasyon üzerindeki etkisinin 1980 öncesine oranla önemli ölçüde azaldığını söylemektedir. Ama para basımının doğrudan kamu harcamalarını artırıcı bir amacı olduğundan, emisyon artışının enflasyon üzerindeki etkisi bugün de görülüyor. Örneğin Merkez Bankasının kamu kesimine açtığı krediler, yeniden para basımı nedeniyle yüzde 4 artış kaydetti. Ayrıca uygulamaya konulan seçim ekonomisi dolayısıyla emisyonun enflasyon üzerindeki olumsuz etkilerine, önümüzdeki kısa dönemde daha fazla şahit olacağız.

Kıbrıs'ta Acı Bir Sona Doğru mu?

Geçtiğimiz Temmuz ayı başlarında Başbakan Özal'ın KKTC ziyareti, Kıbrıs sorununa yeni boyutlar kazandırdı.

Bilindiği gibi, bundan önceki gelişmeler içinde, B.M. Genel Sekreteri Perez de Cuellar tarafından hazırlanan "Çerçeve Anlaşması Taslağı" (3. Belge), Kıbrıs Rum yönetimince kabul edilmemişti. Rum yönetiminin B.M. Genel Sekreteri tarafından yürütülen çabalara bazı önkoşullar ileri sürerek "hayır" demesi, iki toplum arasında muhtemel görüşmelerin önünü kapadı sorunu çıkmaza soktu. Bu durum, Batının ve özellikle ABD'nin Kıbrıs'ta barış beklentilerini suya düşürdü. Türkiye ve KKTC yönetimi ise, Rum yönetiminin uzlaşmaz konuma düşmesi fırsatını değerlendirerek siyasi atağa kalktılar. Turgut Özal'ın gezisi böyle bir gelişmenin ürünüdür.

Burada dikkatleri çeken ilk nokta, Özal'ın Kıbrıs Rum yönetimine ve Yunanistan'a karşı kullandığı dildir. Öyle anlaşılıyor ki Özal hükümeti, son gelişmeleri yıllardır Kıbrıs sorunu yüzünden yalnız kalmış Türkiye için bir intikam ve meydan okuma şansı olarak görmektedir. Diğer yandan, siyasi partilerin böyle bir dili hemen hiç eleştirmemeleri ayrıca düşündürücüdür. Bölgede barış, Yunanistan gibi komşu bir ülkeye "Dumlupınar" anımsatılarak sağlanamayacağı gibi, Kıbrıs Rum yönetimi de "ahmak ve aptal" sözleriyle ikna edilemez. Diplomatik alanda böyle bir sözcük hazinesiyle boy göstermek, Türkiye insanını da incitmekte ve küçük düşürmektedir.

Bununla beraber, Kıbrıs'da yolların maalesef iyice ayrılmakta olduğu gözüküyor. Rum yönetiminin çırpınışlarına, Türk tarafından yükselen çeşitli muhalefet seslerine rağmen, artık Kıbrıs öyle bir noktadadır ki, çok farklı bir gelişme olmazsa iki ayrı devlete bölünme yoluna girmiştir. Türkiye ve Yunanistan hakim sınıflarının milliyetçilikleri, böyle bir sonucu doğurmak üzeredir. Cuellar'ın son çabalarının başarısız kalması işte bunun yolunu açmıştır. Olaylar da bu yönde gelişmektedir. Özal'ın ziyaretini kınayan B.M. Sözcüsüne KKTC'nin verdiği yanıt, sınırlarını kapamak ve bir süre sonra yeni koşullarla açmak olmuştur. Bu gelişme, kuşkusuz Türkiye'nin 1974 müdahalesinden sonra Rum ve Türk taraflarının bir türlü anlaşma zemini bulamamalarının bir sonucudur. Özal, son gezisiyle, artık KKTC'nin varlığını ayrı bir devlet olarak sürdürmesinin orta vadeli koşullarını oluşturmayı amaçlamaktadır.

Özal'ın ziyaret sırasında ekonomik sorunlara ilişkin yönelişleri de böyle bir siyasi tercihin ürünüdür. *Tercüman* gazetesinin başbakanın gezisini "Ekonomik Çıkartma" manşetiyle vermesi, Sakıp Sabancı'nın KKTC televizyonunda "istikrar politikaları" üzerine konuşma yapması, bu devletin Türkiye bütçesine yük olmaktan çıkarılması ihtiyacının yansımalarıdır. Bu amaçla, KKTC'nde 24 Ocak kararlarının benzeri bir model denenmek istenmektedir. KKTC'nin açık bir pazar durumuna getirilerek Batı ülkeleri ve finansman çevrelerinin ilgi alanlarına dahil edilmesiyle ilk aşamada malî bakımdan biraz belini doğrultacağı, siyasi bakımdan ise Batı'ya daha sempatik gözükebileceği hesaplanıyor. Bu yolun sonunda ise KKTC'nin bağımsızlığı değil, Kıbrıs'ın taksimi yatmaktadır.

Gorbaçov Reformculuğunun Afganistan'daki Çehresi

Son aylarda dünya basını, Afganistan sorununa çözüm bulmak için çoktaraflı görüşmeler yapılması ihtimali, uzlaşma önerileri, Sovyetlerin çok uzak olmayan bir gelecekte geri çekilecekleri rivayetleri üzerinde duruyor. Afgan yönetimi ile Pakistan, 1982'den beri Cenevre'de, Birleşmiş Milletler nezdinde temas halindeler. Çernenko'nun ölümünden sonra Moskova, barıştan yana olduğunu defalarca açıkladı.

Ancak bu umutların sis perdesi ardında gizlenen, bugünkü Afganistan gerçeği, işgal kuvvetlerinin büyük bir askerî yükleniş içinde bulunmalarıdır. Gerilla komutanları, Batılı diplomatlar ve diğer kaynaklar, son bir yıl içinde ülkedeki çarpışmaların giderek tırmandığını ve bağımsızlık cephesinin savunmaya itildiğini belirtiyorlar. Savaşma iradesinin zayıfladığı söylenen Babrak Karmal'in yerini, 4 Mayıs 1986'da Kremlin'in onayıyla, sertlik yanlısı diye tanınan eski devlet güvenlik (gizli polis) şefi Necibullah'ın almasından sonra ise, bu genel tırmanış iyice yoğunlaşmıştır. Gelişmeler, Gorbaçov'un yüzünü daha fazla içeriye, ekonomik reformlar problemine dönmeden önce, durumunu sağlamlaştırmak için bir askerî zafer peşinde koştuğunu; en azından, pazarlık masasına üstün bir konumda oturmayı arzuladığını düşündürüyor.

Haziran ayının ilk yarısında Associated Press'in yaydığı Barry Renfrew imzalı bir yoruma göre, Sovyet komutanları yeni kontrgerilla *(counter-insurgency)* taktiklerine başvurmakta, seçkin özel birliklerin kullanımını arttırmakta, konvansiyonel güçlerine daha fazla uçak, topçu ve diğer ağır silah desteği sağlamaktadırlar.

Essuud Halili adındaki bir gerilla lideri, "Mücahitleri bitkin düşürebileceklerini düşünüyorlar" diyor; "bizi yıprata yıprata, halkı artık direnme umudu kalmadığına ikna etmek istiyorlar."

Bu çerçevede, Sovyet kuvvetleri 1985'ten beri gerilla karargâhlarına peşpeşe büyük saldırılar düzenlemekteler. Örneğin Mayıs ayında Doğu Afganistan'da Zavar'daki bir gerilla üssü, haftalar süren çok şiddetli çarpışmalardan sonra düşürülmüş, her iki taraf yüzlerce ölü ve yaralı vermişti.

Rahim Vardak adındaki bir gerilla komutanı, o taarruzu "Bütün savaş yıllarında, hiç böyle birşey görmemiştik. Bizi gece gündüz, kesintisiz bombaladılar" sözleriyle anlatıyor.

Sovyet kuvvetleri, denetim alanlarını genişletmeyi ve Pakistan'daki gerilla üslerinden sağlanan savaşçı, silah, malzeme akışını kesmeyi de amaçlıyorlar. Halen Afganistan'da bulunan

115.000 kadar Sovyet askeri, şehir ve kasabaları ellerinde tutmaktadır. Gerillalar ise, kırsal bölgelerin yüzde 90'ında hâkimiyetlerini koruyorlar.

Bu durumu tersine çevirmek için, Sovyet ordusu Aralık 1979'dan bu yana geçen yedi yıl içinde edindiği tecrübelerden dersler çıkarmaya, mutlak hava hâkimiyeti ve modern silahlar gibi üstünlüklerini daha iyi değerlendiren taktikler benimsemeye uğraşıyor.

Düşman hatları gerisinde faaliyet göstermek, pusu kurmak ve baskınlar düzenlemek için eğitilmiş özel *Spetsnaz* komandoları, Afganistan'da gitgide daha fazla görünüyor. Batı istihbarat kaynakları, bu yılın ilk aylarında Afganistan'daki *Spetsnaz* mevcudunun 3000'er kişilik dört tugaya çıkarıldığını öne sürmekte. Mücahitler, kendi ikmal konvoylarının beklenmedik saldırılara uğrayıp kayıplar verdiğini kabul ediyorlar.

Essuud Halili'ye göre, Sovyetlerin bir diğer yeni taktiği, saptanan bir gerilla üssüne karşı yerden zırhlı birliklerle hücuma kalkarken aynı zamanda yurtseverlerin geri çekilme yolları üzerine paraşütçü komandoları indirmek, uzun menzilli topçu ve roketatar ateşini hedefte yoğunlaştırmak, havadan ise jetler ve helikopterler ile yüklenmektir: "Böyle bir ateş gücüne karşı, elimizden pek birşey gelmiyor."

Barry Renfrew'nun bildirdiğine göre, son ABD istihbarat değerlendirmeleri, Afganistan'daki Sovyet topçu, helikopter ve yer hedeflerine saldırı yeteneği üstün avcı uçağı mevcudunda "belirgin bir artış" kaydetmektedir. Gerilla komutanları, yeni Sovyet toplarının 40 kilometrelik menzili olduğunu ifade ediyorlar. Aynı kaynaklara göre, Sovyet Hava Kuvvetleri, artık hemen tamamen ileri Mig-23, Mig-25 ve Su-22'lerden oluşmaktadır. Bu modeller, ilk defa 60 uçaklık filolara varan yoğunlukta savaşa sürülüyor.

En ünlü gerilla komutanlarından biri olan Abdülhak, Sovyetlerin üstün silah teknolojilerinden en iyi şekilde yararlanmakta ustalaştıklarını belirtiyor. Abdülhak'a göre, muharebeye tutuşan bir gerilla birliği, beraberinde ne varsa onunla yetinmek zorundadır; herhangi bir yardım veya ikmal ummaksızın dövüşmeyi sürdürmesi gerekiyor. Sovyet komutanları ise, gerillalarla temas kurar kurmaz derhal topçu ve hava ateş desteği istiyor; nakliye helikopterleriyle takviye getirtiyor; yaralılarını ise gene helikopterlerle hızla şehirlere ulaştırıyorlar. Böylece Afganistan'daki savaş, gitgide, Amerika'nın Vietnam'daki savaşının teknik özelliklerini kazanıyor. Yoksul mücahitlere karşı, Sovyetler, askerlerinin ihtiyaç duyduğu herşeyi derhal temin edebiliyorlar.

Gerilla komutanları, özellikle ikmal ve ulaştırma olanaklarının sınırlılığından, uçaksavar ve tanksavar silahlarının azlığından, savaşçılarına tüfek kullanmak dışında herhangi bir ön eğitim veremediklerinden yakınıyor.

Gorbaçov, işbaşına geldiğinden bu yana, gerek kendi ülkesine, gerekse dünya halklarına karşı reformcu bir görünümde oldu. SBKP 27. Kongresine sunduğu raporda, sosyalist toplumda üretici güçler geliştikçe üretim ilişkilerinin de kendiliğinden ve otomatikman bu üretici güçlere uyarlanıp mükemmelleşeceği beklentisinin doğru çıkmadığından; ekonomik yapıyı düzeltmek için iradî müdahalelere başvurmak gerektiğinden söz etti. "Uluslararası komünist hareket" içinde "görüş çeşitliliği"nin inkâr edilmez bir gerçek olduğu yolunda cümleler sarfetti. Sovyetler Birliği'nin 1975'lerdeki tavrından uzaklaşarak, her iki süper devletin filolarının Akdeniz'den çekilmesini önerdi ve 20. yüzyılın sonuna kadar nükleer silahların şu veya bu ölçüde imhasına, konvansiyonel güçlerin de azaltılmasına ilişkin peşpeşe öneriler sundu. 1968-1979 arasında Brejnev, her "silahsızlanma" görüşmesini, Sovyet askerî gücünde yeni nicel ve nitel artışları dayatmak için kullanırdı. Bugün aynı şeyi Reagan yapıyor; Gorbaçov'un indirim teklifleri ise giderek esnekleşiyor, giderek daha çok tâviz veriyor.

Gelgelim, Gorbaçov reformculuğunun bir de Afganistan'daki çehresi var. O çehre, Üçüncü Dünya'ya, Amerika'nın geri çekilme yıllarındaki Jimmy Carter reformculuğundan daha parlak ve daha derin şeyler mi vaat ediyor?

İtalyan Komünist Partisi'nin Sovyetlere İlişkin Tutumu

İtalyan Komünist Partisi'nin Nisan ortalarında yapılan 17. Kongresi, Gramsci'den başlayıp Togliatti ve Berlinguer'den geçerek bugüne uzanan bir ideolojik bağımsızlığın yeni, ilginç örneklerini sundu.

"Avrupa komünizmi" cereyanının esas ve en oturaklı temsilcisi olarak İtalyan Komünist Partisi (PCI), 1968'de Çekoslovakya'nın işgaline ve Brejnev'in bu vesileyle ilân ettiği "sınırlı egemenlik" doktrinine; keza 1979'da Afganistan'ın işgaline ve Polonya'daki Jaruzelski darbesine sert bir şekilde karşı çıktı. Teorik planda Sovyetleri sosyalist kabul etmekle birlikte, dış siyasette parti, SSCB'ye emperyalist, hegemonyacı bir süper devlet muamelesi yapıyor. Örneğin PCI, Varşova Paktı varoldukça İtalya'nın NATO'da kalmasından yana; bunu, ülke güvenliği açısından gerekli görüyor. PCI, kendi içinde çeşitli kanatları barındıran bir parti. Sovyet taraftarlarının, üye kitlesinin yüzde 5'ini meydana getirdiği tahmin ediliyor. Bunlar "Sovyet dostları" (filosoviet'ler) adıyla anılıyorlar ve *Unita*'nın yeni mizah ekinde zaman zaman ağır bir muameleye tâbî tutuluyorlar. Parti gençlik örgütü, Sovyetlerin Afganistan'ı terketmelerini talep eden afişler çıkarmayı ve Gorbaçov'a bu yolda çağrıda bulunan bir açık mektup için imza toplamayı, önemli faaliyetlerinden biri sayıyor.

Brejnev, Andropov ve Çernenko dönemlerinde, Sovyetler, PCI'ya karşı önemli psikolojik baskılar uyguladılar. İş, SBKP kongrelerine katılan İtalyan heyetlerinin konuşturulmamasına, basın toplantılarının bile sansür edilmesine kadarvardı. Gorbaçov'un ise belli bir tutum değişikliğiyle, PCI'nin 17. Kongresine çok yüksek düzeyde bir heyet gönderdi. Aynı zamanda Sovyet yayın organlarında, SBKP 27. Kongresi öncesi ve sonrasında, "uluslararası komünist hareket" içinde "görüş çeşitliliği"nin kaçınılmazlığı hakkında geniş imâlar yer aldı. PCI, bu durumdan, insiyatifi elde bulundurup kendi platformunu Sovyetlere iyice dayatmak yönünde yararlanmaya çalıştı.

PCI'nın 17. Kongre *Tezler*'inden

biri, "Partimiz, Avrupa solu'nun büyük tarihî geleneğinin bir parçasıdır" şeklindeki formüldü. Bu, "Eurokomünizm" platformunun bir bakıma temel sloganıydı. Bilindiği gibi Berlinguer, 1980'lerin başlarında, "Ekim Devrimi'nin tarihî atılımının artık tükendiği" fikrini ortaya atmıştı. Karmaşık bir şekilde bu, yerine göre PCI'nin kendini SBKP'nin ve Sovyet devletinin bir şubesi gibi görmediğini, yerine göre Ekim Devrimi modelinin taklit edilemeyeceğini, yerine göre artık dünyanın yeni bir mücadele dalgasına ihtiyaç duyduğunu, yerine göre Ekim Devrimi'nde billûrlaşan bir teorik mirastan dahi söz edilemeyeceğini, yerine göre bunlardan aynı anda birkaçını ifade ediyordu. 17. Kongrede, "PCI'nin Avrupa Solu'nun bir parçası olduğu" tezi, aynı doğrultuda, yani "PCI, Ekim Devrimi'nin/Sovyet geleneğinin bir parçası değildir" diye özetlenebilecek bir anlamda seslendiriliyordu.

Unita, bu konuda Sovyet heyetinin üstüne üstüne gitti. *Unita* muhabiri, SBKP'nin Dış İlişkiler Şubesi'nin kıdemli kadrolarından Vadim Zagladin ile yaptığı röportajda, "PCI, kendisinin Avrupa Solu'nun büyük tarihî geleneğinin bir parçası olduğunu ilân etmiştir; buna ne diyorsunuz?" diye sordu. Zagladin ise, Gorbaçov dönemi siyasetlerine uygun olarak, "Çok olumlu karşılıyoruz; esasen Sovyetler Birliği de Avrupa Solu'nun büyük tarihî geleneğinin ayrılmaz bir parçasıdır" şeklinde karşılık verdi.

Röportaj *Unita*'da yayınlandı. Ama ardından, ertesi gün bir de karikatür yer aldı. Bu yazılı karikatürde, önce, röportajın yukarıda aktardığımız bölümü aynen tekrarlanıyordu. Ancak Zagladin'in cevabı üzerine, *Unita* muhabiri bu sefer şu soruyu yöneltiyordu: "Peki ama... Sizde muhalifler var... Onlar ne olacak?"

Unita'nın karikatürüne göre, Zagladin'in buna cevabı şöyle olmuştu: "Muhalifler mi? Onların hepsi Sibirya'dadır. Sibirya ise, bildiğiniz gibi, Asya'da yer alıyor."

Bu karikatür PCI 17. Kongresi devam ederken, yani Sovyet heyeti henüz oradayken yayınlanmış; Zamyatin'ler ve Zagladin'ler de bunu yutmak zorunda kalmışlardır. Rüzgâr eken, fırtına biçer. Yıllar yılı herkese küstahlık eden Sovyetler, şimdi dostlara çok muhtaç oldukları bu zaaf döneminde, karşılığını görüyorlar.

Varlık

ÜRETKENLİĞİN ÖNÜNÜ AÇAN
DİNAMİK DERGİ
Genel Yayın Danışmanı: Kemal Özer

•

Ağustos sayısında:
Bireyci öykü / toplumcu öykü ayrımını
getirmek isteyen düşüncenin irdelediği özel bölüm:
SANATTA BİREYCİ/TOPLUMCU BAKIŞ
Afşar Timuçin: *Gerçekçi sanat ve toplumcu gerçekçi sanat/*
Mustafa Sercan: *Kabaca bir incelik tutkusu/*
Ömer Ateş: *Deniz ve İnsan*/Atilla Birkiye: *Politikasız edebiyat ya da noktalanmış gerçekçilik.*

•

Varlık-Cağaloğlu Yokuşu 40/2 İstanbul
Abone: (Yıllık) 3500 TL, öğretmen ve öğrencilere 3000 TL.
Posta Çeki Hesap No: 119822

Yalçın Küçük ve Yeni Tanzimatçılık

Salih Ural

*Aydın Üzerine Tezler**, yazarı Yalçın Küçük'e göre, "Türk düşüncesinde bir dönemeç"tir. Önsöz'lerdeki iddialara bakılırsa, dönemeç yerine, *düşünce tarihimizin Milad'ı* demek daha doğru olacak. Tezler'in Üçüncü kitabını yayınladığı Temmuz 1985'e göre, neredeyse, "Tezler'den Önce-Tezler'den Sonra" diye tarih düşmüş, bu kadar iddialı.

Birinci kitapta çalışmanın amacı, biraz Türk filmlerinin fragmanlarını hatırlatan, şu sözlerle açıklanıyor; "Türk aydınını senfonik bir bütünlük içinde, yazmaya özen gösterdim. Umuyorum, okurken bu tadı alacaksınız. Sevecek sevinecek, üzülecek düşüneceksiniz, okurken kendinizi eleştirip kendinizi bulacaksınız. Okurken kendinizi ve geçmişinizi beğeneceksiniz. Türk aydınını bunun için yazmak istedim." (1,7)

Bu oldukça mütevazi ve sempatik amaç, ikinci kitabın hemen başında, yerini, iddialı bir çıkışa bırakmış; "Tezler'in tümü tamamlandığında Türk düşüncesinde bir *dönemeci* yaşamış olacağım...Tezler tamamlandığında, *Türk düşüncesinde şimdiye kadar siyah olan bundan böyle beyaz olacak.*" (abç, II,8)

Üçüncü kitapta, çalışmanın tamamlanması beklenmeden, güvenle, sonuç ilan edilmiş; "Tezleri yazmayı henüz tamamlayamadım. Ancak tamamlanan bu kitapla birlikte, *Türk aydınının kendisi ve toplum üzerine bilgisini değiştirdiğimi düşünüyorum. Bundan böyle Türk aydının bilgisi, tezler öncesinden farklıdır; farklı olacaktır.*" *(abç,III,7)*

Kitapların kapakları da bu gelişimi yansıtır gibidir. Birinci Kitap'ın kapağındaki isler içinde yanan çıra biçimindeki kalem, ikinci Kitap'ta mumdan daha parlak yanan bir kaleme, üçüncü Kitap'ta bir gaz lambasının fitiline, dördüncü kitapta ise pırıl pırıl ampülün içine yerleştirilmiş bir kaleme dönüşüyor. Öyle anlaşılıyor ki Y. Küçük, son Kitap'ı ile *aydınlanma*'yı tamamlamıştır.

Önsöz'lerin okunması bile, Tezler'in aydınlara kendilerini ve geçmişlerini sevdirmenin çok ötesinde iddialarla yazıldığını göstermektedir.**Y. Küçük, Tezler'i ile düşünce hayatımızda bir *devrim* yaptığı iddiasındadır; *"toplum üzerine bilgileri değiştirdim"* açıklamasını başka türlü anlamak mümkün değildir.

Y. Küçük, "Tezler'in yapmak istedikleri çok, saymakla bitmez" diyor (I,474). Gerçekten de, Tezler'de olmayan yok. Y. Küçük, bir açıklamasında; "Fizik ve tıp hariç bir konuda yazıyorum" diye belirtmiş[1] Alçakgönüllülük gösteriyor, Tezler'de bu konularda da yazmış. Şimdilerde ise tek başına yazdığı anlaşılan bir ansiklopedi üzerinde çalışıyormuş. Y. Küçük'ün, Tezler'le başlattığı aydınlanmayı ansiklopedilicilikte sürdüreceği görülüyor.

Usta bir redaktörün elinde rahatlıkla üç yüz sayfaya indirilebilecek, Y. Küçük'ün elinde, şimdilik, dört kitabı ve üç bin sayfayı bulan Tezler'de, saymakla bitmez amaçlara rağmen, bizce, ilk satırdan son satıra kadar damgasını vuran bir anlayış, amaç bir bulunmaktadır.[2]

* *Aydın Üzerine Tezler*'in Birinci Kitabı Ağustos 1984, İkinci Kitabı Aralık 1984, Üçüncü Kitabı Temmuz 1985, Dördüncü Kitabı Mart 1986 tarihlerini taşıyor. Toplamı 2833 sayfa. Bu incelemede kısaca *Tezler*, değişik kitaplarına atıf yapıldığında *Birinci Kitap, İkinci Kitap* vb. diye anılacaktır. *Tezler*'den yapılacak alıntılar, metin içinde cilt ve sayfa sayısı gösterilerek belirtilecektir.

** Tezler şu sözlerle başlıyor;"Türkiye'de Türk aydını var;son derece ciddiye alınması gerekir. Türk araştırmacısının, Türk aydınını ciddiye almaması, saf bir aşağılık kopmleksini yansıtır. *Türk aydını aşağılık kompleksine lâyık değildir. Bir saga'sı, bir menkibe'si, bir destan'ı var.* Burada bu yazılmaktadır." (Abç,I,13) Bu okşayıcı sözlerden bir sayfa sonra şu açıklamalarla karşılaşılıyor; "Türk aydınının... tutumu deneyimli bir *kabzımalın* toptan sebze piyasasındaki davranışını hatırlatır." (Abç,I,14); "Türk aydını, Türk tarihinin...*çocuk kalmış* çocuğudur."(Abç,I,15); "Çok toplumun aydını belkemiğinden yoksundur; Türk aydınının *belkemiği kırılmıştır.*"(Abç,I,17) ve nihayet, "Türk aydını... henüz kişiliğini ve bilimini bulamadı. *Tarihsiz. Destanı yok; bölük pörçük destanları var.*" (Abç,I,16) İkinci Kitap'ta ise, Türk aydınlarının *"boğazlarına kadar aşağılık duygusu içinde"* çırpındıkları söyleniyor (II,23). Bunları okuduktan sonra insan Tezler'in aydınlara kendilerini ve geçmişlerini sevdirmek mi yoksa tam tersi bir amaçla mı yazıldığı konusunda kuşkuya kapılıyor.

1 *Nokta*, 22 Haziran 1986,s.57

2 Tezler, yazımındaki ciddiyetsizliğin ulaştığı boyutlar bakımından ürkütü verici. Yazar, *"Aydın Üzerine Tezler*'in daha önceki kitaplarında yazmış olduğumu sanıyorum" (IV,76) diyebiliyor. Zahmet edip yazdıklarına bakmıyor bile. Tekrar, tekrar ve tekrarlar -Tezler'deki tekrarların ulaştığı boyutu bir tek tekrar sözcüğü ifade etmekte aciz kalır, *sayfalar* boyu süren okuma parçaları biçiminde alıntılar, İngilizce, Fransızca ve Rusça yazılmış özetle Türkçe'ye çevrilmiş, yer yer çevrilmek gereği bile duyulmamış alıntılar, büyük bir sistemsizlik, yazılanlar kadar ek bölümler. Y. Küçük yazım konusundaki eleştirilere; "Benim yazı işlerimde yardımcılarım olsaydı kitaplarım daha özenli, daha az hacimli çıkardı" diye cevap vermiş. (*Nokta*, aynı yerde) Böyle bir mazereti kabul etmek mümkün değil. Ayrıca, Y. Küçük yazma konusunda olduğu gibi, tezlerini ifade etmekte de ciddi ve titiz değil. Bir yerde "açıklama" olarak geçen ifadeye "tez" diye atıf yapabilmiş. Yazar, neyi "açıklama", neyi "hipotez", neyi "gerçekten tez" olarak söylüyor, kestirmek güç (I,159,278,649).

Y. Küçük, Tezler'de "aydın eylemsiz olmaz" diye döne döne yazmış. Aydınları bilgisiz, bilimsiz, teorisiz, ideolojisiz olmakla eleştiriyor ve eylem planında bugüne kadar ortaya çıkan yanlışlıkların bu eksikliklerden kaynaklandığını söylüyor. Y. Küçük, Tezler'i ile bir düşünce "devrim"i yapar ve toplum üzerine bilgileri "değiştirirken", aynı zamanda, Türkiye soluna "doğru" bir anlayış, buna bağlı olarak "doğru" bir eylem yolu, kısaca, *yeni*, hattâ *yepyeni* tür bir "devrim" önermektedir.

Tanzimat, Tezler'in can alıcı noktasını oluşturuyor. Y. Küçük, II. Mahmut'u ve devamında Tanzimat'ı tartışmış, sonuçlar çıkarmış ve bu oluşumları, tarihimizin doruk noktasına oturtmuş.

Tezler'e göre, bir tek Tanzimat *"çare eylemi"* olabilmiştir; tarihin zorlamalarını kırarak toplumun önüne yeni bir gelecek koyabilmiştir. Onu izleyen bütün hareketler; Meşrutiyetler, Cumhuriyet ve hatta Sosyalizm - tabii Y. Küçük Tezler'i yazana ve herşeyi değiştirene kadar - bunu başaramamışlar.

Y. Küçük'ün teorisinde Tanzimat ile aydın birbirine sımsıkı bağlı, çünkü, Tanzimat, daha doğrusu *bütün tarih, bir avuç aydının eseri.*

Tezler'de aydınlar, toplumsal sınıfların ve sınıflaşmaların tümüyle dışında, *"kafalarıyla ve inadlarıyla toplumu değiştirmek için mücadele eden hayvan"* (I,16), yani *insan* diye tanımlandığından, yakın tarihimizin bütün önemli siyasi şahsiyetleri, Y. Küçük'ün kaleminden, *"aydın"*olarak biçimlenmiş; tabii bütün önemli siyasal oluşumlar da bu "aydınların" mücadelelerinin ve "inadlarının" ürünü olan *"aydın hareketleri"*olmuş.

İnanılması zor ama, III. selim, II. Mahmut feodal bir toplumda *padişah* değil "aydın", hem de esaslı aydınlar; davranışları ve anlayışları toplumsal konumlarının değil de aydın kişiliklerinin ürünü. Tanzimatçı Paşalar da artık soluğu tükenen merkezi feodalitenin *paşaları* değil "aydın", hem de aydın türünün gelişmiş örnekleri olabiliyorlar.

Y. Küçük, Yeni Osmanlıları, Jön Türkleri, İttihatçıları, Kemalistleri, hatta sosyalistleri, Osmanlı padişah ve paşalarıyla aynı *toplumsal kategoriye* sokmaktadır.Y. Küçük'ün kitaplarındaki şahsiyetler, bir sınıfla beraberlik bir yana, toplumun bir kesimi ile ilişkileri bile olmadan "aydın" kimlikleri ile kendilerine yer bulabiliyorlar, bununla yetinmeyip tarihi de yapıyorlar.

Tanzimat'ı daha doğrusu Tezler'de açıklanan *Tanzimatçılığı toplumun değiştirilmesinin anahtarı haline getiren Y. Küçük, Tezler'i ile yeni bir Tanzimat'ı savunmakta, bunun teorisini kurmaktadır.* Tezler'deki kalabalığı ayıklarsanız, bizce, geriye kalan ve bütün iddialara damgasını vuran esas anlayış budur. Başka bir deyişle, Tezler'in esas amacı aydınları *Yeni Tanzimatçılık* yoluna çekebilmektir.

Tezler'de tarihin *ters-yüz* edildiği söyleniyor. Siyah olan beyaz, beyaz olan siyah yapılarak, *'solculuğun'* Y. Küçük solculuğu sosyalistlikle özdeşleştirdiğinden sol diye yazdığı her şeyi sosyalizm diye anlamak gerekiyor. *'Kutsal bildiği klişeler, putlar kırılarak* (III,II) gerçekten, her şey alt-üst edilmiştir. Bu alt-üst edilmiş tarihten, bugünlere ders olarak devrimcilerin önündeki tek doğru yolun Yeni Tanzimatçılık olduğu sonucu çıkmaktadır. Daha doğrusu Y. Küçük, bütün tarihi, bu iddiasını kanıtlayacak biçimde, kendi ifadesiyle yeniden *"kurmuş,"* bizce, akıl ve mantık sınırlarının bile ötesinde çarpıtmış ve saptırmıştır.

Y. Küçük, sosyalist aydınların önüne örnek aydın olarak, elbette, kendisini koymuş. Tipini, benzerlerinden, en net çizgilerle ayırmış. Karşımıza örnek sosyalist diye, her şeyi *tersine çevirici* (contra positioner), balta sallamaya çok hevesli *putkırıcı* (iconoclast) bir tip, bir ultra solcu çıkarıyor. Y. Küçük, ısrarla ve inatla, "aka kara, karaya ak" diyor. O kadar kontra ki, "Adınız Yalçın Küçük mü" diye sorsanız, "Hayır, Küçük Yalçın" diye cevap verecek.

Tezler; "Türk aydını başıyla yürüyor ve ayağıyla düşünüyordu. Tersti; tersine çevirmeye başladım" cümlesi ile başlıyor (I,7). Öyle anlaşılıyor ki Y. Küçük, Marks'ın düşünce alanında yaptığı devrimi açıklarken Hegel'in felsefesi için söylediği, "başının üstünde duranı ayaklarının üstüne oturtmak" ünlü deyişinden, kendi diyalektiği ile Hegel'in diyalektiği arasındaki farkı anlatırken kullandığı "taban tabana zıt" ifadesinden ilham almış ve Marksizmi, devrimciliği, Marks'a rağmen, basit bir ters-yüz etme anlayışına indirgeyivermiş. Tezler'i okuyunca, insan, işin doğrusunu bulmak bu kadar kolaymış, neden bugüne kadar hiç kimse -buna Y. Küçük de dahil- akıl edememiş diye hayıflanmadan edemiyor.

Bu incelememizde, Aydın Üzerine Tezler'i,getirdiği *"Yeni Tanzimatçılık"* programı ekseni çevresinde değerlendireceğiz. Önce Y. Küçük'ün tarihten çıkardığı Tanzimatçılığın ana çizgilerini belirlemeye çalışacağız, bundan sonra tarihin bu doğrultuda nasıl alt-üst edildiğini inceleyerek, Tanzimatçılığın "çare" olup olamayacağını tartışacağız.

I. Yeni Tanzimatçılığın Teorisi: Elitizm ve Tepeden İnmecilik

Tezler'e göre; "Tanzimat, bir sultanın bir avuç bürokratıyla yürüttüğü *tepeden inme* bir yenilik" hareketidir (I,338). "Son derece *elitist*"tir. (I,331). *"Radikal* bir biçim değiştirme girişimidir" çünkü, *"merkezi otorite dışında hiç bir güç bırakmamayı"* amaçlamaktadır (I,384). Tanzimat'la Avrupa kurum ve yasalarının Osmanlı toplumuna *transplantasyonu"* gerçekleştirilmek isteniyor. (II,178)

Y. Küçük, bunlara dayanarak, Tanzimat'ın Türk yenilik tarihinin *en net ve tutarlı,* aynı zamanda *en köktenci* programına sahip olduğunu ileri sürmektedir (I,384).

Başka bir deyişle, Tanzimatçılar, tepeden inmeci ve elitist olduklarından, aynı zamanda, Avrupa'yı *model* olarak alıp, *en saf* biçimde *taklit etmeyi* amaçladıklarından (II,102) *"aşırı ölçüde laik"*(I,331), o ölçüde *köktenci* ve *demokrat* olabilmişler (I,384-397), bu yüzden, yakın tarihimizin ilerici yönde *"tek çare"*eylemini yaratabilmişlerdir. (II,98).

Bu açıklama tersten okunursa, çare taklit edilecek modelin en saf biçimde transplantasyonudur, bu da ancak son derece elitist bir hakimiyet sistemiyle ve ancak mutlak merkezi bir otoritenin tepeden inme eylemi ile gerçekleştirilebilir, sonuca varmak mümkündür. Bu anlayış, Y. Küçük'ün Tanzimat'tan çıkarttığı, aynı zamanda Yeni Tanzimatçılığın ana çizgilerini veren, her zaman ve her koşulda geçerli teorik sonuçlar olmaktadır.

Neden elitist ve tepeden inmeci olmak gerekiyor? Y. Küçük'ün bu soruya verdiği cevap çok kısa; Çünkü, *halk gericidir, yeniliklere ve ilericilere düşmandır.* Yenilikçilerin halktan destek bulmaları bir yana, onlarla mücadele et-

meleri, hatta onlara karşı olmaları gerekmektedir.

Y. Küçük çok açık yazmış; "Türk aydını, yenilikçi hareketin başında halk ile karşı karşıya geldi." (I,194). Tekrar tekrar yazmış; "Türk aydın tarihi, yeniliklere düşman halkı yenilikçi yapma mücadelesidir." (I,369) "Türk aydın tarihi, yeniliklere karşı olan kitleleri yenilikçi yapma mücadelesinini tarihidir. Ali, bunun çok başında ortaya çıkıyor. Ali halka karşı olan bir yenilikçidir. Olabildiği ölçüde." (I,400)

Y. Küçük, tarihimizin en elitist, en merkeziyeçti eylemi olarak nitelediği Tanzimat'ın "son derece saf" ve "bulaşık olmayan" yöneticisi Ali Paşa'nın halka karşıtlığını yeterli bulmuyor. Yeni Tanzimat daha da elitist, daha da tepeden inmeci, daha da merkeziyetçi olmalıdır. Kuşkusuz, taklit edilecek model, bu kez, Batı olmayacaktır.

Yeni Tanzimatçılığın tarihsel açıklaması: Köksüzlük Teorisi

Tanzimat konusunu çok irdeleyen Y. Küçük, bütün tarihi, toplumu değiştirmek isteyenlere Tanzimatçı olmaktan başka çare bırakmayacak biçimde yeniden yazmıştır.

Tezler'e göre, Türk toplumu, toplumsal gelişme ve değişmeyi zorlayacak maddi iticilere sahip değildir ya da bunlar yeterince güçlü değildir. Aynı zamanda, toplumsal değişmeyi hazırlayacak bir kültürü, bir birikimi, bir tarihi de yoktur, *hiç olmamıştır.*

Başka bir deyişle, Türk toplumunda değişmenin gerektirdiği alt ve üst yapı olgunlaşmamıştır, olgunlaşması da Y. Küçük'ün çizdiği çerçevede mümkün görünmemektedir.

Y. Küçük, Türklerin gelişmeye geç başlamış, dolayısıyla gelişememiş bir topluluk olarak tarih sahnesine çıktıklarını belirtiyor (II,62). Gelişmede geç kalmanın bedeli, Türkler için, Anadolu Selçuklularını kurana kadar, çok uzun yıllar süren *"kölelik"* oluyor. (III,33-37).

Tezler'e göre uzun yıllar köle olarak yaşayan Türkler, kendilerine özgü bir kültür, tarih ve gelenek yaratamamışlardır. Kölelik *"köksüzlüğü"* doğurmuştur. Bu üst yapıdaki boşluktur.

Tezler'e göre, köleliğin bağımsız gelişmeyi engellemesi sonucu, Türklerde toplum, ekonomik ilişkiler temelinde olgunlaşamıyor, bu yüzden *sınıflar daha saf biçimleriyle tarihin sahnesinde boy gösteremiyor,* yakın zamanlarda bazı sınıfsal ayrışmalar uç verse bile, *ayrışmalar netleşemiyor, sınıflar içiçe, birbirlerine bulaşık olarak* varolabiliyorlar (I,385). Bu da alt yapıdaki boşluktur.

Tezler'e göre, Türkler, uzun "kölelik" tarihleri boyunca kendilerine özgü pek bir şey yaratamamışlar, ancak başkalarını taklit etmeyi ve kolaylıkla benimsemeyi, tarihin çok erken devirlerinde çok iyi öğrenmişler, bu açıdan "pek önde bir yerde" bulunuyorlar. İslamiyeti kabul edince Arapların etkisine giriyorlar. İslamlaştırmak politikası, Türkler'in içinde, "şoven" Araplar tarafından insafsız bir *Araplaştırmayla* birlikte yürütülüyor. (II,33-38). Anadolu'ya geçince, bu kez, *"doğrudan doğruya"* ve *"tümüyle"* Bizans etkisine giriyorlar (II,47).

"Köksüz Türk" zaptettiği topraklardaki uygarlığı, "yenilenin yenenin kurumlarını bir model olarak seçmesi bir *kural* iken" (I,72) şaşırtıcı ve *"ürkütücü bir dirençsizlikle"* (II,462) aynen benimsiyorlar ve böylece Y. Küçük'ün kuralını bozuyorlar.

Türkler için tarih, Tezler'de bu kadar basit ve kolaydır. Ortada bir model var ve zaten işliyor. Türklerin yaptığı bütün iş, kendilerinden hiç bir şey katmadan, modern dişlilerine takılmak oluyor.

Y. Küçük'ün yeniden "kurduğu" tarihte, "köksüzlük" Türkler için sürekli kendisini besleyen ve tarih içinde yeniden yaratan bir kaynak durumundadır, yani bir yazgılır. Taklitçilik esas olduğu için, teorik birikim sağlanamıyor, bu yüzden Türklerin tarihin kültür hazinesine katkıları hep minimal oluyor. Sürekli *"dış faktöre aşırı ölçüde açık"* bir halde bulunuyorlar (I,672). Her taklit köksüzlüğün daha da derinleşerek sürmesine yol açıyor ve yeni taklitleri kaçınılmaz kılıyor; *"Köksüzlük hep aynı sonucu veriyor"* (II,57).

Bu tarihsel açıklamaya göre, Tanzimatçılık, "toplumu değiştirmek isteyenlerin", devrimcilerin kaçınamayacakları yazgıları olmaktadır.

Halksız devrimcilik

Tezler'e göre, kültürsüz, bilimsiz, bilgisiz, geleneksiz ve teorisiz bir toplumda, en geri, aynı zamanda en insiyatifsiz kesim halktır.

Tezler'e göre Osmanlı toplumunda halk, büyük ölçüde esnaf demektir. Esnaf, sermaye kesimi olduğundan, tabiatı icabı, gericidir. Köylüler, dün de bugün de toplumun en geri, en çıkarçı, en dargörüşlü, en eyyamcı kesimidir (III,352). Daha yakın zamanlarda boy gösteren burjuvazi, cılız, korkak, kaypaktır; varlığıyla yokluğu belli değildir. Bugünlerde işçi sınıfı...Sınıfla sendikayı birbirine karıştıran Y. Küçük şöyle yazmaktadır: *"İşçi sınıfı mı? İşçi sınıfı, bırakınız ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısındaki Türkiye'yi yirminci yüzyılın ikinci yarısında sendikal ayrıklarıyla mali açıdan çok güçlendikleri bir zamanda bile yenilikçi aydınlara sahip çıkmadı"* (I,259)

Y. Küçük; "Örgütsüz halka hiç güven olmaz" diyor (I,200). Bir "güven" sorunu olarak konması doğru değil, fakat örgütsüz halkın hakim sınıfların tahakküm ve denetimi karşısında zayıf olduğu genel bir doğrudur. Ancak, halk, Tezler'de yazıldığı gibi, tarihten gelen bir geriliğe, insiyatifsizliğe mahkûmsa, biraz etkinlik kazanınca, cehaleti yüzünden, ağırlığını gericilik yönünde koyup yenilikçileri yalnız bırakıyorsa, "o işçi sınıfı mı bırakınız" deniyorsa, daha da önemlisi, ekonomik yapı sınıfların netleşmesini, dolayısıyla sınıfların çıkarları doğrultusunda hareket geçirilmelerini, yani sınıf mücadelesini sağlayamıyorsa, böylesine geri ve şekilsiz bir toplumda halkın örgütlenmesi ve tarih sahnesine çıkması imkansız olacaktır. Bu yüzden "örgütsüz halka hiç güven olmaz" görüşünü Y. Küçük'ten okuduğunuz zaman *"halka hiç güven olmaz"* diye anlamak gerekmektedir.

Y. Küçük, iç dinamiklere dayanan, aşağıdan yukarıya bir devrim yolunu Türkiye için kapatmaktadır.

Y. Küçük, bu mantıkla, karşımıza örnek aydın ve devrimci olarak *Narodnikleri* çıkarıyor. Narodizm, yazarın kaleminden, "toplumsal marangoz aydın hareketinin *en gelişmiş türü*" "modern çağların tanıdığı *en hırslı ve özverili aydın hareketi*" ve Narodnikler de "yalnız toplumu değiştirmeye ve yeniden düzenlemeye yönelik aydınlar" olarak gelmektedir (I,218). Bu niteleme, Y. Küçük'ün aydın tanımına, yani "kafası ve inadıyla toplumu değiştirmek için mücadele eden" insan tanımlamasına bire bir denk düşmektedir.

Halkçılıktan (popülizm), tarihimizde olumlu ve ilerici rolleri oynadığı dönemler de dahil, her zaman ve her koşulda nefrete varan bir karşıtlıkla söz eden Y. Küçük, ne kadar gariptir ki, popülizmin Rusya'daki temsilcileri olan

Narodnikler'i övebilmektedir. Dahası, Narodizmin sonunda nasıl bir *komploculuk teori ve eylemi* haline geldiğini de unutarak bu hareketi "en hırslı ve özverili aydın hareketi" diye niteleyebilmektedir.

Y. Küçük'ün köksüzlük teorisi devrimcileri, sonuçta, Narodizme özendiriyor. İç dinamiklere dayalı ve emekçi insiyatifine dayanan devrim yolunun reddedilmesi, sonuçta, komploculuk kapısını zorlamaktadır.

Tersine evrilen tarih

Tezler'de, Tanzimat hariç, bütün tarih, sıradan, sivrilikleri olmayan bir biçimin sokulmuş. En sivri nokta, en "net" ve "radikal" hareket olduğu için Tanzimat, Tezler'in nirengi noktası haline gelmiş; "Her akım yerini Tanzimat'a göre belirliyor" (II.98). 150 yıl öncede kalmış bir hareket doruk haline getirilince ortaya gerçekten ilginç bir tarih açıklaması çıkmıştır. Tezler'de tarih, Tanzimat'tan sonraki her oluşumla, Tanzimat radikalizminin ve genel olarak radikalizmin biraz daha kısalması biçiminde, bir anlamda *tersine evrilmek*tedir. (evolution regressive).

Yeni Osmanlılar, Tezler'e göre, *İslamcılık* akımının "ideolojik babaları", "tohum atıcıları"dır. (I,341). Bu yüzden, "aşırı ölçüde laik" Tanzimat'ın sağına düşüyorlar ve *"buharı soğutan kapak"*rolünü oynuyorlar (I,339). Y. Küçük'e göre, Yeni Osmanlıların halkçılığı, meşrutiyetçiliği, liberallikleri, hep Tanzimat'ın radikalliğinden verilmiş tavizlerdir.

Tezler'e göre, Jön Türkler ve Meşrutiyet aydınları, Yeni Osmanlıların zaaflarını çok daha kötü biçimde taşıyorlar. İslamcılık onların döneminde "taçlanıyor" (I,341), "yoğunlaştırılıyor" (I,438). Tanzimat aydını, onlara göre daha *"saf ve keskin"*dir. (II,558). Devamında, İttihat Terakki'nin programında İslamcılık en önemli madde oluyor. Bu yüzden, İttihat ve Terakki her şey oluyor, ama, *Tanzimat gibi net ve radikal olamıyor* (III,284,292).

Cumhuriyet ve Kemalizm konusunda Y. Küçük'ün hükmü çok açık; *"Tanzimat, tarih içinde, Kemalizme göre çok daha köktenci bir atılımdır."* (III,418)

Y. Küçük'e göre; *"Kemal'in düşüncelerinin çoğu, zamanına ve Türkiye'deki diğer yeniliklere göre de geridir."* (I,534). Y. Küçük, bu iddiasıyla, inanılması gerçekten zor ama, Kemalizmin, II. Mahmut, Tanzimat, Yeni Osmanlılar, Jön Türkler ve İttihatçılara göre *en geri düşünceye* sahip olduklarını ileri sürmektedir.

Sosyalistlere gelince... Tezler'e göre, Sosyalistler, bugüne kadar öz olarak sosyalizmin oldukça uzağında bulunuyorlar (III,312); "Türkiye solu, özellikle ve en başta, en eski örgütüyle, Kemalizmin sol kanadı olmaktan pek ileriye" gidemiyor (I,158). Kemalistlerin 1930 köylücülüğü, devletçiliği, II. Abdülhamit'ten miras bağımsız dış politika anlayışı, 1960'da sosyalist bir kısveye bürünüyor; bağımsızlık ve demokrasi, sosyalizm diye savunuluyor.

Bu kurgu içinde Sosyalist hareket, Y. Küçük tarafından, Tanzimat'a en uzak noktaya yerleştirilmektedir. Tanzimat'a en uzak olmak, Y. Küçük'ün dilinde, ilericiliği en zayıf olmak demektir.

Yakın tarihimizin böyle yaşanmış olması, Y. Küçük'e göre, yine köksüzlüğün bir sonucudur. Neden, *aydınların bilgisizliği, teorisizliği ve hatta akılsızlığıdır.*

Buna göre, Yeni Osmanlılar, bilgisiz, teorisiz olduklarından, Tanzimat'ın yaptıklarını anlayamıyorlar. Tanzimat'ın özellikle kendilerini de dışlayan elitist tutumu karşısında hayal kırıklığına uğrayıp, muhalefet başlatıyorlar. Bir *sığınak* arıyorlar. Sığınak, halk ve yığınlar oluyor (II,182). Çaresiz olanda, kendisine bile bir hayrı olmayanda, yani halkta, çare arıyorlar (III,131). Kütleleşiyorlar, halkın doğal ideolojisi İslamcılık olduğu için *İslamcı oluyorlar.*

Yeni Osmanlıların başlattığı bu "çaresizlik" Tezler'e göre, daha sonraki oluşumlarda, artarak sürmüştür. Halka doğru her yöneliş, hep ilericilikten daha çok tavizler verilmesiyle sonuçlanmıştır. Bir tek Tanzimat bunun dışında kalabilmiştir. Bunun da esas nedeni Tanzimat'a halkın bulaşmamış olmasıdır, Tanzimatçıların elitizmidir.

Eğer tarih böyle yaşandıysa, dün de bugün de, en doğru olanın Tanzimatçılık olduğu görülüyor. Y. Küçük'ün Tezler'inde bütün yollar yeni Tanzimatçılığa çıkmaktadır.

"Dış Dayanak"

Y. Küçük'e göre; "Türk aydını hep eksik tamamlama *eğilimi"* taşımıştır, eksik tamamlamak "geçmişte yaşamak" demektir (I,,131).

Yenilik Nizam-ı Cedit ile başlıyor, ancak III. Selim öldürülüyor, II. Mahmut onun eksiğini tamamlıyor. Tanzimat II. Mahmut'tan, 1856 Islahat Fermanı (ya da Ali ve Fuad Paşalar) 1839 Tanzimat Fermanının (ya da Mustafa Reşit Paşanın) eksiğini tamamlıyor. Birinci Meşrutiyet, aynı, Tanzimat'ı tamamlıyor. İkinci Meşrutiyet, adı üzerinde, birincisini yeniden yürürlüğe koymak istiyor (III,131). İttihatçılık Meşrutiyetin eksikleriyle uğraşıyor. Cumhuriyet'in Meclis'ine "Üçüncü Meşrutiyet" deniyor (III,132). 27 Mayıs, Kemalizmi tamamlamak iddiasında. 12 Mart, 27 Mayıs'ı tamamlama çabaları içinde ortaya çıkıyor (II,319).

Sosyalistler de "eksik tamamlama" eğilimindedir. İlk sosyalistler, Kemalizmin eksiğini tamamlama peşindeler. İkinci Dünya Savaşı sırasında, sosyalistler, burjuva demokrasisini tamamlamak isteğiyle yetiniyorlar. 1960 sonrasında TİP, İkinci Milli Kurtuluş Savaşını ilan ediyor. Nihayet Milli Demokratik Devrim, burjuva demokrasisinden eksik kalanları tamamlamayı program haline getiriyor (III,133).

Tarihin böyle yaşanmasında, yani, toplumsal gelişimin aşamalarla oluşmasında, Y. Küçük'ün ifadesiyle her ileri hareketin kendisinden öncekilerin eksik bıraktığını tamamlamasında, şaşılacak bir şey yoktur. Ortada yanlış doğru diye tartışılacak bir sorun değil, bir nesnellik vardır. Y. Küçük bu nesnellikten şikayetçidir. Kuşkusuz yanlış olan tarihin gerçekliği değil, Y. Küçük'ün anlayışı; toplumsal ilerlemenin yasalarının aydınların bazı hatalı *eğilimleri* sonucu oluştuğunu sanmasıdır.

Eğer tarih, aydınların *bilgisizliği,* bazı hatalı *eğilimleri, çaresizlikleri,* bütün çarelerin tükendiğine *inanmaları,* asgariye *razı olmaları* (II,516) sonucu böyle oluşmuşsa ve bu oluşum beğenilmiyorsa, tarihsel gelişimi tam tersine çevirmek mümkündür. Çünkü, gelişimin esas *belirleyicisi* insan, hatta *aydın* olmaktadır.

Nitekim Y. Küçük de, tarihin determinizmine karşı *arrivizm* zırhına bürünerek tarihi tam tersine çevirmenin yolunu, Yeni Tanzimatçılık'la, göstermektedir.

Y. Küçük'ün modeli, iç dinamiğin rolünü dışlıyor. Tarihte Tanzimat, hiçbir iç dinamiğe dayanmadan tarihin ge-

lişiminin tam tersine çevrilebileceğini göstermiştir. Tanzimat tarihe kafa tutarak, Osmanlıları Batı kapitalizmin dünyasına nasıl sokmuşsa, Y. Küçük'de Yeni Tanzimatçılık'la sosyalizmin kapısını açmak istemektedir.

Y. Küçük sosyalizminin *"teori"*si, *"1960 yıllarında dünyada ve Türkiye'de Marksizmin rehabilitasyonu ile yeniden doğmuş"* olarak vardır (II.81). Aynı zamanda, bu "teori", sınanarak, gerekli düzeltmeler yapılarak *saflaştırılmış, diriltilmiş, bütünselleştirilmiştir.* (II,26)

Y. Küçük, sosyalizm teorisinin evrensilliğinden hareketle, sosyalizmin bütünsel bir sistem olduğunu, "Türkiye'ye özgülük", "bağımsız sosyalizm" gibi "Teori"ye aykırı orjinallikler peşinde koşmadan, evrensel olarak varolanı, tıpkı Tanzimatçıların Batı karşısında yaptıkları gibi, en saf biçimiyle almak gerektiğini duyurmaktadır.

Kuşkusuz, Y. Küçük'ün "teori"sinin ürünü, yani Tezler'deki ifade edilişi ile "model"i, *Sosyalist Sistem* olarak somutlaşmış durumdadır. Yani bu konuda da keşfedilecek pek bir şey yoktur. Yapılacak iş, Tanzimatçıların Batı kurum ve anlayışlarını *transplante* ettikleri yani başka topraklardan getirip diktikleri gibi, *Sosyalist Sistem'in* kurum ve anlayışlarının *transplantasyonunu* gerçekleştirmek olmaktadır.

Y. Küçük'ün 1960'lı yıllarda "rehabilite" edildiğini söylediği "Teori", dünyada *Sınırlı Egemenlik Teorisi* diye anılıyor. Bu Teori'nin içeriği ile Tezler'de önerilen Yeni Tanzimatçılık, doğrusu, tam çakışmıştır. Y. Küçük, bu teorinin eylemi olan Çekosyovakya müdahalesi için; *"Ben Çekoslovakya'va müdahalenin Sovyetler Birliği ve dünya sosyalizmi için olumlu olacağını düşündüm, o zaman da bugün de görüşlerimi değiştirmiyorum"* demektedir.

Y. Küçük'ün, elitist, tepeden inmeci, iç temelleri olmayan "saf" sosyalizm teorisi, içerde hiç bir zaman bulamayacağı itici gücü dışarda aramakta ve dış "dinamikli" bir "devrim" modeline oturmaktadır.

Y. Küçük'ün Yeni Tanzimatçılığının ana çizgilerini tarihsel ve toplumsal dayanaklarını böyle özetleyebiliriz.

II. Yeni Tanzimatçılığın Eleştirisi

Yukardaki özetlememizin gösterdiği gibi, Y. Küçük'ün tezleri arasında Türklerin *köleliği* ve buradan türettiği *köksüzlük, sınıfsal belirsizlik* iddiaları belirleyici önemdedir. Yakın tarihimizle ilgili hemen bütün tezler bu iddialara dayandırılmaktadır. Bu bakımdan öncelikle "Köksüz Türk" iddiası üzerinde durmak gerekiyor.

Y. Küçük gulamla köleciliği birbirine karıştırmış

Türklerin tarihinde *köleçilik* diye bir aşama, yani Roma İmparatorluğunda olduğu gibi, esas olarak, köle-emeğine dayanan bir *köleci üretim tarzı* hiç bir zaman olmamıştır. Y. Küçük, hemen bütün ilk ve orta çağ toplumlarında görülen şahsî ve toplumsal bağımlılık ilişkilerinin *köleçilik* olduğunu sanmaktadır; tâbiyet ya da gulamlıkla, köleci üretim tarzını birbirine karıştırmaktadır.

Y. Küçük, Türklerin tarih sahnesine biraz geç çıktıklarını, bunun sonucunun ise, Anadolu Selçukluları kurulana, yani 11. yüzyıla kadar süren bir *kölelik* olduğunu ileri sürüyordu. Doğru, Türkler tarih sahnesine biraz geç çıkıyorlar, ancak, bu çıkış ne Y. Küçük'ün söylediği kadar geç ne de bundan öncesi, kölelik iddialarına en ufak bir tartışma payı bırakmayacak ölçüde, karanlıktadır.

Y. Küçük, Türklerin gecikmesinin nedenleri üzerinde hiç durmamış. Tarihi biraz incelemiş olanlar iyi bilirler ki, Türklerin tarih sahnesine geç çıkmalarının, aynı anlama gelmek üzere devletli bir toplum haline gelmelerinin gecikmesinin arkasında, çok uzun yıllar yaşanmış *kölelik* değil, çok uzun yıllar süren *kabile toplumu* yatmaktadır. Başka bir deyişle Türklerin tarihsel gecikmesi kabile toplumundan sınıflı topluma iki bin yıl kadar süren uzun ve dalgalar halindeki geçişin tahliliyl ilidir. Türklerin ilk dönem tarihlerinde, kölelik değil, kabile düzeninin *özgür* toplumu vardır.

Türklerin içinde, Tezler'de söylendiği gibi, köle olarak başkalarına *hizmet* eden ve bu nitelikleriyle Doğu'da kurulmuş devletlerde çok yüksek görevlere tırmananlar, yani gulamlar (II,30) elbette olmuştu, ancak, *Türkler tarihlerinde hiç bir zaman köleci bir üretim tarzı yaşamamışlardır. Bu, Türk tarihinin en özgün yanlarından birisidir* ve tarihe bir göz atmak bile bunu görmeye yeter.

Y. Küçük, Orta Asya'da bir göçebe aristokrasinin doğuşuyla birlikte ortaya çıkan hizmetçilere, *bağımlılık* ilişkilerine ve Yakındoğu'da gulamlara bakarak, akıl almaz bir keyfilikle, Türklerin 11. yüzyıla kadar süren tarihlerinin *kölelik aşaması* olduğunu ileri sürebilmektedir (I,162). Bu iddiayı ortaya atarken hiç bir bulgu ve belgeye dayanmıyor. Dayanması da mümkün değildir. Y. Küçük'ün, tek kaynağı, Doğan Avcıoğlu'nun *Türklerin Tarihi* kitapları. "Kölelik"le ilgili alıntıları bu kitaplardan yapmış (II.33-37).

Türklerin Tarihi'nden kölelik öykülerini, çeşitli bağımlılık olaylarını uzun alıntılarla aktarıyor. Bunları yorumlayarak, iddiasını "kanıtlıyor". Ama Y. Küçük, Doğan Avcıoğlu'nu da anlamamıştır. Öyle ki, Tezler'de kölelikle ilgili bölümü ve seçilen "kölelik" alıntılarını okuyanlar, rahatlıkla, Doğan Avcıoğlu'nun da kölelik tezini savunduğunu sanabilirler. Y. Küçük, Avcıoğlu'nun böyle bir görüşü olmadığını, hattâ kitaplarında tam tersi görüşleri savunduğu halde, okura böyle bir izlenim vermekten çekinmemiştir. Birazdan göreceğiz, Fuat Köprülü'ye de aynı keyfilikle yaklaşmaktadır. Y. Küçük tarafından kaynak olarak kullanılması yazarlar için bir talihsizlik oluyor.

Tarih gösteriyor ki, Türkler, Tezler'de iddia edildiği gibi, 11. yüzyılda Anadolu'ya gelip Bizans'ı "taklit" ederek *devlet* kurmadan çok önce, Batı'ya doğru yürüyüp Maveraünnehr'i geçtiklerinde, "nehrin ötesi"ndeki uygarlık dünyasına, sınıflaşmanın iyice boy attığı, güçlü bir askeri aristokrasinin oluştuğu, feodal ilişkileri bir çekirdek olarak bağırlarında barındıran ve kabile demokrasisini aşmakta olan topluluklar olarak katılıyorlar.

Ayrıca arkalarında, Tezler'de ileri sürüldüğü gibi, "kültürsüzlük ve geleneksizlik" değil, binlerce yıllık göçebe yaşamının ve bu yaşamı çözmekte olan askeri-demokratik ilişki ve gelenekleri bulunmaktadır.

9. ve 10. yüzyıllar, Türk topluluklarının devlete doğru sıçrama olgunluğuna ulaştıkları ve bunun sancılarını yaşadıkları dönemdir. Anadolu Selçuklularından önce Büyük Selçuklu Devleti kuruluyor. Y. Küçük'ün Türklerin devletleşmesini Anadolu Selçuklularına kadar geriletirken, Büyük Selçukluları hiç hatırlamamasını açıklamak müm-

kün değildir.- Büyük Selçuklulardan başka, doğuda önce Uygurlar (8-9. yüzyıl) sonra Karahanlılar (9-13. yüzyıl), güneyde Gazneliler (10-12. yüzyıl), kuzeyde Harzemşahlar (11-13. yüzyıl), bu dönemde, çeşitli Türk topluluklarının kabile konfederasyonundan devlete sıçrama girişimleridir. Hattâ Karahanlılar için devlet denebilir.

Daha gerilere gidilirse, 6. yüzyılda Türklerin kurdukları Göktürk federasyonu, kabile ilişkilerinin ve sınıflaşmanın çok büyük ölçüde olgunlaştığını göstermektedir. Nitekim, Doğan Avcıoğlu, *Türklerin Tarihi*'nde kölelik yolundaki iddialardan dikkatle sakınırken, Türklerin tarih sahnesine daha 6.yüzyılda Göktürk *devleti* ile çıktıklarını ileri sürebilmektedir.

Türkler, uygarlık dünyasına herkes gibi sınıflara bölünerek çıktılar. Anadolu Selçuklularının kurucuları köle değildir. Köle olmak bir yana, göçebe kökenli bir aristokrasidir. Bu aristokrasi, Sasanî İmparatorluğunun mirasını özümseyerek feodalleşecek bir olgunluğa ulaşmıştı.

Y. Küçük'ün Türklerin İslamlaşma ile birlikte, "şoven" Araplar tarafından *Araplaştırıldıkları* iddiasının da gerçekliği yoktur. Türkler, İslamlaşma ve Ön Asya'ya çıkış ile birlikte, kuşkusuz, Arapların ve daha da çok Farsların sınıflı toplum kültürünün *etkisine* girmişlerdir. Ancak Türk aristokrasisi İslam ile daha Orta Asya'da oluşan kendi gelenekleri arasında bir sentez yaratmıştır. Bu, halk kültürü için de geçerlidir. Horasan kaynaklı Türkleştirilmiş tasavvuf hareketi ve Batınî akımı bu açıdan zengin bir gözlem kaynağıdır. Feodal ilişkilerin derinlemesine bağlı olarak halk arasında muhalif karakterde bir tasavvuf düşüncesi de yaygınlaşmış, tarikatçılık gelişmiştir. Hakim feodal sınıflar bile, sünnîliği belli kırılma ve sentezlere uğratarak almışlardır. Hakim sınıflar dört sünnî mezhep içinde en genişletilmiş olanını, fıkıh ve kelam'ın yanısıra, kıyas'a, örf ve adete dayanan mezhep içinde en az dogmatik olanı, çözülecek sorunlar karşısında fıkıh ve kelam'ın yanı sıra icmâ'ya (bilginlerin oybirliği) ve kıyâsâ (benzeştirme yoluyla yargıya varmaya) yer veren, hattâ örf ve adete, uygulanabilirliğe bakılmasını kabul eden Hanefiliği benimsemişlerdir. Ancak, böylesine bir genişlik içinde Türk aristokrasisinin gelenekleri ile bölgedeki uygarlıklardan alınan feodal karakter İslamî bir ideoloji içinde kaynaştırılabilmiştir. Daha sonra, Osmanlılar'da Şer'î hukukun yanı sıra toprak hukukunu da kapsayan oldukça geniş bir örfî hukuk ortaya çıkmış ve giderek uygulama alanı genişlemiştir. Hanefiliği benimsemişlerdir.

Y. Küçük'ün Yeni Tanzimatçılığına dayanak yaptığı kölelik iddiası tam bir hurafedir. Böylesine bir iddiayı bir faraziye olarak bile ciddiye almak mümkün değildir.

Y. Küçük; "Doğurmak yaratmaktır, yaratmak ise uydurmak. Düşünmek doğurmaktır, aynı zamanda uydurmak" diyor. (II,11) Kölelik iddiaları, bu açıklama kapsamı içinde değerlendirilmelidir.

"Taklitçilik" o kadar basit mi?

Kuşkusuz, geri kalmış toplumların ileri gitmiş toplumları "taklit" etmek durumunda kaldıkları olmuştur. Ancak bu "taklit", Tezler'de yazıldığı gibi, basit, kolay, mekanik ve kendiliğinden gerçekleşen bir olgu değildir. Aslında taklit kavramı, olayı açıklamada yetersiz ve biraz da yanlıştır.

Türkler, Tezler'de söylendiği gibi, uzun kölelik yıllarının getirdiği, *taklitçilik yeteneği* sayesinde değil, esas olarak, önlerindeki uygarlığı "taklit" edebilmek için gerekli maddi ve kültürel koşulların *asgarisine* sahip olabildikleri için, dünyalarını değiştirebilmişlerdir. Bir uygarlığın başına geçip onu yönetmek bir yana, o uygarlığa katılabilmek için bile, asgari bir uygarlaşma gereklidir. Tarihin gerçeklerinden bir sonuç çıkarılacaksa, ancak bu söylenebilir.

Tarih, Türklerin uygarlık dünyasına adım atmasından önce ve sonra, onlarla benzer serüvenleri yaşayan, uygarlık dünyasının en içlerine kadar sokulmayı başaran barbar ve göçebe kavimlerin öyküleriyle doludur. Bu kavimlerden pek çoğu, bir dalga gibi geri çekildiklerinde, arkalarında kendilerinden bir şey bırakmadıkları gibi, uygarlık dünyasına değil de kendi eski kabile dünyalarına dönmüşlerdir. Kuşkusuz bunun böyle olmasının birçok nedeni vardır, ancak, kimse onların Türkler kadar iyi taklitçi olamadıkları için uygarlaşamadıklarını ileri süremez.

Türklerin devlet kurmaları ve aynı zamanda İslamlaşmaları, Tezler'de söylendiği gibi, "kolayca aşılanan bir ulus" olmalarıyla (I,674) açıklanamaz. Bu gelişme esas olarak iç dinamiğin ürünüdür. Bu oluşum Türkleri daha da köksüz hale getirmemiştir. Tam tersine, Türkler göçebe dünyasından feodalizmin dünyasına belli bir sınıflaşma temelinde girmişler, bu sınıflaşmayı derinleştirecek ve üretici güçleri geliştirecek kurum ve ilişkileri almışlar, uygarlık dünyasında, "taklitçilik"le işe başlamış olsalar bile, *kökleşmişlerdir.*

Y. Küçük'ün ileri sürdüğü gibi, tarihten *"yenilenin yenenin kurallarını benimsemesi"* diye bir kural çıkarmak mümkün değildir. Y. Küçük'ün bu kuralı nereden çıkardığını bilemiyoruz.

Tarih, uygarlık dünyasını askerî açıdan fetheden barbar akınların, fethettikleri uygarlıklara yenildiklerine, daha doğrusu uygarlığın sosyo-ekonomik ilişkileri ve kültürleri tarafından fethedildiklerine döne döne sahne olmuştur. Bu fethedilme bile elbette iç dinamikte belli bir gelişme temelindedir.

Türklerin kendilerinden daha ileri olan uygarlıklardan etkilenmeleri, onları "taklit" etmeleri o kadar *"ürkütücü"* bir olay değildir. Y. Küçük, Türklerin İslamiyet ya da Bizans'dan etkilenmesini "ürkütücü bir dirençsizlik" diye nitelerken, aslında barbarlığın direncini talep ediyor; aynı zamanda, kendi önerdiği özü taklitçilik olan Yeni Tanzimatçılığı da kabul edilemez kılıyor.

Y. Küçük, tarihten "taklitçilik" dersini çıkarır ve sosyalizm anlayışını taklitçiliğin en safı haline getirirken tarihin gerçeklerine dayanmamaktadır. Çünkü "taklit"te de belirleyici olan *dış dinamik değil iç dinamiktir.* Daha ileri olanı "taklit" edebilmek bile o sosyo-ekonomik ya da kültürel ilişkileri almaya hazır olmayı gerektirir.

Toplumlar arasındaki etkileşimde bir 'taklitçilik'ten değil bir *"alma"*dan, daha genel deyişle bir *"kabul"*den (reception) söz etmek gerekir. İlişkide belirleyici olan, etkilenen toplumun *alabilmesi*dir; alabilmeye uygun koşullara sahip olabilmesidir.

Büyük Fransız Devrimi, kabile düzeni ya da feodalizmin karanlık dünyasında yaşayan pek çok toplum için taklit bile edilemeyecek ölçüde yabancı kalırken, Avrupa'da

kapitalizmin iyice olgunlaştığı toplumları öncelikle ve çok güçlü, buna karşılık feodal çözülme sürecini yaşayan ve kapitalist gelişmenin ilk işaretlerini veren Rusya. Osmanlı, İran ve Çin gibi büyük imparatorlukları daha sonra ve daha az kuvvetle etkilemiştir. Avusturalya'da ilk çağ hayatı yaşayan kabilelerin, demokratik devrimin getirdiği kurum ve ilişkileri taklit edebilmesi dahi mümkün değildir.

Bu bağlamda, etkileşimin sonucunun kurum ve anlayışların *aynen nakli* (transplantasyon) olmadığı da görülmektedir. Alınan kurumlara, o kurumları zaten yeşertmenin eşiğinde olan toplum, kendi özelliklerinden çok şey verecektir. Alan toplum açısından bir kendisine *uydurma* (adaptation) sözkonusudur.

Bazı kurum ve anlayışlar başlangıçta *alınmış* olsa bile, toplumun bünyesine uyarken bazı değişimler geçirerek alınanla alanın bir *bileşimi* (terkip) haline gelmek, yani bir *kabul edilme* sürecinden geçmek zorundadır. Yani, toplumların etkileşimleri basit bir nakil olayının ötesinde, uygarlıkların birbirinin içinde erimesi anlamında bir *kaynaşma* (fusion) olayıdır.

Eğer böyle olmasaydı, Y. Küçük'ün ileri sürdüğü gibi basit bir taklitçilik ve aktarmacılık söz konusu olsaydı, insanlık için her şey çok daha basit olurdu ve Fransız düşünürü Gabriel de Tarde'nin yüz sene önce ileri sürdüğü; "Toplumsal olayların insanların bilinçli ya da bilinçsiz olarak birbirlerini *taklit ederek tekrarlamalarıyla* oluştuğu" yolundaki idealist teorisi de en büyük gerçeklik haline gelirdi.

Doğrusu, aşağıda eleştireceğimiz Selçukluların Bizans'ı taklit ederek sürdürdükleri iddiası karşısında, Y. Küçük'ün Tezler'iyle bunu da başardığını, Tarde'a yeniden hayatiyet kazandırdığını düşünmek mümkün.

Tezler'i çürüten tanık

Y. Küçük "köle ve köksüz" Türklerin Anadolu'ya geldikten sonra *"doğrudan doğruya"* ve *"tümüyle"* Bizans'ın etkisine girip, onları taklit ederek devlet kurdukları iddiasına Fuat Köprülü'yü tanık olarak gösteriyor. Daha açıkçası, iddialarına, Fuat Köprülü'nün görüşlerini tersine çevirerek kanıt yaratmıştır.

Fuat Köprülü, *"Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri Hakkında Bazı Mülâhazalar"* başlıklı monografisini[3] Osmanlı İmparatorluğunun, ancak İstanbul'un fethedilmesinden sonra, Bizans kurumlarının *aynen taklit edilmesiyle* kurulduğunu, daha öncesinin ise ilkel ve Asyalı bir teşkilatlanma olduğunu öne süren bazı Avrupalı tarihçilere *karşı* yazdığını, çalışmanın başında uzun uzun açıklamaktadır.[4]

F. Köprülü, bu çalışmasında, "yüzyıllarca süren bir hayata malik kuvvetli Bizans medeniyetinin, o imparatorluğun yerine geçen Osmanlılar'ın medeniyeti üzerinde *müessir* olmamasına imkan yoktur"[5] demekle birlikte taklit ve iktibas (aynen alma) iddialarına ihtiyatla yaklaşır. Köprülü, belli bir *etkilenmeyi* kabul etmektedir.[6] Daha sonra, Bizans'tan aynen alındığı ileri sürülen kurumları tek tek inceleyen F. Köprülü, bunların İstanbul'un fethedilmesinden çok önce, Selçuklulardan, hatta Bizans'tan Abbasi ve Emevilere, onlardan Selçuklulara, onlardan da Osmanlılara geçtiğini göstermektedir. Bunlara dayanarak Osmanlı İmparatorluğunun kuruluşundan itibaren bir *devlet* olduğunu savunmaktadır.

Şimdi Y. Küçük açısından kritik olan görüşlere geliyoruz. Fuat Köprülü, Bizans etkisinin 15. yüzyılda değil, daha çok 11. ve 12. yüzyıllarda aranması gerektiğini belirtmekte ve şöyle yazmaktadır; "Türklerin *doğrudan doğruya* Bizans nüfuzu altında kaldıkları en mühim devir, şüphesiz, Anadolu fütühatını takip eden ilk asırlardır."[7] (abç)

Y. Küçük, bu paragrafı Tezler'e almış ve şu yorumu yapmış; "Köprülü, Anadolu'yu Bizans'tan alan Türkler'in tümüyle Bizans etkisi altına girdiklerini açıkça yazıyor." (II,47)

Y. Küçük, Fuat Köprülü'nün çalışmasında hiç bir yoruma yer bırakmayacak biçimde belirttiği üzere, Türklerin, Bizansla Sasaniler, Abbasiler ya da Emeviler yoluyla dolaylı olarak değil, Anadolu'ya girdikten sonra doğrudan yüzyüze geldiklerini açıklamak için kullandığı *"doğrudan doğruya"* sözcüğünü, akıl almaz bir sorumsuzlukla, *"tümüyle"* haline getirebilmiştir. F. Köprülü'nün *açıkça* böyle yazdığını da ileri sürebilmiştir.

Türkler *tümüyle* Bizans'ın etkisine girince, Selçukluların ve Osmanlıların tamamen taklidî devletler olduğu iddiası da kanıtlanmış olmaktadır. Y. Küçük, Fuat Köprülü'nün de aslında böyle düşündüğünü, ancak *"Kemalist rejime yaranmak için"*, Bizans'ın etkisini 11. yüzyıla kadar geri götürdüğünü ve mazur göstermeye çalıştığını, bütünüyle spekülasyon yaparak yazabilmektedir (II,47).

Fuat Köprülü'den Y. Küçük'ün iddialarını destekleyecek en küçük bir kanıt çıkarabilmek mümkün değildir. Çok özetle belirtmek gerekirse; Fuat Köprülü, aynı masında, İslam medeniyetinin, her medeniyet gibi, aralarında Bizans'ın da bulunduğu çeşitli kaynaklardan gelme mütecanis (türdeş) olmayan unsurların yeni şartlar altında vücuda getirdikleri bir *terkip* (bileşim) olduğunu söylüyor.[8] Büyük Selçuklu devletinin islamî İran medeniyeti esasları ile Türk idari geleneklerinin *kaynaştırılmasından* doğmuş bir imparatorluk olduğunu, Türklerin Sasaniler aracılığıyla Abbasi ve Emevi kültürünün, dolayısıyla Bizans'ın etkisinde kaldıklarını belirtiyorlar.[9] Anadolu Selçuklularının, Büyük Selçuklulara göre göçebe aşiretlerden oluşan ve göçebe ananelerine bağlı, İslamî medeniyetle de tam ünsiyet (alışkanlık) etmemiş olduğunu açıklıyor. Yoğun, Hıristiyan kitlelerin içinde yaşayan Anadolu Selçuklularının Bizans'ın kuvvetli *tesiri* altında kalmalarının pek *tabii* olduğunu, ancak Suriye, Irak ve İran'la sıkı ilişkilerde bulunan Anadolu Türkleri'nde yerleştikçe ve şehir hayatı geliştikçe İslam medeniyetinin etkisinin arttığını, giderek, Bizans etkisinin izlerini büsbütün ortadan kaldırmadan iyice kuvvetlendiğini, hakim hale geldiğini belirtiyor.[10]

Fuat Köprülü, Osmanlı tarihini, Anadolu Beylikleri ile birlikte Anadolu Selçuklularının bir devamı olarak ele alınması, Anadolu Selçuklularının ise Büyük Selçukluların bir şubesi halinde incelenmesi gerektiğini, böylece en eski dö-

3 Monografinin aslı; *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası*, C.I, İstanbul, 1931, s.165-313'de yayınlanmıştır. İkinci yayını; *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri*, (Yayınlayan: Dr. Orhan F.Köprülü, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1981). Yazımızdaki alıntılar 1981 basımından yapılacaktır.

4 age, s.6-8
5 age, s.25
6 age, s.26
7 age, s.225
8 age, s.224
9 age, s.225
10 age, s.225-226

nemlere kadar inilebileceğini, bunun zorunlu olduğunu söylemektedir. F. Köprülü, Osmanlı devletini küçük aşiretten çıkaran ve aslında Y. Küçük'ün Anadolu'da birden var oluveren "köle" ve "köksüz" Türklere taklitçilikle devlet kurdurmasından daha ciddi sayılabilecek bu anlayışa çok haklı olarak, Osmanlı vakanüvistlerinin anlayış tarzı diyor ve bu anlayışla hiç bir şeyin tahlil edilemiyeceğini vurguluyor.[11]

Fuat Köprülü, yöntem olarak, her kurumun iç gelişmesinin incelenmesini esas almayı, maruz kalınan dış etkilerin ve iktibas olunan (aynen alınan) yabancı kurumların iç bünyede aldığı mahiyetin, tarihi bir süreklilik içinde değerlendirilmesini önermektedir.[12] Bu yöntem ve anlayışın, Y. Küçük'ün dış dinamiğe, taklide ve tarihsel kurgulara dayanan anlayışına göre çok daha olgun ve bilimsel olduğu apaçık ortadadır.

Y. Küçük, Köprülü'yü "Türk biliminin harika çocuğu" (II,46) diye küçümseyeceği yerde, onun aynı çalışmada yer alan; *"dış görünüşteki birkaç benzerliğe dayanarak, onların tarihî vâkıalara ne derece uyabileceğini hiç düşünmeden umumi hükümler çıkarmak, asla ilmî bir hareket sayılmaz"*[13] uyarısını dikkate alsa, belki de, bu kadar bilim ve gerçek dışı noktalara savrulmazdı.

"Köksüz" mü köklü mü?

Yalçın Küçük, Türk tarihinin en çapraşık dönemlerinden birisini, devletli toplumlar haline gelme aşamasını, iki-üç kitaptan iki-üç alıntıyı yeniden yorumlayarak, kolaylıkla ve gerçekten zahmetsizce "çözüvermiş". Ancak, bizzat kendi mantığı ve yazdıkları, böylesine önemli ve ciddi sorunların bir kalem oynatışla çözümlenemeyeceğini göstermektedir.

Kabul edelim ki Türkler kölelikten çıkıp Anadolu'ya gelip Bizans'ı taklit ederek bir devlet kurdular. Y. Küçük, bundan, "Türkler kolayca aşılanan bir ulus oluyor" diye *genel* bir sonuç çıkarıyor. Ancak, kültürsüz, geleneksiz Türkler, bütün köksüzlüklerine rağmen, sekiz yüz yıl boyunca sistemi işletiyorlar, işletmekle kalmayıp, çöken Bizans'ın yerine büyük bir *dünya devleti* kuruyorlar. Bu arada Tanzimat'a kadar da yeni bir "aşı" yok.

Bu gelişimin Y. Küçük'ün "köksüz Türk" tezine aykırılığı ortadadır. Ancak Y. Küçük, her şeyi olduğu gibi, bunu da hemencecik açıklayıveriyor; "Türkler, *kolayca aşılanan* bir ulus oluyor. Devamından bir kez aşılanınca yüz yıllar boyunca *aşının tuttuğu* anlaşılıyor.." (abç,I,674)

Y. Küçük'ün mantığı içinde, "kolayca aşılanma" ile "aşının tutması" birbiriyle çelişmektedir. Türkler, kolayca aşılanabiliyor ve dış faktöre hep *aşırı ölçüde açık"* bir halde bulunuyorlarsa, aşının o kadar kolay tutmaması lazımdır. Tersinden gidersek, eğer aşı tutuyor, hem de yüzyıllar boyu tutuyorsa, o kadar kolay yeniden aşılanabiliyor olmamaları gerekir. İki önerme de -tek tek- doğru, aynı zamanda, ikisi de -birarada- yanlış; tam bir mantıksal paradoks.

Y. Küçük, mantıksal tutarsızlıkları bir yana, "aşı tutuyor" dediği zaman, "köksüz" Türkleri tarihte kökleştirdiğinin farkında değildir. Bu noktadan sonra, Y. Küçük kendi tezlerini kendi kanıtıyla çürütmektedir.

11 age, s.28
12 age, s.30
13 aynı yerde

Y. Küçük'ün tarih tezlerinin arkasında ciddi bir araştırma ve inceleme aramak boşuna olduğu gibi, iddialar arasında asgari bir mantıksal bağı kurabilmek de mümkün değildir. Çünkü, her seferinde, tarihi, tezini kanıtlayacak biçimde yeniden "kurmaktadır". Tezlerini tarihsel olgulardan çıkarmıyor, tarihsel olguları tezlerine uyduruyor.

Yeni bir Tanzimat önerirken, devrimi organ nakli haline getirirken, tarihten, Selçuklular zamanında Roma aşısının, 19. ve 20. yüzyıllarda ise Batı kurumlarının transplantasyonunu hiçbir ciddi tepkiyle karşılaşmadığı (II,462) türünden kanıtları kolaylıkla çıkarıvermiş. Yeni Tanzimat'ın, kaçınılmaz olarak elitist, tepeden inmeci ve halka karşı olması gerektiğini ileri sürerken ise, aynı tarihten, bu kez halkın nasıl gerici olduğu, ilerlemeye nasıl direndiği, yani transplantasyonları nasıl reddettiği yolunda kanıtları buluveriyor.

Sınıflar "ne var ne yok"mu?

Y. Küçük'ün, kölelik iddiasından türettiği ve Yeni Tanzimatçılığı ekonomik yapı düzeyinde dayanak yaptığı sınıflaşma ile ilgili iddiaları üzerinde de kısaca durmak gerekiyor.

Uzun kölelik yıllarının Türklerde sınıflaşmayı geciktirdiğini, olgunlaştırmadığını ve netleştirmediğini ileri süren Y. Küçük, Selçuklular gibi görece erken dönemler için değil, Osmanlıların en olgun dönemleri için bile sınıflaşma üzerine soru işareti koymaktadır. Şöyle yazmış; *"Osmanlı düzeninin sınıfsız olduğu görüşünden başlayarak, birdenbire ekonomik çıkarları dolayısıyla, son derece güçlü ve etkin sınıfların varlığına sıçramak için fazla aceleci olmamak gerekiyor."* (II,460)

Y. Küçük, Osmanlı'ya "sınıfsızlık" yükleyen Asya Üretim Tarzı (AÜT) tezine böyle karşı çıkıyor. Buna göre; Osmanlı toplumu, ne tam sınıflı ne tam sınıfsız. Ancak *güçlü ve etkin sınıflar yok,* bu anlaşılıyor.

Y. Küçük, tezler'de AÜT'çülüğe başından itibaren ve *ilk* karşı çıkanın kendisi olduğunu, öğünerek, sık sık belirtmiş. Y. Küçük'ün bu konudaki öncülüğü kendi uydurması olduğu gibi, AÜT'çülüğe karşı çıkıp çıkmadığı da doğrusu, su götürür. Öyle anlaşılıyor ki, Y. Küçük, AÜT'çülüğü bugün bile hâlâ anlayamamıştır ve kendisi, ATÜ'çülük ile aynı ipte oynadığının farkında bile değildir.

Y. Küçük'ün AÜT'çülük ile arasına koymaya çalıştığı yapay sınıra, ya da AÜT'çülüğü ilk kez kendisinin eleştirdiği ve çürüttüğü yolundaki iddiasına rağmen, *Osmanlı düzeninde sınıfların çok fazla billûrlaşmamış* ya da "netleşmemiş" *olduğu* yolundaki teziyle birlikte, bu tezi destekleyen ve bu tezden türetilen görüşlerinin, tamamen *AÜT'çü bir karakter* taşıdığını belirtmeliyiz.

Herşeyden önce, AÜT'çü tezin Osmanlılarda sınıfsızlığı savunduğunu düşünmek, ona fazlasıyla ve değişik bir içerik yüklemek anlamına geliyor

Özellikle günümüz AÜT'çülüğü, hipotetik "Asya Üretim Tarzı" kavramını olsun, bunun en azından düzeltilmiş bir biçimine uyduğu öne sürülen "Osmanlı toplum modeli'ni olsun, *mutlak bir sınıfsızlık hali* şeklinde ortaya *koymamaktadır.*[14] *AÜT'*çülüğün Osmanlı için en sistem-

14 Buradaki özetleme, esas olarak, Çağlar Keyder-Huricihan İslamoğlu, "Osmanlı Tarihi Nasıl Yazılmalı? Bir öneri!" başlıklı ile, Çağlar Keyder'in, İngilizce orijinalı 1976 tarihini taşıyan *"Asya Üretim Tarzı'nın Çözülüşü"* başlıklı çalışmasından yapılacaktır. Her iki makale için de Bkz: Çağlar Keyder, *Toplumsal tarih Çalışmaları.*(Dost Yayınları, Ankara)

leştirilmiş biçiminde, toplumda sınıfların ve sömürünün varolduğu belirtiliyor. Ancak, sipahi ile reayanın üretim süreci içinde değil, üretim sürecinden sonra, vergi toplanması uğrağında karşı karşıya geldikleri, bunun da sınıfsal antagonizmanın fazla keskinleşmemesi demek olduğu savunuluyor. Buradan, Osmanlı sisteminde, temel sınıflar arasındaki çatışmanın değil, sadece hakim sınıf içindeki fraksiyon kavgalarının ("inter-class" değil "intera-class conflict"in) itici güç olabileceği önermesine sıçranıyor (Bu fikir, Y. Küçük'ün birazdan değineceğimiz, Osmanlı'da etkin sınıfların olmamasından türettiği siyasal mücadelenin yalnız saraydaki çeşitli "parti"ler, "rakip"ler arasında geçtiği yolundaki iddiasıyla kolkola gitmektedir.) Temel sınıflar arasında çatışmanın ve toplumu ilerleten bir iç dinamiğin olmadığı sonucu çıkarılıyor. Buradan da, genel olarak, AÜT'e dayalı toplumların ancak dış etkenler tarafından binlerce yıllık uykusundan uyandırılabilecekleri, AÜT'ü ancak bir dış dinamiğin çözebileceği vargısı türetiliyor.

Bu noktada, Yalçın Küçük'ün Türklerin tarihinde dış dinamiğin belirleyiciliğine ilişkin tezleriyle, AÜT'çü tezler çok çarpıcı bir paralellik gösteriyor.

Kuşkusuz bu yazının amacı, AÜT'çülüğün herhangi bir eleştirisine girmek değildir. Şu an için, tezlerinin orijinalliği ile övünen ve herşeyi ters-yüz ederek "düşünce devrimi" yaptığını sanan Y. Küçük'ün, Osmanlı toplumuna ilişkin görüşleriyle orijinal olmak şöyle dursun, AÜT'çülüğün yeni bir versiyonunu imal ettiğini belirtmekle yetiniyoruz.

Bir toplumda yeni sınıfların ortaya çıkması, toplumun yeni sınıflaşmalar doğrultusunda yeniden biçimlenmesi, giderek sınıfların birbirinden daha net çizgilerle ayrılarak billûrlaşması bir anda ve kendiliğinden olan bir gelişme değildir. Yeni sınıflar, çok uzun süre eski toplumun içinde ve eski sınıflarla iç içe şekillenmekte, giderek gelişmekte ve olgun hale ancak, yeni ilişkiler egemen duruma geldikten sonra ulaşmaktadırlar. Y. Küçük'ün istediği *netlikte* ve *saflıkta* sınıflar aranırsa, korkarız, bu sınıfları Batı'da bulmak da biraz zor olacaktır.

Y. Küçük tarihde olanı incelemiyor. Osmanlı toplumunda sınıflar var mı yok mu, bu soruyu somut olguları incelemeden, "hem var hem yok" türü bir cevap veriliyor. Eğer tarihe böyle yaklaşılırsa, hiç bir sorunu aydınlatmak mümkün değildir. Nitekim, birazdan göreceğiz, Y. Küçük'ün bir çırpıda çözdüğünü sandığı tarihsel gerçeklikle ciddi sorunları vardır.

800 senelik gecikme biraz fazla değil mi?

Yalçın Küçük şöyle yazmış: "Ne büyük dram! Osmanlı'da ve aynı anlama gelmek üzere Türkiye'de *bilimsel şemanın*, bütün aşamaları var; yalnız, gecikmiş olarak geliyor... Gecikmiş gelmek, cılız gelmek demek... gelişmemiş olmak, var olan ayrımların, net olmaması anlamına geliyor." (abç,I,162)

"Bilimsel şema"nın aşamalarını biliyoruz; ilkel komünal toplum, köleci toplum, feodal toplum, kapitalist toplum ve sosyalist toplum. Y. Küçük, Türk toplumunun bütün bu aşamaları yaşadığını söylediğine göre, Selçuklulara kadar yaşanan aşama *"köleci aşama"* olmaktadır. (Bu açıklama Y. Küçük'ün gulamlık ve bağımlılık ilişkileriyle esas olarak köle emeğinin sömürülmesine dayanan ekonomik ve toplumsal yapıyı birbirine nasıl karıştırdığını bir kere daha ve çok açık gösteriyor.)

Köleciliğin çok uzun sürdüğü belirtildiğinden ve Tezler'de hiç sözü edilmediğinden, "ilkel komünal toplum" tarihin çok gerilerinde kalmış olmalıdır.

Peki, Türkler feodalizm aşamasına ne zaman geliyorlar? Tezler'e göre, her şeyi geç yaşayan Türkler feodaliteyi de geç yaşıyorlar (I,285). II. Mahmut'un taşradaki ayan ve derebeyleri ile imzaladığı *"Sened-i İttifak"*, Tezler'e göre; "özgürlük isteyen yurttaşların başkaldırısını değil, *gecikmiş ve yeterli ölçüde gelişmemiş bir feodalitenin varlığına işaret oluyor."* (I,165)

Buna göre, Türkler feodalizmi, ancak 19. yüzyılda, o da yeterli ölçüde gelişmemiş olarak yaşamaya *başlıyorlar*. Bu yargıyı tersinden okursak; Türkler, 19. yüzyıla kadar feodalizmi yaşamamışlardır, denmektedir. Y. Küçük'e göre Osmanlı toplumu esas olarak feodal bir toplum değildir.

Y. Küçük, "bilimsel şema"sından ve "bilimsel yöntem"inden hiç sapmıyor. Bunlara göre, Batı, ünlü *Magna Carta* ile, yani 1215 yılında, yirmi beş İngiliz baronunun (yani Y. Küçük'ün özgürlük isteyen *yurttaşlarının* değil yirmi beş feodal beyin) kral Yurtsuz John'a, zorla, aralarında tüm ülkeyi pay ettiklerini, kendi yargılarına göre kralı denetim altında tutabileceklerini kabul ettirdikleri "Büyük Ant" ile, *feodalizme adım atıyor*. Türkiye'de bu gelişmenin *benzeşiği*, Ekim 1808'de imzalanan "Sened-i İttifak" olduğundan, Y. Küçük'e göre, Türkler de bu tarihte feodalizme doğru belli belirsiz bir adım atmış oluyorlar. Böyle olması gerekiyor, çünkü Sened-i İttifak, Magna Carta kadar, taşra feodallerinin gücünü duyurmuyor.

Türkler Ekim 1808'de, feodalizme belli belirsiz olsa da adım atabiliyorlar mı? Tezler'deki açıklamaya ve mantığa göre atamıyorlar. Çünkü, II. Mahmut, Haziran 1826'da, yani feodalizm görülmeye başlandıktan tam *14 yıl 4 ay* sonra, önce yeniçerileri ortadan kaldırıyor, ardından âyân ve derebeylerini eziyor, Sened-i İttifak'ı yırtıp atıyor. Tezler'e göre, ilerde üzerinde daha geniş ele alacağımız *kapitalizmin* Batı'da yaptığını yaparak merkezî devleti kurmaya başlıyor.

Gerçi Tezler'den II. Mahmut'un kurduğu düzenin ne olduğunu anlayamıyoruz, ancak tariflerden Türklerin yine belli belirsiz bir kapitalizmi yaşamaya başladıklarını söylemek mümkün. Buna göre, Tezler'den çıkan sonuç, Türkler *14 yıl 4 ay* belli belirsiz bir feodalizm yaşadıktan sonra, yine belli belirsiz bir kapitalizmi yaşama aşamasına geliyorlar.

İnanılması güç ama, Tezler'de yeniden "kurulan" tarih budur. Üstelik bu açıklama "bilimsel şema"ya tamı tamına uydurulmuş oluyor. Artık kimsenin itiraz etmeye hakkı olamaz!

Şimdi biraz daha geriye dönelim. Türkler 11. yüzyılda, Selçuklularla kölelikten çıkıyorlardı, diyelim ki böyle olmuş. Sonra 19. yüzyılda feodalizmin başlangıç noktasına geliyorlar, bu da böyle olsun. Peki, aradaki 800 senede ne olmuş? "Bilimsel şema"ya göre, bu sürede hangi aşama yaşanıyor? Köleci deseniz köleci değil, feodal deseniz feodal değil.

Y. Küçük'ün kurgusuna göre, Türkler tam 800 sene feodalizmi bekliyorlar. Bu kadar ataletten sonra, feodal aşamayı 14 yılda geçişteki hız ise insanın başını döndürüyor. Bu kısa süre sanki, Y. Küçük'ün şemasını tamamlamak için yaşanıyor.

Bilim bir "şema", bilimsel yöntem analoji düzeyine indirilince, o karmakarışık tarih bir anda basitleşivermekte ve çok kolay açıklanabilmektedir. Ancak, keyfiliği bir

"yöntem" olarak seçenler, iddialarının kendilerine kuracakları tuzaklara ve sürprizlere de hazır olmalıdırlar.

Y. Küçük'ün feodalizm üzerine bir kalemde ileri sürdüğü iddialardaki mantıksal tutarsızlıklar bir yana, Sened-i İttifak ile Magna Carta arasındaki benzetme ve bu benzetmeden çıkan sonuçlar, Y. Küçük'ün batı feodalizmi konusunda en temel bilgilerden yoksun olduğunu göstermektedir.

Magna Carta ve Sened-i İttifak eşittir feodalizm mi?

Öncelikle belirtelim ki, feodal gelişme açısından Batı ile İngiltere, hiç bir şekilde birbirine eşitlenemez. Magna Carta sadece İngiltere'yi ilgilendirir ve bu belgeden, Batı Ortaçağı düzenleri içinde düşünülebilecek Fransa, İtalya, Almanya vb. için en küçük bir sonuç çıkarılamaz.

Kıta Avrupa'sının Roma İmparatorluğu'na dahil topraklarında feodal üretim ilişkileri, köleliğin yerini kolonluğun almaya başlaması biçiminde, daha M.S.2. yüzyılda filizlenmiştir. Daha sonra Cermen istilalarıyla Frank hür köylülüğünden serfliğe ikinci bir geçiş başgöstermiş, böylece daha 9. yüzyılda Karolenj krallığında Batı Avrupa feodalizminin karakteristik çehresi ortaya çıkmıştır.

Fransız tarihçilerince, feodal sistemin Batı Avrupa'ya *özgü* görece adem-i merkeziyetçi siyasal üstyapısıyla ve buna denk düşen senyörlük haklarıyla birlikte, olgun olarak yerleşmesi anlamına -Georges Duby'nin deyimiyle- bir "revolution feodale" (feodal devrim) ya da -Poly ile Bournazel'in deyimiyle- bir "mutation feodale" (feodal dönüşüm), en geç *11. yüzyılın* başlarına yerleştirilmektedir.

İngiltere'de feodalizm, Kıta Avrupası'na kıyasla biraz gecikmeli bir şekilde, fakat gene de Magna Carta'dan (1215) çok, çok önce, Anglo-Sakson feodalizmi ve Norman feodalizmi diye adlandırılabilecek iki dalga halinde evrilmiştir. Adayı M.S.5. yüzyıl ortalarından itibaren istilâ eden Angl'lar ve Sakson'lar, 6. yüzyılın ilk yarısında çeşitli yörelerde kendi küçük "barbar krallıkları"nı ortaya çıkarmışlar; bir kaç yüz yıl süren bir "Kahramanlık Çağı" (Engels'in "askeri demokrasi"si) yaşamışlar ve gelişim içinde kendi kabile tabanlardaki hür köylü aile reislerini adım adım bağımlılaştırmışlardır. Nihayet, 9. ve 10. yüzyıllarda, bağımlılaştırılmış köylülerden (serflerden) ırsî aristokrasiye doğru artı-ürünün paylaşımının bir fiyef dağıtım sistemi aracılığıyla kurallaştırılması başlamıştır. Bunun üzerine 11. yüzyılda görece daha ileri Norman feodalizminin istilası gelmiş ve Norman senyörleri eski İngiliz köylüsünün tepesine oturmuştur.

Bütün İngiliz tarihçileri, Norman krallığı ile birlikte İngiltere'de feodal devletin kuruluşunun ya da devletin feodalleşmesinin, feodalizmin üstyapıyı fethedişinin tamamlandığında birleşmektedir. Bu nokta, aynı zamanda, kralın (merkezi iktidarın), fiyef dağıttığı baronlara ve öteki vassallara karşı, onların özerkleşmesini frenleyici, şehirlerin ve meta üretiminin gelişmesinden güç alan mücadelesinin de başlangıcını teşkil edecektir.

Sonuç olarak, asi baronların 1215'de Kral Yurtsuz John'a kabul ettirdikleri Magna Carta, yeni bir takım yerel hakların kazanılmasını, dolayısıyla Y. Küçük'ün sandığı gibi feodalizmin başlangıcını değil, *eskiden mevcut* yerel hakların merkezî iktidar tarafından kemirilmeye kalkışılmayacağının belli bir güvenceye bağlanmak istenmesini ifade etmektedir.

Y. Küçük, Tarihi Materyalizme taban tabana zıt bir şekilde, *adem-i merkeziyeti feodalizm ile özdeşleştirmek yanında,* Ortaçağ tarihinin bu en karakteristik çizgilerini bilmeden çok iddialı tezler ileri sürmüştür. Bir de Sened-i İttifak ile Magna Carta benzetmesine dayanarak Osmanlılarda feodalizm saptaması var ki, bu noktada karışıklık içinden çıkılmaz bir hâl almıştır.

Y. Küçük'ün aşırı-iddiacılığı ile bu tezlerin kanıtlarının "nasıl olsa kimse farketmez" mantığı ile toplanmasındaki rahatlık arasındaki büyük bir çelişme var. Y. Küçük, herhangi bir Batı üniversitesinde kalkıp da "Batı'da feodalizm 1215'te Magna Carta ile doğdu" dese, espri yaptığı sanılarak tebessümle karşılanırdı.

Peki Bizans ne?

Y. Küçük'ün tezlerinin neresinden tutsanız, karşınıza yeni bir tutarsızlık, yeni bir bilgisizlik çıkıyor. Aslında bu son derece doğal. Çünkü, Y. Küçük, esas olarak olguları "sezmeye" çalıştığını söylemekte ve "Sezgisel sonuçlarımın doğru olduğuna *inanıyorum"* diyebilmektedir (IV,265). Sorun, Y. Küçük'ün bir *Sezgici* olmanın ötesinde, sezgilerinin sonuçlarını, ciddi ve bilimsel tezler olarak ortaya atacak ve dahası sezgilerine "inanmayan" aydınları bilgisizlik ve cahillikle suçlayacak kadar da cesurdur.

Y. Küçük, Türk tarihinin tahlilinde Bizans'a gönderme yaparak sorunları çözdüğünü sanıyor. Ama çözüm o kadar basit midir? Eğer Selçuklu ve Osmanlılarda "ne o ne bu" bir toplumsal yapı "ne var ne yok" bir sınıflaşma ortaya çıktıysa bu belirsizliklerin de Bizans'tan geçmiş olması gerekmektedir. Çünkü Türkler Bizans kurumlarını taklit ederek almışlardı.

Görülüyor ki, Türkleri 11. yüzyılda kölelikten çıkarıp, 19. yüzyılda feodalizmin eşiğine getirmek tarihin sorunlarını çözmemektedir. Y. Küçük'ün mantığını bizzat ileriye götürerek, Bizans'ta ne zaman kölecilik yaşadığını açıklamadığı için, Türkler bir yana, bütün Yakındoğu uygarlıkları, neredeyse ortaya çıktıkları günden 19. yüzyıla kadar sınıflaşmayı, feodalizm aşamasına gelmeyi beklemiş olmaktadırlar. Tarih, maddi etkenden ve mantıktan bu kadar soyutlanınca, her şey sezgilere ve sezgilere inanmaya kalır. Y. Küçük, sezgici olmak için kendisini hasta edecek kadar zorlamaktadır. (1,9)

Sezgiler bir yana bırakılıp olgulara bakılırsa, şunlar söylenebilir. Köleci üretim tarzının gelişme ve hür köylülüğü yıkıma uğratma derecesi bakımından, Doğu Roma (Bizans) her zaman Batı Roma'dan geride olsa da, bütün Bizans tarihçilerinin ortak görüşü, Bizans'ın M.S.6. yüzyıl ortalarına kadar köleci Roma uygarlığının tipik çehresini az-çok koruduğu, Justinyen'in saltanatının bu mirasın son görkemli dönemi olduğu doğrultusundadır. Aynı şekilde, 7. yüzyılda patlak veren buhran ve Heraklius reformları ile Bizans'ın bir bünye değişikliği geçirdiği debilinmektedir. Ortaya çıkan bünyenin nasıl niteleneceği, tarihçiler arasında tartışmalıdır.

Feodalizmi, adem-i merkeziyet, ırsî fiyefler ve köylünün yerel beylere bağımlılığı diye anlayan bazı araştırmacılar, Bizans'ın 7.-9. yüzyıllar arasında oluşan yapısında bunları göremeyince, görece güçlü merkeziyete, ırsî olmayan askeri fiyeflere, Hazinenin artı-ürüne vergi aracılığıyla el koymasına bakarak, Bizans'ı feodal saymıyorlar. Bunlardan bazıları Bizans'ın Antik üretim tarzından AÜT'e geçtiğini öne sürüyor. Buna karşılık, feodalizmi bir aristokrasi ile her türlü vergi-rantın aslî kaynağı olan köylüyü karşı karşıya getiren bir sınıf antagonizması olarak değerlendiren Marksist araştırmacılar, Bizans feodalizmini 7. yüzyılda başlatıyorlar.

Bununla birlikte, her iki yorum, 9. yüzyıldan itibaren askerî fiyeflerin ırsî mülklere dönüşmeye, taşra aristok-

rasisinin güçlenmeye başladığını belirtiyor. Merkez ile taşra arasındaki mücadele şiddetleniyor, Bizans devleti iç savaşlarla sarsılır hale geliyor. Marksist yorumcular bu olayı devlet feodalizminin özel feodalizm haline gelmesi olarak nitelerken, *bütün yorumcular Bizans'ın 10 ve 11. yüzyıllarda feodal bir yapıya sahip olduğundan sınıf çelişmelerinin çok keskinleştiğinde hemfikirdirler.*

Bu o kadar açıktır ki, feodalizm için bireysel beylerin ve onların serfî durumundaki köylülerin varlığını olmazsa olmaz yapan yorumcular bile, 11. yüzyılda Bizans toplumunun sergilediği manzara karşısında, hiç çekinmeden, feodalizm nitelemesi yapabilmektedirler.

Bizans tarihi hakkındaki bu kısa özet ve Türklerin Anadolu'ya ayak bastıkları 11. yüzyılda ortaya çıkan bu tablo, Bizans'ın sosyal ilişkilerinin aynen taklidi ve tekrarı tezi ile Osmanlı feodalizmini 19. yüzyıla taşıyan tezin birbirine eklenmesinde büyük bir problem olduğunu ortaya koymaktadır.

Görüldüğü gibi, eğer Y. Küçük'ün iddia ettiği gibi, Bizans'ın Türkler tarafından sürdürülmesi söz konusu ise Türklerin de sırf bu nedenle bile, feodal bir toplum olmaları gerekiyor. Bu bile sanırız Y. Küçük'ün bu konudaki bütün iddialarını, yorumlarını, "kanıtları"nı havada bırakmaktadır.

Y. Küçük'ün bilime katkısı: "Pek anlaşılamayan devlet" türü

Y. Küçük, Osmanlı toplumunun hakim karakterini ve buna bağlı olarak sınıflaşmaları grileştirdikten sonra, rahatlıkla şunları yazabilmektedir; "Osmanlı geleneği ise vulgar Türk solunun sandığı türden ne bir 'tokat', ne sınıfsızlık, ne de 'kerim' veya 'ceberrut' olduğu *pek anlaşılamayan bir devlet düzeni* idi." (abç,1,357)

Bu bozuk cümleli açıklama, "ne kuş ne deve" türünden bir düzene işaret ediyor. Kabul etmek gerekir ki, Y. Küçük bilinen devlet düzeni türlerine, *"pek anlaşılamayan devlet"*i ekleyerek, kategorik bir katkıda bulunmaktadır.

Tezler'e göre; Osmanlı devlet düzeni "derinliği olmayan *kolay* bir yönetimdir" (II,461). Eğer ekonomik yapının belirleyiciliği gözlenirse, *etkin* sınıflar ortadan yok edilirse, toplumun yönetilmesi de kolay olmalıdır.

Tezler'e göre, Osmanlıların devleti yönetmek için yaptıkları bütün iş, "rakipleri birbirine karşı kullanmak"tır (I,357). Osmanlı sarayında Bizans'ta olduğu gibi, bazı "partiler", "rakipler" vardır (II,261). "Partiler üstü padişaha düşen, bu rakipleri birbirlerine karşı kullanarak çarkı döndürmektir.

Y. Küçüksınıflaşmaları bulandırdığı -kendi ifadesiyle birbirine "bulaştırdığı"- için, bütün bu "partiler", "rakipler" toplumsal bir zemine oturmayan, Bizans'ta öyle olduğu için Osmanlılarda da olmuş gruplaşmalar haline gelmektedir. Sınıflar bir kenara bırakılsa bile Osmanlı devletinin içindeki kavgalar bir kenara bırakılamayacağından, iş, Bizans'a havale edilerek çözülmek isteniyor.

Bir kere daha sormak gerekiyor: Osmanlılarda devlet böyle diyelim, Bizans'taki "partiler", "rakipler" de mi gökten zembille inmiş taklidî yaratıklardır?

Y. Küçük, Osmanlı devletini, kendisi için pek kolay açıklanır, fakat başkaları için "pek anlaşılmaz" bir hale getirirken, sınıfların üstüne, dolayısıyla toplumun ve tarihin dışına çıkarmaktadır.

Halksız tarih

Y. Küçük, vulgarizme çok kızıyor, hele Türk solunun vulgarlıklarından bıkkınlıkla, neredeyse nefrete varan bir tiksintiyle söz ediyor, ancak, tarih konusunda ileri sürdüğü iddialarının tarihe karşı yapılmış aşırı bir basitleştirme ve bu anlamda ağır bir vulgarizasyon olduğunu belirtmeliyiz.

Tezler'deki vulgarizasyon karşısında, ortaokul tarih kitapları bile masum kalmaktadır. Hiç olmazsa o kitaplarda, nedenleri ve niçinleri ters-yüz edilerek açıklansa da devlet kuran, savaşan, amaçları olan insanlar vardır. Y. Küçük'ün tarihinde ise, taklitçilikleri ile tarihin kuklaları, hattâ palyaçoları haline getirilmiş toplumlardan başka bir şey yoktur.

Y. Küçük, sınıfların, sınıf mücadelesinin olmadığı bir tarih yazmıştır. Solun kutsal bildiği klişelerin yıkılması, putların kırılmasından söz eden sosyalizme karşı adeta bu misyonu üstlenmiş gibi görünen Y. Küçük, tarih tezleriyle bir anlayışı; tarihin sınıf mücadelerinin ürünü olduğu anlayışını yıkmak istemektedir. Y. Küçük, *tarihi, gerçek yapıcılarından, halktan, arındırmak istemektedir.*

Y. Küçük, kendisinin prototipi olduğu "yenilikçi aydınlar'ın mücadelesini "Don Kişotluk" olarak nitelemektedir. Eğer "yenilikçi aydınlar" sınıf gerçeğine karşı savaşıp, halksız bir tarih destanı yaratmaya kalkışacaklarsa, bunun Don Kişot'a biraz haksızlık yapmak pahasına, "Don Kişotluk" olduğunu kabul etmek gerekecektir.

Y. Küçük'ten Osmanlıcılığa katkılar: "Laik Osmanlılar"

Bilim dışı anlayışlar, Y. Küçük'ü, materyalistlerin tam karşısına yerleştirirken, Tezler boyunca karşısına aldığı gericilerle, zaman zaman ideolojik ve teorik düzeyde aynı safa sokmaktadır.

Y. Küçük Tezler'inde, bugünlerde çokça tartışılan Osmanlıcılık konusuna katkılarda bulunuyor. İlk katkı, Osmanlıların laikliği konusundadır. Bu, gerçekten bir katkıdır, çünkü, Y. Küçük bu iddiayı, Osmanlıcıların TV'de yaptıkları ünlü "Laiklik" açık oturumlarından önce ileri sürmüştür. Gerçi Y. Küçük'ten önce de bazı tarihçiler, Ömer Lütfü Barkan gibi, Osmanlılarda şer'i hukuk-örfî hukuk ayrımına, özellikle de toprak hukukunun örfî hukuka bağlı olmasına dayanarak laiklik iddiasında bulunmuşlardı, ancak, aşağıda görüleceği üzere, Y. Küçük konuya çok değişik açılardan yaklaşmaktadır.

Y. Küçük'e göre, Osmanlı padişahları "partiler üstü" oldukları için *"hiç bir zaman ortodoks müslüman"* olmuyorlar (I,63). Ortodoks müslümanlık, modeldeki yeri ve görevi gereği ulemanın payına düşüyor. Onlar da bir "parti" oldukları için ve padişah partileri birbirine karşı kullanarak devleti yönettiğinden, ortodoks müslüman olamıyor. Bu durum, Y. Küçük'e göre; *"Osmanlı hanedanının göreceli olarak laik olması"* demektir. (I,192)

Tezler'e göre, Osmanlı padişahlarının "göreceli laik"-'olmasında, devlet geleneğinin zorunluluğundan daha önemli etken; *"padişahların yabancı kökenli anneleri"*dir. Gerçekten, bu söyleniyor, dahası padişahların laikliği konusunda bilimsel "kanıt" bu oluyor.

Y. Küçük şöyle diyor; *"Eğer anneler de babalar kadar kromozomları etkiliyorlarsa, etkilediğinden kuşku yok, Osmanlı hanedanının saf Türk olduğunu söylemeye imkan yok. Bu o kadar önemli değil, önemlisi, Osmanlı sultanlarının hıristiyan annelerinin etkileri. Şöyle: Bütün bağ-*

nazlıklarına karşın, Osmanlı düzeninde bağnazlığın şampiyonları padişahlar olmadı; ulema, bilginler en bağnazıydı. Grekçe bilen ve fermanlarını Grekçe yazan Fatih ne kadar laik bir yöneticiydi." (I,192)

Bir daha tekrarlıyor; "Gerçekten de Osmanlı fatihleri, bu arada padişahlar ve bunların en gelişmiş türü olan *İkinci Mehmet, çok şaşırtıcı bir laik davranış gösteriyor."* (abç,I 251)

Feodal bir ekonomik yapı, feodal bir toplum, dine dayalı bir devlet ve iktidarının meşruiyet kaynağını dinden çıkaran bir padişah ortadayken, Grekçe bilmek, Grekçe fermanlar yazmak, hıristiyanlara "hoşgörülü" davranmak ya da ulema kadar müslüman olmamak, Y. Küçük için *laik* olmaya yetebilmektedir.

Y. Küçük, laikliğin hıristiyan annelerin kromozomları yoluyla *tevarüs* ettiği iddiasıyla kendi laiklik tezini çürüttüğünün farkında bile değildir. Eğer Osmanlı padişahları anneleri hıristiyan olduğu için laik davranışlar gösteriyorsa, ulemanın ortodoks müslüman değil, padişahtan daha laik olması gerekiyor. Çünkü, ulemanın kaynağı Enderun, yani devşirmeliktir. Yani, *ulemanın hem annesi hem de babası hıristiyandır.*

Y. Küçük'ün "taklitçi" Türkleri arasından Fatih gibi birisinin çıkması, gerçekten, şaşırtıcıdır. Böyle bir sürpriz, maddi etkenlerin bulunmadığı Aydın Tarihi'nde, ancak, Y. Küçük'ün yaptığı gibi kromozomların etkisiyle açıklanabilir. Ancak bu açıklama da boşluktadır. Çünkü, kromozomsal etkiyi -kuşkusuz kabul edilemez, ama- kabul etsek bile, hıristiyan annelerin geldiği saraylarda laiklik yoktur. O saraylarda da feodalizmin dünyası yaşanmaktadır.Y. Küçük'ün kanıtı, ancak, hıristiyan annelerin *doğuştan* laik olduklarının kabulü halinde bir anlam ifade edebilir.

Öyle anlaşılıyor ki, Fatih, Türk babadan taklitçiliğin ötesinde pek birşey alamazken, yabancı ve hıristiyan bir anneden "şaşırtıcı" bir yaratıcılık kapmıştır. Bu noktada, kadim gelenekçi Prof. Mehmet Kaplan'ın, Tevfik Fikret için yaptığı ve sağcı çevrelerde çok revaç bulan kromozomsal çözümlemeyi hatırlamamak mümkün değildir. Prof. Kaplan, Y. Küçük'ten çok önceleri aynı mantığı yürüterek Tevfik Fikret'in bir "mühtedi" olan annesinin kalıtımsal etkisiyle dinsiz olduğunu "kanıtlamıştı". Ancak, Prof. Kaplan, Tevfik Fikret'in üstün yanlarının, Türk ve inanmış bir müslüman olan babasından geçtiğini ileri sürüyordu.

Tezler'e göre, Osmanlı padişahlarının İslamî hatırlamaları, çöküşün tohumlarının atıldığı Yavuz Selim ve Kanunî Süleyman dönemlerine rastlamaktadır. Bu padişahlar halifeliğe çok önem veriyorlar, ama, "Halifelerin fermanları, Osmanlı hükümdarı için, tebaaları üzerinde, bir tür meşruiyet kaynağı, bir tür egemenlik hakkı" yaratmak için kullanılıyor, yoksa "ortodoks müslüman" olduklarından değil (II,63).

Bu iddiaya göre, Osmanlılarda devlet ile din arasındaki ilişkiye aldanmamak gerekmektedir. Dinin ön plana geçmesi, sistemin değil, çöküşün, siyasi ihtiyaçların vb. göstergesidir. Yoksa, "model"in kendi iç mantığı padişahları laik olmaya zorladığı gibi, annelerinden gelen tevarüs de laiklik için gerekli ve yeterli "maddi" zemini yaratmaktadır.

Sistem ya da "devlet geleneği" padişahları laik olmaya zorlarken, nasıl olur da, bunun tam tersi bir siyasal ve ideolojik ihtiyaç doğabilir; o "laik" padişahlar İslamcı görünebilirler? Ya da, padişah toplum üzerindeki egemenlik hakkını İslami ideolojiye dayandırırken, nasıl olur da, devlet geleneği onları laik olmaya zorlayabilir?

Y. Küçük, bizden, Osmanlı toplumu feodal bir düzende -hadi Y. Küçük kabul etmediği için Ortaçağ'da diyelim- ve bunun sonucu dini ideolojilerle çevrili bir dünyada yaşarken, padişahın, dolayısıyla onun başında bulunduğu devletin, toplumdan bağımsız olarak ve aynı zamanda laikliği zorlayan kendi içsel yapısı ile var olabileceğini kabul etmemizi istemektedir; bu mümkün değildir. Eğer bu mümkün olursa, siyaset ve ideoloji ile toplum ve devlet arasındaki bütün ilişkileri reddetmek gerekecektir.

Osmanlılardan miras "özerklik"

Y. Küçük'ün Osmanlılık konusunda bir tezi daha var ki bu tez henüz Osmanlıcılar tarafından keşfedilememiştir. Y. Küçük'e göre, Türkiye, üniversite özerkliğini doğrudan Osmanlılara, Osmanlıların medrese ve ulema düzenine, dolayısıyla şeri anlayışına borçludur.

Y. Küçük, üniversite özerkliğine karşı olan iktidarların, Türkiye'dekine benzer bir özerkliğin Batı'da bile bulunmadığını söylediklerini belirtiyor ve "büyük ölçüde haklı olduklarını kabul etmek gerekiyor" diyor. Türkiye'nin Batı'dan daha ileri bir özerkliğe sahip olmasını ise, doğrudan, Osmanlı düzeninde ulemaya ve medreselere tanınan ayrıcalıklardan kaynaklandığını ileri sürüyor (II,449). Y. Küçük yazmamış ama biz ekleyelim, Osmanlılar bu konudaki anlayışlarını da *şeriate* dayandırıyorlar.

Y. Küçük bu iddiasını Ziya Gökalp'in bir şiirindeki bir dizeyi yorumlayarak "kanıtlamaktadır." Buna göre, *Avrupa'daki* durumu bilmeyen, bilmesi mümkün olmayan ziya Gökalp, şiirinde üniversite özekliğini savunurken, Osmanlılardaki eğitim sistemini örnek almıştır. Bu kadarı, Y. Küçük'ün görüşü için hüküm vermeye yetebilmektedir.

Ziya Gökalp, Y. Küçük'ün atıf yaparak yorumladığı iki şiiri ("Halife ve Müftü" ile "Darülfünun") 1981 yılında, Darülfünun'da öğretmenlik yaparken yazmıştır. Z. Gökalp, bu şiirlerinde, bilimin üniversitede serbest olmasını ve üniversitenin yöneticilerini kendilerinin seçmesini savunmaktadır.

Y. Küçük,kendisinden çok emin olarak;"bir kez,Ziya Avrupa'yı bu ölçüde bilmez" diye yazıyor (II,449). Y. Küçük bunu nereden çıkarmış, açıklamamış. Öyle anlaşılıyor ki, kurguya göre, böyle olması gerekiyor. Ancak gerçekler öyle değil.

Y. Küçük'ün bu konudaki gösterebileceği tek kanıtı, sanırız, Ziya Gökalp'in Avrupa'ya gitmemiş olmasıdır. Y. Küçük, bundan, Ziya Gökalp'in Avrupa'yı bilemeyeceği, dolayısıyla üniversite özerkliğini de ancak medrese sistemine bakarak savunduğu sonucunu çıkarmaktadır; ciddi bir tez olarak ileriye sürmektedir.

Ziya Gökalp kitap okumuyor mu? Okuyor, hatta, Avrupa'daki fikir hareketlerini kitaplardan izleyerek öğreniyor. İstanbul'a gelmeden önce Selanik'te bulunuyor. Selanik, o dönemde, Osmanlı İmparatorluğunun Avrupası değil midir? Bunlar bile Ziya Gökalp'in, özerklik konusunda cahil olmadığını göstermeye yetebilir. Ancak, bunlardan daha açık olgular da vardır.

Ziya Gökalp'in 1913 yılında "İctimaiyyat Müderrisi" olarak girdiği Edebiyat Fakültesine, 1915 yılında gelmiş tam 10 Alman, 1 Avusturyalı profesör çalışıyordu. Yani

"Ziya Bey"in çevresi Avrupa'yı iyi, hem de çok iyi bilmesi için yeteri kadar Avrupa'lıdır. Bu sırada diğer fakültelerde 10 yabancı profesör daha çalışmaktadır. Bu profesörler, Ziya Gökalp'in, üniversite özerkliğini savunduğu 1918 yılında da Darülfünun'da bulunuyorlar. Daha 1915 yılında, Türkiye'de özerkliğe doğru ilk ciddi adım atılıyor. Darülfünun'da bilimsel özerkliği savunan ve üniversite senatosunun kurulmasını, Reis'in seçimle işbaşına getirilmesini isteyen bir "mazbata" hazırlanıyor. Bu mazbatada özerklik, üniversitelerin "hayatı alemde", yani Osmanlılarda değil bütün dünyada -bunu o yıllarda batı diye anlamak gerekiyor- varlık nedeni olarak savunuluyor. "Mazbata"nın altında Ziya Gökalp'le birlikte, Bergstraesser, G. Jakobi, Lehmann Haupt vb. gibi yabancı profesörlerin de imzaları bulunuyor. "Maztaba" tartışmaların sonunda hazırlanıyor. 1919 yılında, profesörlerin istekleri doğrultusunda Darülfünun'a özerklik tanınıyor.

İlericilik merkeziyetçilik demek mi?

Y. Küçük'ün Tarih'inde, tarih çarkının Türklerin hemen hiç bir katkısı olmadan adeta, *kendiliğinden* dönmesi bir yazgı olmaktadır. İlk kez II. Mahmut, bu yazgıyı kıran kişi olarak ortaya çıkmaktadır.

II. Mahmut'un öncesinde III. Selim vardır. Ancak, III. Selim, her ne kadar, Fransız ihtilaline hep dostça bakan (I,119), çoğulcu ve demokratik anlayışlara sahip, şair ve bestekar bir "aydın" ise de, çok önemli bir zaaflar eksiklidir; "yumuşak bir kişiliğe" sahiptir (I,142). Bu yüzden gerici ayaklanma karşısında hayatını yitiriyor ve Türkiye'nin "yüz yıl kaybetmesine" neden oluyor.

II. Mahmut, III. Selim'in sonundan ders alıyor; *"acımasız ve toptancı"* olmasını öğreniyor, böylece tarihin seyrini tek başına değiştirebiliyor. Bu nitelikleriyle, Y. Küçük'ün kaleminden, bugünlere örnek olabilecek bir "aydın" haline gelebiliyor.

Y. Küçük, II. Mahmut'un ve devamında Tanzimat'ın ilericiliğine, yakın tarihin "en radikal" hareketleri olması iddialarına, esas olarak, olguları inceleyerek değil, bazı kıstaslardan hareket ederek ulaşmaktadır.

Tezler'e göre; *"Yenilik, bir merkezi otorite sorunudur...* [Çünkü] *Kapitalizm merkezi otoriteyi ve aynı anlama gelmek üzere modern devleti feodaliteyi ezerek"* kurmuştur (Abç,I,81). Buna göre, II. Mahmut merkezi otoriteyi kurmak istediği ve Tanzimat "merkezi otorite dışında hiç bir güç bırakmamayı" amaçladığı için, tarihimizdeki en ilerici eylemler olduğu gibi, merkezi otoriteyi kurmak, *her koşulda* ilericilik olmaktadır.

Y. Küçük'ün, tarihten çıkardığı sonuca göre, *merkeziyetçilik, ilericilik ve devrimciliktir, adem-i merkeziyetçilik* Y. Küçük'ün mantığı içinde *merkeziyet karşıtlığı* demek daha doğru) *gericilik ve karşı-devrimciliktir.*

Aynı anlayışla, Batı'da Fransız devrimindeki Jakobenlere bakarak, *demokrasi ile diktatörlük* arasında bir iliski kurmakta (I,384-386), II Mahmut'un merkezi otoriteyi kurmak için diktatörlük uyguladığından söz ederek tarihimizdeki *ilk ve tek jakoben* olduğuna karar vermektedir. Tanzimat da, benzer bir mantıkla, tarihimizin "en radikal" ve "demokrat" hareketi ilan edilmektedir.

II. Mahmut ve Tanzimat'tan çıkarılan, Jakobenlikle benzeştirilerek genelleştirilen bu sonuca göre, ilericiler, Y. Küçük'e göre "ilerici aydınlar", ne kadar çok diktatörlük uygulayabilirlerse o kadar çok demokrat olabilirler.

Y. Küçük'ün önemli yanılgısı, tarihin motoru olarak, üretimin gelişmesinin belli aşamalarına denk düşen sınıfsal çelişmeleri değil de, bundan soyut olarak merkez-merkezkaç çelişmesini kabul etmesidir.

Tarihten, eğer bilimsel olunacaksa, merkeziyetçilik ilerilik, merkez karşıtlığı ya da adem-i merkeziyetçilik geriliktir gibi sonuçlar çıkarmak mümkün değildir. Merkeziyetçiliğin de merkeziyet karşıtlığının da olumlu ve olumsuz roller oynadıkları tarihi dönemler vardır. Bunun için bazı kıstaslara bakmak, benzeştirmeler yapmak yerine, merkeziyetçilik ve merkez karşıtlığının nasıl bir toplumda, hangi sınıfların elinde, hangi koşullarda ortaya çıktığını araştırmak; nasıl uygulanıyor, ne sonuçlara yol açıyor sorularını sormak; toplumsal güçlerin karşılıklı ilişkileri içinde ve tarihsel bir görecelik anlayışı çevresinde ele almak gerekmektedir. Yoksa, şimdi göreceğiz, insan "turfanda müneccim" misali, kolaylıkla tuzaklara düşebilir.

Osmanlılarda *merkezi otoriteyi*, aynı anlama gelmek üzere *merkezi devleti* II. Mahmut ya da Tanzimat kurmamıştır. Bu nüve daha kuruluşta vardır ve feodal ilişkilerin derinleşmesi, merkezi feodallerin güçlenmesine bağlı olarak Yıldırım Beyazıt döneminde iyice biçimlenmiş ve Osmanlı merkezi feodal devleti Fatih zamanında en olgun noktasına ulaşmıştır.

Merkezi devlet, Tezler'e göre kapitalizmin ve modern devletin eş anlamlısı oluyorsa, bundan, Yıldırım'ın ya da Fatih'in kapitalizmin temsilcileri olarak modern devleti, daha 15. yüzyılda, Avrupa'dan çok önce kurmuş olmaları gerekmektedir.

Tarihi olgulara bakılırsa çok genel olarak şunları söyleyebiliriz: Osmanlı İmparatorluğu kurulurken, merkeziyetçilik eğilimi, çok önemli ve olumlu bir rol oynamıştır. Bu eğilim feodal üretim ilişkilerini derinleştirmiştir. Bunun sonucu merkeziyetçilik eğilimi güçlü bir feodal devlet ortaya çıkmıştır. Başlangıçta olumlu bir rol oynayan merkeziyetçilik, daha sonra, toplumun gelişmesinin önünde ayak bağı olmaya başlamış, merkezi devlet köylünün yeniden üretim koşullarını zorlaştıran bir rol oynamıştır. Bir zamanlar kuruluşun ve güçlemenin motoru olan merkezi feodalite, bir zaman gelmiş, toplumun freni haline gelmiştir. Feodalizmin çözülmesine bağlı olarak İmparatorluk yeni bir döneme girmiş, bu kez feodal merkeziyetçiliğe karşı güçler olumlu roller oynamaya başlamışlardır. Osmanlı toplumunda burjuva eğilimlerin ve ilişkilerin en önce ortaya çıktığı ve en fazla geliştiği Avrupa kesimi, giderek, toplumun en ileri ve en gelişmiş kesimi haline gelmiştir.

Bilindiği gibi, Jön Türkler ve İttihatçılar Selanik gibi, ticaret bakımından gelişmiş, kültürel bakımdan Avrupa'ya en açık bir taşra kentinde kökleşebiliyorlar ve buradan feodal merkeziyetçiliğe karşı mücadele ediyorlar. Bu açıdan, diğerlerinden farklı olarak "adem-i merkeziyet" öneren Prens Sabahattin değil, aynı zamanda İttihatçılar, daha sonra Kemalistler de feodal *merkeziyete karşıdırlar.* Buna karşılık burjuvazinin merkeziyetçiliğinden ve egemenliğinden yanadırlar. Prens Sabahattin'i o koşullarda gerici yapan, Y. Küçük'ün sandığı gibi, merkeziyet karşıtlığı ya da başka koşullarda pekala demokratik bir çözüm olabilecek adem-i merkeziyeti savunması değil, yarı-sömürge bir toplumda gerek iç ve gerekse dış koşullar açısından emperyalizme karşı milli çelişmenin öne çıktığı bir ortamda, sonunda kendisini Vahdettincilikle birleştirecek bir yola girmiş olmasında, karşı cephede kalmasındadır.

İttihatçılardan da önce, Yeni Osmanlılardan başlayarak, meşrutiyet isteği feodal mutlakiyetçiliğe karşı mücadelenin motoru olmuştur. Yeni Osmanlılar, padişahların mutlakiyetçiliğine, Tanzimat paşalarının tepeden inmeciliğine karşı mücadelelerinde, daha ileri sınıfların temsilcileri olarak ortaya çıktıklarından ilerici bir rol oynamışlardır. Bunun sonucu, tarih, Y. Küçük'ün iddia ettiği gibi, Tanzimat'tan sonra sürekli kırılarak ve giderek yumuşayarak değil,tam tersine,her atılımda toplumun daha da derinlerinden kabaran yeni bir dalgayla daha da gelişerek bu anlamda giderek daha da radikalleşerek *ilerlemiştir*.

Y. Küçük'ün bütün tersine çevirme çabalarına rağmen, açıktır ki II. Meşrutiyet I. Meşrutiyetten daha ileri, daha köklü bir adımdır. 150 yıllık mücadeleyi arkasına alan Cumhuriyet, *"en geri"* olan değil *en ileri* olandır; Cumhuriyet'le yakın tarihimizin *en köklü* dönüşümü gerçekleştirilmiştir.

Özet olarak, "merkeziyetiçilik ilericiliktir, II. Mahmut ve Tanzimat merkezi devleti kurmak istediği için ilericidir" türünden bir mantık yürütmenin hiç bir ciddi temeli yoktur.

II. Mahmut'un "Jakobenliği"

Y. Küçük daha da ileri gidiyor; Fransız devrimindeki Jakobenlerle karşılaştırarak II. Mahmut'u *"en demokrat"* ilan ediyor.

Fransız Devrimi nedir, Jakobenler kimdir; hangi sınıflar ne için savaşmaktadır? II. Mahmut kimdir, ne için mücadele etmektedir? Y. Küçük için böyle soruların hiç bir öneminin olmadığı anlaşılıyor. Onun için, Jakobenlerin de II. Mahmut'un da *"diktatör"* olmaları yetiyor. Bu benzerlikle, Y. Küçük, Büyük Fransız Devriminin zafer tacını, II. Mahmut'un başına takabiliyor.

Y. Küçük, Jakoben karşıtları Jakobenliği nasıl tanımlıyorsa öylece kabul etmiş. Kuşkusuz Jakobenlik bir avuç seçkinin tepeden inmeciliği ve bu anlamda diktatörlüğü değildir. Jakobenizm, Fransız Devriminde *aşağıdan yukarıya* devrimciliğin tezahürüdür. Devrimi, kendi sınıfsal çıkarlarının ötesine çıkarmak istemeyen burjuvazinin sağcı kesimi Jironden'lere karşı *küçük burjuvazinin* halk insiyatifinden yararlanarak, gerici sınıfların şiddetinin devrimci bir şiddetle alt edip devrimin daha ileriye götürülmesi, daha kökleştirilmesi isteği ve mücadelesidir. Jakobenler, Fransız burjuvazisinin *en devrimci* ve *en cumhuriyetçi* partisidir. Diktatörlük ya da şiddet yanlısı olduklarından değil, bu nitelikleri nedeniyle, aynı zamanda, *en radikal* ve *en demokrat* gücü temsil etmişlerdir. Radikalizm, aşağıdan yukarıya devrimcilikle çelişmez, tam tersine bu olmadan radikalizm olamaz.

Öte yandan, II. Mahmut, ne iddia edildiği gibi bir "aydın", ne bir küçük burjuva ya da burjuva, ne devrimci, ne de cumhuriyetçidir. Y. Küçük ne kadar silikleştirmeye çalışırsa çalışsın, II. Mahmut'un karakterini belirleyen üretim sistemindeki ve toplumsal plandaki konumudur. Bu bakımdan II. Mahmut, hiç kuşkusuz bir feodaldir, hem de merkezi feodal sınıfın, egemen sınıfın başıdır; padişahtır. Ne devrimci ne de cumhuriyetçidir; ancak bir *feodal ıslahatçıdır*.

Jakobenizm ile II. Mahmut arasında ne sınıfsal olarak, ne ideolojik olarak bir bağlantı kurulabilir, benzeştirme yoluyla bile bir ilişki kurabilmek mümkün değildir. II. Mahmut'a radikalizm, demokratlık vb. bir yana jirondenlik bile yüklenemez; bir benzetme yapılmak gerekirse ancak kralcılara benzetilebilir.

II. Mahmut'un bir radikal ve demokrat değil de bir feodal ıslahatçı olması onun bir gerici olduğunu mu gösterir? II. Mahmut'un ideolojisi, eylem ve davranışları hakkında bir değerlendirme, ancak, karşısındaki sınıflarla ilişki içinde alternatifleriyle karşılaştırılarak yapılabilir.

Çok genel olarak söylemek gerekirse; Osmanlı İmparatorluğunun gerilemesine ve feodalizmin çürümesine bağlı olarak, daha 17. yüzyıldan itibaren merkezi feodalite içinde farklı eğilimler görülmeye başlanmıştır. 18. yüzyıla gelindiğinde, Batı'ya yönelen reformcu bir eğilim giderek güçlenirken, bunun karşıtı olarak giderek katılaşan ve en ufak bir yeniliğe bile direnen muhafazakâr bir eğilim şekillenmiştir. Tarihi olarak henüz yeni sınıfların görülmediği, yani yeni ve daha devrimci alternatiflerin olmadığı bu koşullarda, çürüyen feodalizmi ıslah etme eğilimi karşıtına göre tarihi bir olumluluğu ifade edebilir. II. Mahmut'a bir "ilericilik" izafe edilecekse, Jakobenlere benzeştirilerek değil, bu koşulların çözümlenmesiyle yapılmalıdır ve yapılabilir.

Feodal reformculuğun en ileri temsilcisi III. Selim Y. Küçük'ün iddia ettiği gibi "Fransız Devrimine sempatiyle bakan" aydın bir "demokrat" değil, feodal devleti *özüne dokunmadan* ıslah etmeye ve yukardan aşağıya güçlendirmeye çalışan bir padişahtır. Bu yönüyle, Osmanlı feodal reformculuğu Fransız Devrimi bir yana, Prusya tipi dönüşümle bile kıyaslanamaz. Buna rağmen, III. Selim, o günlerin alternatifleri içinde olumlu olandır. Bundan ileri her niteleme spekülatiftir, temelsizdir.

II. Mahmut'un feodal reformculuğuna yüklenebilecek olumluluk, III. Selim'e göre biraz daha gölgelidir. II. Mahmut'un karşısında, halefi olduğu VI. Mustafa'nın yobazlığı ve en geri feodal sınıfların giderek şiddetlenen muhalefeti vardır. II. Mahmut, bunlara karşı harekete geçerken ve gericiliği kırarken, kuşkusuz, olumlu bir rol oynamıştır. Ancak, bütün bunları yaparken, ideolojisi ve programı merkezi feodal devleti güçlendirmektir. Bunun karşısında ise, artık daha ileri tarihi alternatifler boy atmaya başlamıştır. Balkanlardaki ulusalcı gelişmeleri ezmeye çalışan, kendisinden daha yüksek bir reformculuğu temsil eden Kavalalı'yı engellemek isteyen de II. Mahmut'tur. Bununla birlikte feodalitenin koyu gerici kanadını ezerken, kuşkusuz bilmeden, daha ileri tarihi alternatiflerin gelişmesinin zeminini de hazırlamıştır. II. Mahmut'a da bundan ötede bir "ilericilik" izafe etmek temelsiz olur.

Y. Küçük'ün kategorik ve analojik mantığı içinde asla anlayamadığı, her ilericiliğin mutlak değil, belli tarihi şartların ürünü olduğudur. Hem ideolojisi hem de sınıfsal konumuyla çok açıktır ki II. Abdülhamit, II. Mahmut'tan elli yıl sonrasının, artık tarihin daha ileri alternatifi olan Yeni Osmanlıların ortaya çıktığı koşulların II. Mahmut'udur ve artık hiç bir olumluluk taşımamaktadır.

Burada önemli olan, elli yıl önce, belli bir "ilericilik" yüklenebilecek bir düşünce veya eylemin, elli yıl sonraki koşullarda tekrarlanmasının gericilik olabileceğinin kavranmasıdır. Aksi halde, Y. Küçük'ün yaptığı gibi, II. Mahmut'u ilericilikle özdeşleştiren ve örnek hale getiren bir anlayış kaçınılmaz olarak, II. Abdülhamit'i de onun yanına getirir. Nitekim, Tezler'de Abdülhamit *"halkçı"* kimliğiyle (III,392), *"büyük bir Osmanlı reformatörü"* (II,513) olarak ortaya çıkmaktadır. Y. Küçük, bu iddiayı, sanki yeni söyleniyormuş gibi, öğünerek ve putları nasıl kırdığının örneği olarak ilan etmektedir.

II. Mahmut "sermaye"ye karşı!

Y. Küçük, arada durarak yazdıklarını ve iddialarını gözden geçirmek yerine, soluk almadan gitmekte ısrar etmektedir. II. Mahmut'un mutlak ilericiliğini kanıtlayabilmek için, apaçık spekülasyonlara başvurmuş; onu "sermaye"ye karşı kavga ettirmiş.

Tezler'e göre, yeniçerilik başlıbaşına silahlı bir güç değil, "zamanına göre bir *sermaye kesitidir* ve sermaye kesitinin silah kullanan bölümüdür." (abç,I,18) Y. Küçük bu iddiayı büyük bir keşif ve tarihin tahlilinde çok önemli bir anahtar olarak, bıktırıcı bir biçimde, defalarca ve defalarca tekrarlıyor.

Y. Küçük'e göre; *"sermaye gericidir"* (I,18). Mantık açıklık kazanıyor; sermaye gerici olduğundan, sermaye kesimi olan yeniçerilik de gericiliğin başı olmaktadır. Tezler'de II. Mahmut yeniçeriliği ortadan kaldırırken gericiliğin kaynağına, sermayeye karşı mücadele ettiğinden devrimcilerin de hası olarak temayüz ediyor.

Uzun tartışmalara girmeden kesinlikle belirtelim ki, Yeniçeriler bir "sermaye kesiti" değildir; ordudur.En bozuldukları dönemde bile, sokakta satıcılık yapmaları, ufak tefek ticaretle, tefecilikle uğraşmaları onların bu niteliğini değiştirmemiştir. Yeniçerilerin reformlara direnmelerinin esas nedeni sermaye sahibi olmalarında değil, tam tersine sermaye sahibi (kapitalist) olamamalarında, çöken feodal düzenin en çürümüş gücü olmalarında ve bütün çıkarlarının eski düzenin aynen sürmesine bağlı olmasında aranmalıdır. Yeniçeriler sermaye sahibi kesim olmak bir yana, çöküşe bağlı olarak giderek feodal düzenin en altına itilen, giderek yozlaşan, benzetme yerindeyse feodalizmin lumpenlerine dönüşen, değişimin baş hedefi haline gelen bir güçtür. Bunun böyle olduğunu Y. Küçük'ün kitabına aldığı ve yeniçerilerin sermaye sahibi olduklarını kanıtlamak için kullandığı uzun alıntılardan da anlamak mümkündür.

Feodalizmin çözülmesine ve kapitalizmin gelişmesine bağlı olarak, ekonomideki işlevini giderek yitiren ve bu yüzden gelişmeye direnen sınıflar, esnaf ve zenaatkarlar gibi, kuşkusuz olmuştur.

Osmanlı İmparatorluğunda 19. yüzyılda esnafın reformlara karşı direnmesinin nedeni de, kuşkusuz, "sermaye" sahibi olması değildir. Hatta tam tersine, Osmanlı İmparatorluğunun en büyük sorunu, *sermaye* sahibi sınıfın olmamasıdır. Sermayenin gerçekten ilerici bir rol oynayarak feodalizmi çözdüğü koşullarda, feodal lonca sisteminin direnmesine bakarak, buradan "sermaye gericidir" türünden bir genellemeye ulaşabilmek ancak Y. Küçük'ün başarabileceği bir mucize gibi görünüyor.

Eğer sermaye gerici ise, Batı'da kapitalizme olumlu bir rol yüklemek de hiç bir zaman mümkün olamaz. Oysa Y. Küçük, kapitalizmin feodalizmi ezmesinden ilericiliğin kriterlerini türetiyordu. Kategorik mantık, bir adım önce söyleneni, bir adım sonra farkına varmadan reddettiriyor.

II. Mahmut, 19. yüzyılın Osmanlı toplumunda, eğer sermayeye karşı mücadele ediyorsa, hiç kuşkusuz, gerici bir rol oynamaktadır. Y. Küçük, II. Manmut'un ilericiliğini kanıtlamak isterken onu tarihi olarak gerici konumuna düşürmektedir.

II. Manmut'un "laikliği"

Y. Küçük iddialarını kanıtlamak uğruna tarihi, gerçekten, alt-üst etmektedir. Tezler'de, demokratlık tartışmasından hareketle, II. Mahmut'un *tarihimizin en ileri laik yöneticisi* olduğu ileri sürülmektedir. *II. Mahmut o kadar laiktir ki, Atatürk'ün ve Kemalistlerin laikliği bile onun yanında gölgede kalmaktadır.*

Y. Küçük açıkça ve defalarca yazmış; II. Mahmut yeniçeriliği ortadan kaldırırken, Yeniçerilerin tarikatı olan Bektaşiliğe de savaş açıyor, tekkeleri kapatıyor, yıktırıyor, hırsını alamayıp Bektaşi mezarlarını tahrip ettiriyor (I,144). Y. Küçük de hızını alamayıp, iki kitap sonra, II. Mahmut'a yalnız Bektaşi tekkelerini değil bütün tekkeleri kapattırmış; *"Mahmut bütün tekkeleri kapattı."* (III,507) II. Mahmut, aynı zamanda, Rum Patriğini ve önde gelen bir çok Fenerli din adamını, Patrikhane'nin önünde asıyor. Y. Küçük'e göre bu Türkiye'nin bir daha cesaret edemeyeceği bir cüret oluyor.

Bu olaylar, Y. Küçük'ün hüküm vermesine yetmiş; *"Mustafa Kemal'in dine tepkisi,* Mahmut'un tepkisine benzemekle birlikte, *Mahmut'a göre son derece hafif kaldı. Kemalizm, din kurumuna değil, dinin bazı kurumlarına cephe aldı."* (abç,II,561)

Y. Küçük, bu açıklaması ile, laiklik, din, din kurumu gibi kavramları içerik değişikliğine uğratmaktadır; Tezler'de laiklik dinsellik, dinsellik ise laiklik olmuştur.

Bektaşiliği ezerek, Patriği asarak din kurumuna cephe aldığı söylenen II. Mahmut, ölene kadar teokratik bir devletin başındadır, aynı zamanda bir *Mevlevidir.* Yani din kurumunun karşısında değil, içinde, hattâ başındadır.

II. Mahmut'un Mevleviliği basit bir inanç meselesi değil, bir devlet politikası sonucudur. II. Mahmut, Bektaşiliği ezerken, Mevleviliği, *devletin* gayri resmi *tarikatı* haline getirmiştir.

Bilindiği gibi, Yeniçerilerin tarikatı olan Bektaşilik hiç bir zaman Mevlevilik gibi bir devlet tarikatı haline gelmemiştir. Hattâ tam tersi bir gelişim söz konusudur; kökü eski Batınî anlayışlara, Babailik'e dayanan Bektaşiliğin Osmanlı padişahları tarafından kendi ordularının resmi tarikatı haline getirilmesinin arkasında, halk kitlelerinin feodalizme karşı yumuşatılması, göçebe Türk kitlelerin isyancı karakterinin kırılması ve fetihçilik için onların dinamizmlerini devletin yanına alması gibi amaçlar söz konusudur. Bunun ötesinde, Osmanlı padişahları, esas olarak, sünnî karakterlerini hep korumuştur; hiç birisi Bektaşi tarikatına katılmamıştır.

II. Mahmut'tan sonra Mevlevilik bir devlet töresi haline gelmiştir, Cumhuriyet'e kadar padişahlar,büyük paşalar bu devlet tarikatına katılmışlardır. Ayrıca, II. Mahmut, "bütün tekkeleri" kapatmamıştır. Fetfaya dayanarak ve tarikat şeyhlerinin de olurunu alarak kaldırdığı Bektaşilerin tekkelerini, başta Mevleviler ve Nakşibendiler olmak üzere öteki tarikatlara bağışlamıştır.

Rum Patriği ve Fenerli din adamları ise, bir din kurumunun başında oldukları ya da *dinsel* bir kalkışma içinde bulunduklarından, değil, esas olarak, Yunan Bağımsızlık Savaşını *destekledikleri* için, asılmışlardır. II. Mahmut, bu eylemi ile Yunan halkına, Balkan uluslarına ve Avrupa'ya gözdağı vermek istemiştir.

Bu olgulara bakılınca, II. Mahmut'un laik bir yönetici olduğu, *din kurumuna* cephe aldığı asla söylenemeyeceği gibi, tam tersine, devletin dinsel tutumunda bir daralmadan söz edilebilir.

II. Mahmut'a kadar Osmanlı padişahları esas olarak, tarikatlar üstü kalmışlardır. Alevilik ve Batınî kökenli halk

tarikatleri baskı altında tutulurken, Bektaşilik gibi evcilleştirilmiş Batınî tarikatler, Sünnî kökenli tarikatlerin hepsi, meşru kabul edilmiştir. Devlet "meşru" tarikatler arasında bir tercih yapmamıştır. Tarikatlerden birisinin devletin gayrı resmi bir dinsel kurumu haline getirilmesinin tarafsızlık politikasının terkedilmesi, anlamına geleceği, bu bağlamda devletin Sünnî tarikatler içinde de taraf tutmasının devletin dinsel anlayışlarında bir daralmanın ve bağnazlaşmanın meydana gelmesi olarak değerlendirilebileceği, ciddi olarak ileri sürülebilir.

Aynı şekilde, Rum Patriğinin asılması olayı da, Y. Küçük'ün iddia ettiği gibi cüretli bir ilericiliği değil, tam tersine, Osmanlı toplumu içinde güçlenen ve tarihi olarak ileriyi temsil eden *ulusalcılığa* karşı feodalizmin gazabını, aynı zamanda tarihi çıkmazını gösterebilir. Bu gerçekten, cüretli gazap, ancak Osmanlı'nın feodal "hoşgörüsü"nün artık sona erdiğinin ifadesi olabilir. Çünkü o feodal "hoşgörü", 19. yüzyılın dünyasında, artık toplumu bir arada tutma fonksiyonunu yerine getirememektedir. Bu bağlamda, II. Mahmut'un şahsında, laik bir kişilik bir yana, bir dinsel toleranstan bile fazlaca söz edilemez.

Tarihsel olguların biraz irdelenmesi, mezar taşı kırmakla laik olunamayacağını göstermektedir. Eğer, bu olabilseydi, Türk tarihinin en büyük laiki II. Mahmut değil Yavuz Sultan Selim olurdu; çünkü, o mezar taşı kırmadı, canlı Alevi kitleleri kırıp geçirdi.

Osmanlılarda, bu dönemde, hissedilmeye başlanan tebalara eşit davranma *eğilimi,* Y. Küçük'ün ifadesiyle II. Mahmut'un demokrat ve laik anlayışlı bir aydın olmasından ya da feodalizme karşı burjuva eğilimleri temsil etmesinden değil, toplumun, özellikle azınlıkların bunu zorlayacak toplumsal gelişme içine girmiş olmalarından kaynaklanmaktadır.

Y. Küçük daha da ileri gitmiş, II. Mahmut'un "laiklik"i ile Kemalizmin laikliğini karşılaştırmış ve *"her iki hareket de hiç bir zaman teorik bir özellik kazanamadı, tümüyle pratik tepkiler düzeyinde durdu"* sonucuna varmıştır (II,561).

Böyle bir iddiayı, bir kitabın sayfalarında ciddi ciddi ileri sürebilmek için Cumhuriyet tarihinin kaynaklarına inmemiş olmak gerekir.

Y. Küçük, II. Mahmut'un şahsında mitolojik bir laik yaratmaya kalkışırken ve kuşkusuz laikliği savunurken, bu iddiası ile, yakın tarihimizin en büyük kazanımlarından birisi olan ve bugün halâ gericilik karşısında bir duvar oluşturan Cumhuriyet'in laiklik ilkesini, uygulamasını ve bunun arkasındaki Fransız devrimi kökenli *burjuva demokrat ideolojiyi* önemsizleştirmekte ve sıradanlaştırmaktadır. Y. Küçük'ün "laiklik" teorisi, pratikte laiklik karşıtlığına güç vermektedir. Önemli olan da, Y. Küçük'ün ne kadar süslü, ne kadar uzun yazdığı, ne kadar "kanıtlar" gösterdiği değil, budur; pratikteki etkisidir.

Atatürk'ün İslamiyet konusundaki materyalist yaklaşımı, Kemalistlerin Meclis kürsüsünden yaptıkları; dinlerin *"işlerini bitirmiş, vazifeleri tükenmiş yeniden uzviyet ve hayatiyet bulamayan müesseseler"* olduğu yolundaki açıklamaları,[15] Medeni Kanunun, Lakap ve Ünvanların Kaldırılmasına Dair Kanunun Meclisin kabul ettiği gerekçeleri, Anayasalar v edaha pek çok örnek ortadadır.

15 TBMM Zabıt Ceridesi, c.16, devre V, s.59-61. Atatürk'ün kendi el yazıları ile görüşleri için bkz. *Saçak,* sayı:26

Tezler'de bu türden iddiaların çok uzun alıntılarla "kanıtlanması", uzun kitap listeleriyle desteklenmesi kimseyi yanıltmamalıdır. Aynı kitaplardan yapılacak bir-iki paragraflık alıntılarla, çok kolay bir şekilde, Y. Küçük'ün iddialarının tam zıddını hem de Y. Küçük'ün sıkça yaptığı gibi çarpıtmalara bile gerek kalmadan kanıtlamak da mümkündür.

F. Köprülü'nün görüşünün tersine çevrilmesinden sonra bir örnek daha verelim: Y. Küçük'ün II. Mahmut konusundaki iddialarında dayandığı kaynaklarda, II. Mahmut ve Mevlevilik hakkında da açıklamalar vardır. Öyle anlaşılıyor ki, Y. Küçük kitaplardan işine yarayacak "kanıtları" seçmektedir.

II. Mahmut bugüne örnek olabilir mi?

Y. Küçük, hernekadar, ilericiliği merkeziyetçilik ve tepeden inmeciliğe indirgese ve tarihten bu türden "ilericiliğin" en seçkin şahsiyeti olarak II. Mahmut'u bulup karşımıza çıkarsa da, devrimcilerin II. Mahmut'u örnek alıp öğrenecekleri bir şey yoktur. Eğer II. Mahmut'tan bir ders çıkarmak gerekirse, onun Osmanlı türü feodal ıslahatçılığının Y. Küçük'ün iddia ettiği gibi "çare" değil o tarihi koşullarda bile tam bir çaresizlik olduğudur.

II. Mahmut Batı'da kapitalizmin Sanayi Devrimi yaptığı ve kollarını uzaklara doğru uzatmaya başladığı bir dünyada, topraklarındaki çeşitli ulusların burjuvazilerinin Fransız Devriminin rüzgarlarıyla ve gençliklerinden gelen bir dirilik ve coşkuyla ayağa kalkmaya başladığı bir toplumda, iyice çürümüş bir feodal imparatorluğu ayakta tutmaya çalışmış, acı ve amansız yazgısı baştan çizilmiş bir tragedya kahramanı gibi, kara bir yazgıya karşı çırpınmıştır.

Karşısındaki güçleri ezdikten sonra, iktidarını ve devletini güçlendirmek isteyen, koyu bir mutlakiyetçilikle ve ufak düzeltmelerle kendisine çok acı bir son hazırlayan tarihe kafa tutmaya çalışan II. Mahmut, tam bir iktidarsızlık içinde ölmüştür. Kavalalı'nın orduları Kütahya önlerindedir, kapitalist Batı Osmanlılara karşıdır ve İstanbul'da hanedan değişikliğinden söz edilmektedir. Gözlerini Osmanlılara ve Balkanlara dikmiş Rusya yardıma çağrılmıştır. Halk büyük sıkıntı içindedir ve saltanata karşı tepki doludur. Güçlendirilmek istenen devletin hali perişandır.

Eğer Y. Küçük'ün kategorik mantığı ile hareket edilirse, böyle bir tablodan, pekala, merkeziyetçiliğin sihirli bir çare değil tam tersine çaresizlik sonucu çıkarılabilir.

Tarihi bir perspektifle şu söylenebilir: Çar "Deli" Petro'nun bir yüzyıl önce Rusya'da yaptığını, 19. yüzyıl dünyasında, Osmanlılarda tekrarlamanın maddi koşulları artık ortadan kalkmıştır. Bu bakımdan, Türkiye'nin şansı, yüz elli sene önce bir II. Mahmut'u yaratabilmiş olması değil, esas olarak, çaresiz feodal ıslahatçılığa karşı, aşağıdan gelen, yeni ve burjuva demokrat eğilimleri taşıyan güçleri; Yeni Osmanlıları, Jön Türkleri, Meşrutiyetçileri, İttihatçıları ve Kemalistleri ortaya çıkarabilmiş olmasında aranmalıdır.

Y. Küçük'ün Tanzimat efsanesi

Tanzimat'ı tarihimizin en "net", en "demokrat", en "radikal" eylemi haline getiren Y. Küçük, bu hareketi, üzerindeki lekelerden arındırmak için, doğrusu epeyce uğraşmış.

Y. Küçük, Tanzimat'ın "Avrupa merkezlerinde hazırlandığı"yolundaki değerlendirmelere karşı, uzun açıkla-

malarla, bu hareketin *tümüyle* bir iç gelişmenin, iç *dinamizmin* ürünü olduğunu savunmaktadır (I,194).

Tanzimat'ı *tümüyle dış dinamiğin* ürünü olarak gören değerlendirmelere katılmak nasıl mümkün değilse, Y. Küçük'ün bunun tam karşısına çıkardığı *tümüyle iç dinamik* iddiasına katılmak da mümkün değildir.

"Tümüyle" dendiği zaman, olgu, kaçınılmaz olarak tek boyutluluk kazanmaktadır. Kuşkusuz her olgu içni, onun karakterini ve biçimini belirleyen etkenler, onların içinde de bir tek etken bulunabilir ve vardır. Y. Küçük Tanzimat konusunda *belirleyici*olan iç dinamiklerdir demiş olsaydı, bu iddianın bir tartışma değeri olurdu. Ancak, Batı kapitalizminin dünya siyasetleri oluşturmaya başladığı ve bu siyasetlerin ilk uygulama alanının Osmanlılar olduğu koşullarda, *tümüyle* iç dinamiklere belirleyicilik yüklemesi,teorik düzeyde mümkün olmadığı gibi, somut duruma da uygun değildir. (Aslında "kölelik" tezi ile Türklere sınıfsızlığı ve kültürsüzlüğü, yani iç dinamiksizliği daha önce bir yazgı olarak biçen Y. Küçük için, Tanzimat'ın iç dinamiklere dayandırılması ayrıca ikinci bir açmaz yaratmaktadır.)

Nitekim, Tanzimat'ın tümüyle iç dinamiğin ürünü olduğunu söyleyen Y. Küçük, yab ncı elçiliklerle ilişki söz konusu olunca, "Tanzimat diktatoryası, *iktidarının çok büyük bir bölümünü dış dinamikten* alıyor" demektedir. (I.691). Dahası, bunun o günün şartlarında "normal bir olay olarak" karşılandığını, söylediğine göre, hatta bu olaydan, "Türkiye'de ilericilik ancak dış dinamikle mümkündür" sonucunu çıkarttığına göre, Tanzimat'ın tümüyle demesek de "çok büyük" dış dinamiklerin ürünü olduğunu ifade etmiş olmaktadır.

Y. Küçük'ün tarihsel kurgusuna göre, Tanzimat Batı merkezlerinde hazırlanmıyor, bir avuç Tanzimatçı Paşa, Tanzimat'ı neredeyse zorla Batı'ya kabul ettiriyorlar (I,196). Y. Küçük'ün "iç dinamiği"nin bir avuç Tanzimatçı Paşa, hatta tek başına Mustafa Reşit Paşa olduğu anlaşılıyor. Böyle olunca Tanzimat'ı tümüyle iç dinamiklere dayamanın bir mahzuru olmuyor; "iç dinamik-dış dinamik" Tezler'de yerli yerine oturuyor, ortalıkta "yabancı elçiliklere dayanan" bir paşa ile yabancı elçiliklerden başka bir dinamik kalmıyor. Y. Küçük, iç dinamiklerden, maddi ve toplumsal bir zeminde ortaya çıkan etkenleri değili, yalnızca *siyasal konjonktürü* anlamaktadır.

Y. Küçük, Tanzimat'ı 1838 İngiliz-Osmanlı Ticaret Anlaşmasının gölgesinden de kurtarmak için epeyce uğraşmış. Y. Küçük'e göre, 1838 Anlaşmasının sonuçları abartılmaktadır, bu Anlaşma, Osmanlılarda sanayi yıkıcılığı yapmamıştır, çünkü, Osmanlılarda yıkılacak bir sanayi zaten yoktur. (I,138)

Avrupa'nın yeni Sanayi Devrimi yaptığı günlerde, gerçi, Y. Küçük III. Selim'e Batı'yla zamandaş bir tekstil devrimi yaptırmış olsa da, kuşkusuz Osmanlılarda Batı kapitalizminin yıkacağı ciddi bir *sanayi* yoktur.

Bununla birlikte İngiliz ve genel olarak Batı kapitalizmi 1838 Ticaret Anlaşması sonrası, Osmanlı pazarına çok elverişli koşullarda girmiş ve bunun sonucu iç pazarın ihtiyacının önemli bir bölümünü karşılayan, sanayileşmenin de potansiyelini taşıyan yaygın küçük esnaf ve zenaatkâr işletmeleri rekabet edemeyerek çökmüşlerdir.

Bu bir faraziye değil, ekonomik düzeyde verilerle açıklanan bir olgudur. Y. Küçük ise bu konudaki iddiasını, ciddi açıklamalara rağmen, gerçekten, bir faraziye olarak ileriye sürmektedir.

İç pazarın çökmesi ve daha fazla dış kapitalizme açılmasının sonu, Türkiye'nin yarı-sömürgeleşmesi, yani kendi kapitalist gelişiminin, aynı anlama gelmek üzere *sanayileşmesinin engellenmesi* olmuştur.

Kuşkusuz, Tanzimat ne Batı'ya zorla kabul ettirilmiştir ne de Batı, bu programı, sırf Osmanlı ıslahatçılarına yardımcı olmak gibi masum bir niyetle desteklemiştir. Tanzimat konusunda ciddi bir değerlendirme yapılacaksa, 1838 Anlaşmasını tarihten silmeden, yabancı elçilikleri, daha doğrusu yabancı kapitalizmi masumlaştırmadan ve bir Tanzimat efsanesi yaratmadan yapılmalıdır. Tanzimat'ı II. Mahmut gibi, sınıfsal ve toplumsal planda alternatifleriyle birlikte ele alarak dış koşullar açısından kapitalizmin henüz Sanayi Devrimini tamamlayıp dünyaya yayılmaya başladığı bir dönemde yaşanıldığını unutmadan, değerlendirmek gerekmektedir.

Buna göre, tarihin daha ileri bir alternatifi olarak Yeni Osmanlılar ortaya çıktıktan sonra Osmanlı feodal ıslahatçılığına hiç bir olumlu rol izafe edilemez. Tanzimatçılar II. Mahmut'tan daha ileri olmak "Aydınlanmacı Mutlakiyetçiler"e benzemezler ama, benzetilseler bile, *burjuva demokratlar* ortaya çıktıktan sonra tarihin artık geride bıraktığı, dolayısıyla artık bir çözüm olmaktan çıkardığı bir alternatif durumuna düşmüşlerdir. Nitekim tarihe, bundan sonra Tanzimatçılık değil, esas olarak aşağıdan gelen burjuva demokratik hareketler yön vermiş ve Y. Küçük'e yanlış gelse de, birbirlerini tamamlayarak gelişmenin iplerini ellerine geçirmişlerdir.

Y. Küçük, Tanzimat'ı Batı kurum ve anlayışlarının aynen transplantasyonunu amaçladığı -kuşkusuz böyle değildir- için övmekte ve örnekleştirmektedir. Bu açıdan bakıldığında Batı kurum ve anlayışlarını; basını, parlamentoyu, seçimi, anayasayı, modern devleti, laik eğitimi, burjuva ideolojisini Osmanlı dünyasına sokan ve toplumla kaynaştıran, esas olarak, aşağıdan gelen hareketler olmuştur. Bu apaçık bir gerçektir.

Tanzimatçıların "aydınlanmacılara" benzetilmesi üzerine de bir not düşelim: Aydınlanma hareketi, sınıfsal olarak burjuva karakterdedir ve felsefî olarak da mekanik materyalisttir. Tanzimatçılar ise, feodal ve metafiziktir.

Yalçın Küçük'e göre geleceğin kurucuları: Ecinniler ve ruhlar

Y. Küçük, üç bin sayfada yazdığı bütün sorunların çözüm yolunu, aslında, Tezler'e başlarken bir tek cümle ile göstermiş; *"Türk aydını başıyla yürüyor ve ayağıyla düşünüyordu. Tersti; tersine çevirmeye başladım"* diyor. (I,7)

Tezler'e göre, aydınlarımız düşünceyi hep bir süs ve şal olarak gördükleri için, eylem ile düşünce arasındaki kimyasal bileşimi bir türlü kuramıyorlar (I,14). Türkiye'de pratik hep önde gidiyor, ideoloji arkadan geliyor (III,27), daha doğrusu hiç gelemiyor. Her şey eylem olarak yaşanıyor, "pratik teorinin yerini" almış (I,30).

Tarihin aydınların düşüncesizliği, bilgisizliği ve yanlış eğilimlerinin sonucu oluştuğunu sanan Y. Küçük'ün mantığı karşısında, *aydınlarımız düşünceyi bir süs olarak görmeseler, tarih başka bir seyir izleyebilir* diye düşünmek mümkündür.

Tarih eğer düşüncesizliğin ürünü ise, düşüncenin ürünü olan bir tarih haline dönüştürülebilir- tabii eğer idealizmin iki yüz yıl önceki dünyasında ve Y. Küçük'ün çok küçümseyerek söz ettiği pozitivistlerin arasında yaşıyorsanız.

Y. Küçük, aydını eyleminin ürünü olarak ele aldığını, bununla da yetinmediğini, aydının kavgasını kendisinin belirleyicisi düzeyine çıkardığını, yani kavgayı üstyapıdan çıkararak belirleyici "alt yapı"ya soktuğunu sık sık belirtmektedir (II,7). Belki yaptığının farkına varmayanlar vardır diye, bunun Teori'ye bir katkı olduğunu , defalarca yazmak ihtiyacını da duymaktadır. Y. Küçük, kuşkusuz Teori'ye bir "katkı"da bulunmuştur. Bu katkısıyla ayaklarının üzerinde duran Marksizmi de başının üzerinde dikmiştir.

Y. Küçük için alt yapının, daha doğrusu *ekonomik yapının* belirleyiciliği zaten tarihin ilk dönemlerinden itibaren "kölelik" teorisi ile geçersiz kalmıştı. Buna bağlı olarak toplumsal yapı da belirsizleşiyordu. Bu, Y. Küçük için çok yakın zamanlar için de geçerli bir anlayış; Atatürk'ü tartışırken *"Sınıf* veya sınıflara dayalı parti *yoksa* lider önem kazanıyor" diye yazıyor (abç,III,435).

Y. Küçük'ün "kavga" gibi bir insan eylemini "alt yapı"*ya* daha doğrusu *ekonomik yapıya* nasıl dahil etmektedir, anlamak çok zordur. Ancak şurası açıktır ki, eğer "kavga" da olmasa Y. Küçük'ün "alt yapı"sı tümüyle boş hale gelecektir.

Bu noktada, "alt yapı nedir, Y. Küçük ne anlamaktadır", türünden teorik tartışmalara girmeden bir soru sormakla yetineceğiz: Kabul edelim ki aydın, eyleminin ürünüdür, peki o eylemler neyin ürünüdür?

Y. Küçük'ün Tarih'inden çıkan aydınları harekete geçirici etkenleri sıralayalım; "içgüdü", "sezgi", "tutku", "iyilik-kötülük", "mücahit ruhu", "aşağılık duygusu", "tepki", "kin", "hayal kırıklığı", "iktidar hırsı", "yenilik aşkı", "devlet sevgisi", "doğuştan imparatorculuk", "kurtarıcılık hırsı".

Tezler'e göre; Osmanlılarda halkları, "inançları değil *iç güdüleri* harekete geçiriyor." (abç,I,252)

Tezler'e göre; II. Mahmut'u ne sınıfsal çıkarı, ne bilinci, *"yenilik aşkı"* ve *"hırsı"* harekete geçirmektedir, *"sezgileri"* de kendisine yol göstermektedir.

Y. Küçük şöyle yazıyor; "Mahmut'un *hırsını* bilmek gerekiyor. Öyle anlaşılıyor ve *ben öyle seziyorum ki* Sultan Mahmut, yeniliğin bir merkezi iktidar sorunu olduğunu *seziyor*... Ben öyle *seziyorum* ki, *yenilik aşkı* Mahmut'ta bir merkezi iktidar *tutkusuna* dönüşüyor." (abç,I,171)

Devam ediyor; Mahmut, "devleti için *coşkun bir sevgi;* düşmanları için *bitmez tükenmez bir kin"* duyuyor, "bu ayrımla *iyi* ve *kötü* için bir *tutku* oluyor (I,148)

Y. Küçük, Yeni Osmanlılar'da, "Türk aydınının *misyoner esprisini,* daha Osmanlı deyişle, *mücahit ruhunu"* buluyor (I,120)

Y. Küçük'e göre; "Türk aydınının *kökünde* bir *misyoner ruhu* ve bir *iktidar hırsı* var. Türk aydını *doğuştan imparatorlukçudur,* bu yüzden *kurtarıcı bir hırsa* sahip"tir (abç,I,20). Bu iticilerin etkisiyle, "Türk aydını... yüz elli yıldır, *aziz* bildiği vatanı, toplumu ve halkı için başkaldırıyor. Bu bir *içgüdüsel* başkaldırıdır."(abç,I,16)

Daha yakın zamanlara gelince, milliyetçilik, Türkçülük gibi akımların, Tezler'e göre, ne burjuvaziyle ne kapitalizmle ideolojik ve sınıfsal olarak bir ilgisi vardır; bu akımlar ve ideolojiler, tümüyle bir *aşağılık duygusunun* ürünüdür.

Y. Küçük şöyle yazıyor; "Köksüz Türkler"in taklitçilik konusundaki "rahatlığının birikmiş zamandan bakıldığı zaman belli bir *aşağılık duygusu* doğurmasına şaşmamak" gerekiyor (II,51). Türkler üstünlük duygusuna sahip oldukları zaman Türk olduklarını bilmiyorlar, aşağılık duygusu içinde "ağızlarına kadar gömüldükleri zaman" Türk olduklarını bilmeye başlıyorlar. Dolayısıyla; *"Türkçülük, Türkler için, bir aşağılık duygusundan çaresiz ve kaçınılmaz bir kaçış oluyor."* (abç,II,23)

Tezler'de Cumhuriyet'in kuruluşu *"Mustafa Kemal'in kişisel otoridesini kurmak"* isteğinin bir tezahürü olarak ortaya çıkıyor (III,403,423). Resmi tarihçiliği kişi fetişizmi yaptığı için çok şiddetle suçlayan Y. Küçük, ne yazık ki, tarihi kişilerin dışında açıklamıyor.

Y. Küçük'ün *ruhlar* gibi ele avuca sığmaz iticileri yanında tarihin açıklanmasında "aşağılık duygusu"na bu derece önem vermesi karşısında, Avusturyalı ruh bilimci Alfred Adler'i hatırlamamak elde değil. Freud'a karşı insan davranışlarının "aşağılık duygusunun" ürünü olduğunu savunan, daha sonra bu iddiasını daha da genelleştirerek, "İnsanlık tarihi aşağılık duygusunu gidermek için yapılan davranışların tarihidir" diyen ve böylece insanın evriminin itici gücünün bu duygu olduğunu ileri süren Adler, yazık ki, Y. Küçük'ten çok önce yaşamıştı. Adler Kuramı, bilim dünyasında itibar görmemiş, literatürde bugün pek hatırlanmayan ya da eleştirilmek için hatırlanan bir faraziye olarak kalmıştır. Çünkü "bilim adamaları" ne kadar baş aşağıya çevirmeye çalışırsa çalışsın hayat ayaklarının üstünde durmakta ve yürümektedir.

İddialarını okuduktan sonra, Y. Küçük'ün tarih anlayışı idealisttir diyemiyoruz, idealizmin *ilahi* dünyasında dolaşmaktadır. İdealist tarihçilikte bile, tarihi yapan insan, hattâ daha çok insandır. Bu tür tarihçilik subjektif etkenle, yani insanın bilinçli ve iradi eylemleriyle yüklüdür ve bu belirleyicidir, tarihin yapıcısıdır. Y. Küçük'ün Tarih'i bunun da ötesinde ruhlar dünyasında oluşuyor. Y. Küçük, tarihi insanların güdülerine, ruhlarına yaptırırken, Tarih'ine bir *kutsallık* kazandırmaktadır.

Sorun, tarihin ecinnilere kurdurulmasıyla kalsa pek önemli değildir. Ancak, Y. Küçük, Kutsal Tarih'inden çıkardığı Yeni Tanzimatçılık teorisiyle geleceğimizi de ruhlara ve güdülere teslim etmemizi istemektedir. Biz Y. Küçük'e inansak bile, hayatın ona inanması mümkün görünmüyor.

Y. Küçük, sezgilerine, aklına bir de polisiye mantığına (son kitabında bu konuya bir bölüm ayırmış) çok fazla güveniyor. Tezler'de neredeyse öğünerek; *"Yazdıklarımı bir daha okumuyorum... daktilo düzeltmesi için bile yazdıklarımı okumak bana zor geliyor"* demektedir (I,10). Zamandan, mekândan ve hatadan münezzeh yazar kavramıyla ilk kez karşılaşmıyoruz.

Sosyalist Aydının İki Sınavı

Doğu Perinçek

İnsanların sınıfsal konumlarını belirleyen, üretim süreci içindeki yerleridir. Aydınlar için durum değişiktir. Onların sosyal pratikteki safını, ideolojik konumları belirler. Çağdaş toplumun temel sınıfları açısından bakacak olursak, mahafazakâr ve liberal aydın, burjuvazinin fikri güçleri içinde yer alır. Marksizmi benimseyen aydın ise, işçi ile özdeş değildir ama işçi sınıfının safında yer alır. Bir de kuşkusuz işçi sınıfının kendi içinden yetişmiş aydınlar vardır. Onlara da proleter aydınları diyebiliriz. Bu sonuncular üretim sürecine zaten işçi olarak katılmışlardır. Sınıfsal karakterleri buradan kaynaklanır. Aydın olmaları, onlara sonradan eklenmiş bir özelliktir ve belirleyici değildir. Başka deyişle, onların toplumsal safını, ideolojilerinden önce üretim sürecindeki yerleri belirlemiştir.

Çağımızın aydını, iki büyük olgu karşısında kendisini ideolojik yönden tarif etmek durumunda kaldı. Birincisi, kapitalist sömürü sistemidir. İkincisi ise, emekçilerin iktidarı ele geçirdiği ve sosyalizmi kurma çabasına giriştiği bir ülkede, devlet ve parti içinden çıkan yeni bir sınıfın iktidarı gaspederek kurduğu sömürü sistemidir. Her iki sistemde de, çelişmenin bir yanında proletarya vardır. Kapitalist sistemdeki burjuvazinin yerini, Sovyetler Birliği'nin temsil ettiği sömürü sisteminde, bir iktidar burjuvazisi ya da devlet burjuvazisi alır. İşçi için bir belirsizlik sözkonusu değildir. Çünkü her iki sistemde de sömürülen kutuptadır. Üretim sürecindeki yeri, onun safını belirler. İşçi sınıfı, herhangi bir ülkede henüz "kendisi için sınıf" haline gelmemiş olsa bile, üretim ilişkilerindeki konumu gereği nesnel olarak "kendiliğinden sınıf"tır. İşçinin, işçi olmak için, bir ideolojiye ihtiyacı yoktur. İdeoloji, işçiyi, hâkim sınıfın ideolojik hegemonyasından kurtarır, "kendisi için" hale getirir, yani bilinçli işçi düzeyine yükseltir. Fakat aydın için durum değişiktir. Çünkü aydının konumunu, yukarda belirttiğimiz gibi, nesnel olarak üretim süreci içindeki yeri belirlemiyor. O, ne bir üretim aracı sahibi olarak işgücünü kiralamaktadır, ne de işgücünü satmaktadır. Onun toplumsal safını ideolojisi belirleyecektir. Aydınlar, bir bakıma sınıflarını kendileri seçmektedirler. Bu durumda, aydın her iki sistem karşısında tutarlı bir ideolojik tavırla, kendisini sosyalist bir aydın olarak belirleyebilir ve işçi sınıfının yanında tanımlayabilir.

Kapitalizmde işçi ile burjuva karşı karşıyadır. Biri, üretim aracının sahibidir. Diğeri ise ona işgücünü kiralar. Gerçi kapitalizmin tekelci aşamaya ulaşması ve tekelci devlet kapitalizmi karakterinin gelişmesi nedeniyle bu durum biraz bulanmıştır: Kapitalistler hisse senetlerinin sahipleri olarak işçiyle yüzyüze gelmezler; işçiler, karşılarında şirketlerin yöneticilerini, menajerlerini görürler veya işletmenin sahibi olarak bazen de devletle karşı karşıyadırlar ve bu ilişkinin sınıfsal içeriği konusunda yeterince berrak olmayabilirler. Fakat bütün bunlara rağmen sınıfların karşılıklı mevzilenişi, çağdaş kapitalizmde de derinlemesine bir tahlilin yardımına gerek olmaksızın gözlemle saptanabilir. Bu nedenle kapitalizmde, bir aydının toplumsal yerini sömürü sisteminin karşısında belirlemesi daha kolaydır. Burada zorluk, zihinsel olmaktan çok, kapitalist sınıfın siyasal tahakkümünden ve satınalma gücünden kaynaklanır. Kapitalizm, kendisine ram olmayan aydını kenarlara sürer, aşağılara bastırır, her fırsatta cezalandırır ve söz yerindeyse süründürür. Pes ederse fiyatını verir. Çağdaş kapitalist ülkeler hakkında hiçbir hayâl beslemeyelim. İşçi sınıfının mevzilerinde saf tutan aydın, Almanya'da da, ABD'de de. Fransa'da da aynı maddi ve mânevi baskılarla karşıkarşıyadır.

Sosyalizmden geri dönüş sonucu doğmuş sömürü sistemine ilişkin olarak, özellikle o ülkelerde yaşamayan aydının bilincinin bulanık olması için çeşitli nedenler vardır. Totaliter deyiniz, bürokratik deyiniz, revizyonist deyiniz veya daha iyi bir adlandırmayla devlet kapitalisti deyiniz; bu sistem, bir emekçi iktidarının bir azınlık sınıf iktidarına (devlet burjuvazisi, iktidar burjuvazisi) dönüşmesi ve bu sınıfla emekçiler arasındaki ilişkinin artık antagonist bir karakter kazanması sonucu doğmuştur.

Bir kez bu olay, insanlık tarihi açısından yenidir. Marksizmin kurucuları, doğal olarak bir sosyalizmden geri dönüş teorisi geliştirmemişlerdi. Hattâ onlar, sosyalizmin kuruluşuna ilişkin bir teori de geliştirmediler (aslında ikisi aynı şey). Çünkü onlar, 1871 Paris Komünündün çok sı-

nırlı tecrübesi bir yana, bir sosyalizmi kurma pratiği yaşamadılar. Tarihsel materyalist oldukları, peygamber olmadıkları için, teorilerini pratikten çıkarıyorlardı. Onlar yaşadıkları kapitalizmin esaslı bir tahlilini yaptılar ve kapitalist sistemin sınıf çelişmelerinin kaçınılmaz olarak sosyalizme götüreceğini saptadılar. Devletin ve sınıfların varlığı ile, üretimin gelişmesi arasındaki ilişkileri teorileştirdiler. Onların sosyalizmin kuruluşuna ilişkin teorik çabaları da, esas olarak Paris Komünü tecrübesine dayanmıştır. Bu nedenle, Bilimsel Sosyalizmin kurucularında, sosyalizmin inşasına ve geri dönüşe ilişkin gelişmiş bir teorileştirme olamazdı.

Geri dönüş sorunu, kaçınılmaz olarak ilk sosyalizm deneyi ile ortaya çıkmıştır. Emperyalizmle kuşatılmış geri bir ülkede sosyalizm kurulabilir miydi? Buna devrimciler "evet kurulabilir, bu mümkündür" cevabını verdiler. Teorik kanıtlar bir yana; sınıf mücadelesinin uluslararası ve ulusal alandaki pratiği açısından bu soruya verilebilecek biricik devrimci cevap, "evet" idi. Sosyalizm uluslararası planda olsun, ulusal planda olsun bir süreçti. Proletarya, emperyalizm çağı koşullarında kapitalizmin sömürü zincirini bir ülkede kırmış ve siyasal iktidarı ele geçirmişti. Tarih, bu büyük sınıfsal altüst oluşu gerçekleştiren sınıfın önünde, ne kadar yorgun düşse, nesnel olarak erise ve son derece olumsuz koşullarla kuşatılsa bile, bir tek yol bırakmıştı: İlk sosyalizm dalgasının götürebildiği yere kadar götürmek, sürece olabildiği kadar omuz vermek ve gelecğin yeni sosyalizm dalgaları için bir birikim, bir dayanak, bir tecrübe oluşturmak.

Soruna böyle bir sınıf mücadelesi perspektifiyle baktığınız zaman, yani dünyayı değiştirmek için bir teori inşa ettiğiniz zaman, tek ülkede sosyalizmi kurma çabasına "mümkün" diyenler doğruydu. "Mümkün değil" diyenler ise, pratik olması mümkün olmayan, idealist bir teori üretmekteydiler. Çünkü bir kez iktidarı ele geçirmiş olan bir sınıfın, hele bir de kanlı iç savaşlardan ve emperyalist kuşatmalardan sonra, iktidardan kendi isteğiyle vazgeçmesi mümkün değildi; o gün o sınıfın önünde sosyalizmi kurabildiği kadar kurmak dışında bir eylem olamazdı ve bu nedenle sınıfın benimseyeceği, pratiğe ışık tutan bir teori de, sosyalizmi inşa çabasına olumlu vaatlerde bulunmak zorundaydı. Tarihsel gerçek de buydu ve bunu doğruladı. Gerçekten de ilk sosyalizmi kurma deneyi, insanlık tarihinde büyük bir dalga yarattı; yalnız uygulandığı ülkeyi değil, dünyanın çehresini değiştirmede görülmemiş etkilerde bulundu. Troçki'ler, kirlenmemeye çok meraklı oldukları için, başka deyişle saf Marksizm anlayışları yüzünden ve en önemlisi teori ile dünyayı değiştirme arasındaki ilişkiyi koparttıklarından, bu konumda olamadılar.

Bu kadarı, meselenin bir cephesidir. Diğer cephesi ise, "mümkündür" cevabının verilmesinden sonra sürecin ilerletilmesinin önündeki olağanüstü büyük zorlukların görülmesi ve buna uygun, doğru bir teorinin inşasıydı. Lenin, son yıllarında, sosyalizmi inşada karşılaşılan güçlükler önünde bazı ipuçları yakalamış ve teorik çabasını bu yöne çevirmişti. Ancak, deneyin ilk basamaklarında olunması nedeniyle, geri dönüş tehlikesinin kaynağı konusunda, ilerde tecrübenin kanıtlayacağı berrak kavrayışlara ulaşılamamıştı. Devrim henüz kapitalizmi tasfiye aşamasında olduğu, köylük alanlarda zengin köylü (yani kapitalizm) varlığını koruduğu, şehirlerde NEP gibi kapitalizmi canlandırma politikalarına geçici olarak başvurulduğu için, tehlikenin kaynağı olarak, tasfiye edilmekte olan, eski sınıfların yeniden iktidarı ele geçirmesi ihtimali üzerinde duruluyordu. Bu da o günün gerçekliğine uygundu; çünkü henüz sınıfsal hesaplaşma kesin bir konuca ulaşmamışı. Bununla birlikte zamanın devrimcileri, devlet ve parti içinde doğmakta ve ciddiyet kazanmakta olan bürokratik yönelişler, sınıftan ve halktan kopma eğilimleri üzerinde durmaya başlamışlardı. (Troçki, aşamasız ve saf sosyalizm, tek ülkede sosyalizmin kuruluşu, işçi-köylü ittifakı, hızlandırılmış sanayileşme, uluslararası devrim ve Avrupa'da devrim kışkırtma hayalleri, milli mesele ve ezilen ülkelerin devrimci potansiyelini görmemek konularındaki bütün yanılgılarına rağmen, bürokratlaşmaya ilişkin eleştirileriyle bir *muhalif* olarak değerliydi. Onunla olan çelişmenin, işçi sınıfı içinde bir çelişme boyutlarını aşarak düşmanca bir çelişmeye dönüşmesi, kuşkusuz bir talihsizlik olmanın ötesinde, teorik sınırlılıklarla da ilgilidir.) Ama varolan hesaplaşma, öte yandan sınıfın yorgun düşmesi ve hesaplaşmanın esas olarak öncüye dayanılarak yürütülmesi zorunluluğu, bu ikinci problemi gölgelemekteydi.

İşte bu koşullarda önemli bir teorik zaaf (yaratıcı Marksizm eksikliği) gölgeyi daha da koyulaştırdı. O zamana kadarki kavrayış, daha çok, üretim araçlarının toplumsallaşmasının sınıfları ve geri dönüş ihtimalini ortadan kaldıracağı yönündeydi. Kolaylıkla Marx'a kadar dayandırılabilecek bu teori, sosyalizmin önkoşullarının oluştuğu gelişmiş kapitalist ülkelerde girişilecek bir sosyalizmi inşa çabası için önerilmişti. Lenin, emperyalizmin yarattığı yeni koşullarda, klasik teoriyi sosyalist devrimin görece az gelişmiş ülkelerde de gerçekleşebileceğini ortaya koyan tahliliyle düzeltmiş, geliştirmişti. Siyasal devrim açısından berrak bir biçimde yapılan bu geliştirmenin bir ayağı, 1960'lara kadar kurulamadı. Siyasal devrimin *mümkünlüğü* açısından geliştirilen teori, sosyo-ekonomik dönüşümün tamamlanmasının *zorluğu* ve sosyalizmi inşa sürecinde *geri dönüş tehlikesinin* tesbiti açısından eksik kalmıştı. Emperyalist sömürü zincirinin geri bir ülkede kırılması mümkündü ("zayıf halka"). Bu geri ülkede, uluslararası alanda dayanışma içinde olacağı başka sosyalist ülkeler olmaksızın, tek başına sosyalizmi kurmak da mümkündü. O zaman, gerek siyasal devrimin zaferi ve gerekse sosyalizmin inşasının başarılabileceği yönündeki bu teorik yeniliğin, mutlaka sosyalizmin kesin zaferinin koşulları açısından da tamamlanması gerekiyordu. Ama bu tamamlama yapılamadı. Demek ki, emperyalizm teorisiyle ve tek ülkede sosyalizmin inşasının mümkün olduğu teziyle yapılan katkı, bütünsel sonuçlarına kadar götürülemedi. Üretim araçları bir kez toplumsallaştırılınca, sınıfların ortadan kalkacağı ve geri dönüş tehlikesinin içsel kaynağının kurutulmuş olacağı şeklindeki teori, 19. yüzyılın kalıntısıydı. Gelişmiş kapitalist ülkelerde, hem de uluslararası bir olay çapında gerçekleşecek bir sosyalizm deneyine göre yapılmış bir teori, dogmatik olarak benimsendi.

Kuşkusuz Sovyetler Birliği'ndeki geri dönüşü tek başına bir teorik yanılgıya (elbette çok kritik bir teorik yanılgı) bağlıyor değiliz. Ama sorunu özel olarak aydınların sosyalizme ilişkin ideolojik kavrayışlarının eleştirisi düzleminde tartıştığımız için, tahlilimizi ideolojik düzlemle sınırlıyoruz.

Tekrar aydınların sosyalizmi kavrayışlarına dönecek olursak: 1960'lara gelinceye kadar, eski teori hakimiyetini sürdürdü. Sosyalizmde geri dönüşün kendisi gerçekleşse bile, teorisi yapılmamıştı. Olayın henüz teoride yeri yoktu. Hıristiyanlığın ve İslamiyetin süregelen etkileri hatırlanırsa, Batıda ve Doğuda, her yeni olgunun açıklamasını

kutsal kitaplarda arayan ve kitapta yeri olmayan olguları reddeden zihinsel alışkanlıkların bu derece köklü olması yadırganmaz. Aydınlar, birinci olarak, bu yeni ve karmaşık durum nedeniyle, sosyalizmden geri dönüş sonucu doğan sömürü sistemleri karşısında yerlerini belirleyememişlerdir.

Tabii bu noktada, geri dönüşü gerçekleştirmiş, sömürü ilişkilerinin hakim olduğu statükonun üzerine oturmuş yeni sınıfın ve süper devletinin etkisi çok büyüktür. Artık sosyalizmi inşa yönünde bir gelişme sürecinden çıkmış ve *rengi değişmiş*, tekrar antagonist sınıf ilişkileri hakim olmuş bir ülkenin iktidar sahiplerinin, kendilerini "işçi iktidarı" ve ülkeyi de "sosyalist" bir ülke olarak adlandırmada ısrarları, yeni burjuvazinin ideolojik hegemonyasının bir parçasıdır. Hiçbir sınıf, yalnız devlet zoruyla iktidarda kalamaz. Toplum üzerindeki ideolojik hegemonya, devlet zorunu payandalar ve hakimiyet sisteminin diğer dayanağını oluşturur. Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa üzerine yapılan ciddi incelemelerin hemen hepsi, bu ülkelerdeki işçilerin, kendilerinin bir sömürü sistemi içinde yaşadıklarından kuşku duymadıklarını saptıyorlar. Kapitalist ülkelerin işçisi de ekonomik sömürünün farkındadır. Ama işçi sınıfının kendisi için sınıf haline gelmesi, bu ekonomik sömürünün ötesinde, sistemin özüne ilişkin derinlemesine bir tahlili ve devrimci çözümü kavramasıyla mümkündür. Sovyetler Birliği'nin ve Doğu Avrupa ülkelerinin işçileri, devrimci siyasal bilinç eksikliği anlamında henüz "kendileri için sınıf" haline gelmemiş olsalar bile (Polonya işçi sınıfı bunun dışında tutulabilir), gene de bir iktidar sınıfı tarafından sömürüldüklerini bilmektedirler. Ne var ki, üretim sürecinde sömürülen kitle içinde yer almayan aydın için durum daha karmaşıktır. Onun, sömürü olgusunu ideolojik olarak kavrayabilmesi ve ayrıca safını da bu kavrayışa göre işçi sınıfının yanında belirlemesi gerekmektedir. Gerek "sosyalist" olduğunu iddia eden ülkelerde, gerekse onların dışında yaşayan aydınların ortak sorunudur bu. Yani örneğin hem Sovyetler Birliği'nde, hem de Türkiye'de yaşayan aydının sorunu.

Gerçi 1960'larda Sovyetler Birliği ve Çin deneyleri özetlenerek yapılan teoriyle, emperyalizm teorisine, sosyalizmin inşasına ilişkin önemli bir katkı hiç olmazsa ilk adım olarak getirilmiştir; böylece yaratıcı Marksizm, dogmatizmde büyük bir gedik açmıştır; fakat büyük bir süper devletin bütün ağırlığıyla gerçeğin üzerini kapatma çabaları, dünya aydınlarını etkilemektedir. İlk sosyalizm deneyinin itibarından da güç alan "sosyalizm" yaftası, idealist düşünceye yaslanarak, varolan sömürü ve tahakküm sisteminin üzerine bir örtü çekebilmekte ve yanılsamalara yol açabilmektedir. Bunun ötesinde, tıpkı kapitalizm gibi, Sovyet sosyal-emperyalizmi de, kendi sömürü sistemine başkaldırmak isteyen aydınları, kenarlara sürerek, aşağılara bastırarak, cezalandırarak ve süründürerek, yıldırabilmektedir. Hattâ Sovyetler Birliği, bir dünya devleti olarak, dünya çapındaki çıkar ilişkileri, gücü ve propaganda cihazlarıyla, dünyanın her yerinde aydınları yıldırabilecek olanaklara sahiptir ve bunları Türkiye'de de kullanmaktadır.

Ezme ve yıldırma yanında daha da etkili olan, Sovyet hakim sınıfının, bir iktidar sınıfı olarak geniş bir *intelligentsia*'ya dayanmasıdır. Bu hakim sınıf, karakterinin devlet yöneticisi olmaktan alıyor ve çok geniş bir yönetici, menajer, teknokrat, aydın kesimi kapıkulu yaparak besliyor. Ayrıca, başka ülkeler için de bir iktidar ve ekonomi modeli oluşturuyor. Bu modeli, büyük bir süper devletin -askerî gücü dahil- bütün olanaklarıyla sunarak, dünya çapında çeşitli ülkelerin aydınları içinde bir taraftar zümre yaratabiliyor. Batı kapitalizmine karşı tavır alan, fakat kendi emekçi sınıflarıyla kader birliği yapmayan ve ideolojik olarak her iki sömürü sistemi karşısında yerini net olarak tanımlayamayan aydınlar, dünya çapında sunulan bir iktidar seçeneği olarak Sovyetler Birliği taraftarı bir siyasal akım içinde yer alabiliyorlar. Sorun, sosyalizmi gerçekleştirmek değil de, dünyadaki kuvvet ilişkileri içinde gerçekleşebilir bir Sovyet taraftarı rejim kurmak olarak konduğu zaman, böyle bir rejim, varolan dünya ve ülke konjonktürü içinde daha şanslı görülebiliyor. Özellikle 1975 sonrasında Sovyetler Birliği'nin rakip süper devlet karşısında bir taaruz başlatması ve insiyatifi ele alması, Türkiye'nin bazı "sosyalist" aydınları içinde de bu yeni durumdan güç alan bir iktidar umudu yaratmış, bir rüzgâr estirmiştir. Sovyetler Birliği'nin bu insiyatifinin durulması ve iki süper devlet arasında yeni bir denge durumunun belirmesi ise, sözügeçen aydınlar içinde yeniden bir Sovyetler Birliği'nden uzaklaşma akımına yol açmıştır. Tabii burada, Sovyetler Birliği'nin bizzat kendi eylemleriyle gerçek sınıfsal karakterini ortaya koyması da belli bir rol oynamıştır. Ama belirleyici olan, gene de, kuvvet ilişkilerindeki değişmedir. Çünkü her iki sömürü sistemi karşısında net bir ideolojik tavrı olmayan aydın, artık üste çıkmak istiyor ve dünya ölçüsünde büyük kuvvetlerle birleşmeye eğilim duyuyor. Ülkemiz aydınlarının son kırk yıl içindeki itibar ve statü kaybı, giderek ezilmişliği, emekçi kitlelerden kopukluğu ve iktidar susuzluğu yanında, geçmişten miras çeşitli devletçi teorilerin etkisi de, burada birer tahlil unsuru olarak değerlendirilmelidir.

Bu noktada kritik sorun, aydının işçi sınıfı ve emekçi kitleler karşısındaki ideolojik tavrıdır. Bugünkü Sovyetler Birliği'nin bir sömürü sistemi olduğunu saptamadıkça, üstelik Sovyetler Birliği'nin desteğiyle kurulacak bir "sosyalizm"in, bir seçkinler zümresi tarafından topluma tepeden aşağı giydirilmek zorunda olduğu açıktır. Bu, işçi sınıfının ve tüm emekçi halkın insiyatifine dayanmayan, işçi sınıfına rağmen bir "sosyalizm"dir. Böyle bir "sosyalizm" projesi, tarihi halkın yaptığı büyük gerçeğini reddetmek zorundadır ve reddetmektedir de. Jakobenizm, Fransız Büyük Devriminde, burjuvazinin *emekçi insiyatifine* en çok yaslanan radikal kanadı olduğu halde, tepeden inmeci yorum, Jakobenizmi "halka rağmen'ci bir akım" olarak çarpıtmaktadır. Böylece her türden evrimcinin ve tutucunun Jakobenliğe yönelttiği suçlama, başka bir seçkinci mevziden, ama bu kez olumlanarak kabul edilmektedir.

Emekçi insiyatifini reddeden dıştan dolma bir aydın "sosyalizm"i, halk kitlelerini zaman zaman "gerici" olarak gören burjuva radikalizminden ve onun daha sonra taşlaşarak bugünlere kalan fikrî artıklarından da kuvvetle beslemektedir. Tarihimizdeki burjuva devrimci mirasın bugünkü sahibi, kuşkusuz artık statükocu bir karakter kazanmış olan burjuvazi değil, fakat emekçi halktır. Ama bu tarihsel miras, *ideolojik* bir miras olarak kabul edildiği zaman, burjuva devrimciliğinin sınırları içine hapsolunuyor. Burjuvazi, millî bir kapitalizmi geliştirirken, emekçi insiyatifine, feodal sınıflara karşı mücadelede ancak bir *destek* olarak gerek duyar. Devrimci burjuvazi, işçi sınıfının ve emekçilerin kendi adlarına, kendileri için sınıf olarak tarih sahnesine çıkmasına tahammül edemez. Onun devrimciliği, işte o kadardır. Oysa sosyalizm, emekçi insiyatifini bir destek düzeyinde değil, doğrudan doğruya

tarihi yaratan, yeni toplumu *kuran* önder sınıf olarak, tarihin öznesi olarak zorunlu kılar. Tarihte Türk toplumunu daima devlete kurduran "sivil toplumcular"ın tanrısı ile geleceğin "sosyalist" toplumunu dış dinamikle ateşlenen bir seçkinler devletine (gene devlete) kurduranların tanrısı aynıdır. Oysa yeni toplum için, kitlelerin kendisini de değiştirecek devrimci insiyatif dışında bir yaratıcı güç yoktur. Devlet ancak o insiyatifin örgütlenmesi olarak ileri bir rol üstlenebilir.

Kimi aydınlar, sosyalizmi, sosyalizm adına hareket eden seçkinlerin iktidara gelmesiyle, böyle basit bir iktidar değişikliğiyle özdeşleştiriyorlar. Bu kavrayış sonucu, sınıfa gerek olmaksızın sosyalizmin topluma tepeden giydirilebileceği düşünülüyor. Polonya'da revizyonist iktidar sahiplerine isyan eden işçi sınıfı mı? O sosyalizmin düşmanıdır, kapitalist restorasyonun gücüdür, kilisenin ya da CIA'nın kontrolü altındadır! Peki, o işçi sınıfını bastıranlar? Onlar, sınıfa dayanmasalar bile sosyalizmin taşıyıcılarıdırlar! İşçi sınıfı "hıristiyan" ve "gerici"dir; ama bir avuç bürokrat, işçi sınıfına karşı "sosyalizmin" bekçisi oluyor! Üstelik bu bekçilik, yabancı bir devletin ("uluslararası sosyalizm") askerî güçlerine dayanılarak yapılmaktadır. Ne garip! "Sosyalizm" işçi sınıfından korunuyor.

Bunlar, sosyalizm adına vahim anlayışlardır. Eğer herhangi bir iktidar, herhangi bir devlet, işçi sınıfı ile karşı karşıya, cephe cepheye gelmiş ise; sınıfa hangi suçlamayı yöneltirseniz yöneltin, bir an için suçlamalarınızın gerçek olduğunu varsaysak bile, o devlet artık sosyalizmi kurma şansını kaybetmiştir, artık orada sosyalizmi kurma yönünde bir iktidardan söz etmek mümkün değildir. Çünkü sosyalizm, biraz sonra açıklayacağımız nedenlerle, ancak ve ancak işçi sınıfının ve tüm emekçi halkın insiyatifiyle kurulabilir. İşçi sınıfıyla karşı karşıya gelmek, bu duruma düşenlerin iradesi ne olursa olsun, nesnel olarak bu şansı kaybetmek demektir. Bu nedenle, 'eğer bir ülkede sosyalizm tehlikeye düşerse, uluslararası sosyalist sistem adına o ülkeyi işgal eder, sosyalizmi o ülkenin işçilerinin ve halkının elinden kurtarırız' (Brejnev doktrini) veya 'kafadarlarımıza kendimizi davet ettirerek girdiğimiz ülkede,gerici olan halkın kafasına vura vura sosyalizmi kurarız' gibi tezlerin, sosyalizm adına hiçbir gerçekleşme ihtimali yoktur. Kaldı ki, ancak sömürü ve baskı sistemleri, işçi sınıfıyla antagonist çelişmeler içine düşerler. Bir ülkede iktidara karşı yaygın ve sürekli işçi mücadelesi, o iktidarın anti-proleter ve anti-sosyalist niteliğinin en kesin kanıtıdır. Yaygın ve sürekli grev, işçi sınıfı üzerinde bir sömürü sistemi kurulduğununbelirtisidir.

Kapitalizm, feodalizme karşı aşağıdan yukarı, fakat emekçilere karşı yukardan aşağı kurulur. Bu nedenle, Napolyon örneğinde olduğu gibi, devrim ihraç eden kapitalizm, uluslararası savaşlar yoluyla gerici-feodal iktidarlara darbe vurduğu kadarıyla ülkenin devrimci burjuvazisinin ihtiyaçlarına az çok cevap vererek, belli ölçülerde yayılabilir. Kaldı ki, gene Napolyon, bir dış kuvvet olarak savaştığı mutlakiyet rejimlerinin kendi toplumlarıyla birleşmelerine de yol açmış, o ülkelerde iç dinamiği kesintiye uğratan bir rol de oynamıştır. Geçtiğimiz yıl içinde televizyonda gösterilen *Goya* dizisi, Fransız askeri işgalinin İspanyol köylüsünü nasıl kilisenin ve büyük toprak sahiplerinin safına ittiğini; hattâ liberal aydınları bile devrimden soğuttuğunu sergilemişti. Sosyalizm için, yabancı destekli yukardan aşağı bir kuruluş formülü tamamen geçersizdir. Çünkü sosyalizm, kapitalizmden farklı olarak bir azınlık sınıf hareketi değil, çoğunluk insiyatifidir. İşçi sınıfı, ancak çoğunluğun desteğini alarak sosyalizmin kuruluşuna önderlik edebilir.

Sosyalizmin uluslararası Napolyon'u olamaz. Enternasyonel dayanışma; öncelikle yerli bir emekçi insiyatifini getirir.

Bu, neden böyledir?

Çünkü sosyalizmi kurmak, bir sosyo-ekonomik formasyonu kurmak demektir. Sosyo-ekonomik formasyon, üretici güçler ve üretim ilişkilerinin oluşturduğu temeliyle ve siyasal, ideolojik, kültürel, hukukî ilişkilerin oluşturduğu üstyapısıyla, bir bütündür. Yoksa, sosyalizm, bir topluma devlet mülkiyetinin yukardan aşağı giydirilmesi değildir. Bu kadarıyla yapılan, ancak devlet kapitalizmi olur. Sosyalizm, belirttiğimiz gibi, ekonomisinden siyasetine kadar bir hayat tarzıdır ve toplumdaki bütün ilişkilerin değişmesi anlamını taşır. Böyle bir değişim, merkezden yayınlanan talimatnamelerle gerçekleştirilemez; toplumun bütün hücrelerine kadar bir emekçi insiyatifiyle, köklü bir dönüşümü gerekli kılar. *Devrim, yalnız eski ilişkileri değiştirmek için değil, bizzat devrimci sınıfın kendisinin değişmesi için de zorunludur.* Bizzat emekçi sınıflar, eski toplumun birçok lekesini taşırlar ve bunlardan arınmaları, yeni bir toplumun kurucuları olmaları, onların yeni toplumun kuruluşundaki insiyatiflerinin etkinliğine bağlıdır. Böyle bir insiyatif yoksa, toplum da değişmiyor ve sosyalizm kurulmuyor demektir. Bir Üçüncü Mahmut veya İkinci Abdülmecit, yukardan gelip Kastamonu'daki, Urfa'daki adamı değiştiremez. İktidarın kilit sorun olması, "sivil toplumcu"larımızın düşündükleri gibi, yukardan aşağı bir kuruluş iddiasının işareti değildir. Her devrimci sınıf, politik toplum haline gelerek,kendi sivil toplumunu, kendi ekonomisini ve ideolojik-kültürel hegemonyasını gerçekleştirir. İktidarın kazanılması da, iktidar mevzilerinden sivil topluma doğru yeni ilişkilerin gerçekleştirilmesi de, sosyalizmde bir kitle insiyatifine dayanmak, bir çoğunluk hareketi olmak durumundadır ve öyle olmuştur. Nesnel olarak kitlelerin mecalinin kalmadığı, kitle insiyatifinin duraladığı her yerde, sosyalizmin tanrısı da hükmünü yürütemez olmuş ve tarih tökezlemiştir.

Türkiye'nin sosyalist aydını iki sınavdan geçmektedir. Biri, kapitalist sömürü sistemi karşısındaki tavrıdır. İkincisi, daha karmaşık ve zor olanı, aslında bu birinci sınavın bir devamı olarak, sosyalizmin kuruluşu konusundaki ideolojik tavrıdır. Yüzyılımızın başında bir sosyalist aydın için belirleyici olan, işçi sınıfının iktidara gelmesi konusunda net bir tutuma sahip olmaktı. Ama yaşadığımız yüzyılın deneyimi gösterdi ki, iktidar sorununun çözümü yalnızca ilk adımdır. Sosyalizm, uzun bir tarihsel dönemi kapsar. Bu dönem boyunca sosyalizm ile kapitalizm, işçi sınıfı ile sömürücü bir sınıf hakimiyetine yönelen iktidar eğilimleri arasındaki çelişme ve mücadeleler, üretim araçları mülkiyetinin dönüşümünün gerçekleşmesinden sonra bile devam eder. Bu, özellikle emperyalizmin hâlâ güçlü olduğu bir dünyada ve görece gelişmemiş ülkelerde böyledir. Sosyalizm, bir kalıp değil, bir süreç, bir yöneliştir. Sosyalizmin önkoşullarının yeterince olgunlaşmadığı ülkelerin de sosyalist devrimlere sahne olması, bu kavrayışı özellikle gerekli kılar. Gene gerçekler göstermiştir ki, bu yönelişten sapmalar, bazen sistemin renginin değişmesine yol açacak nitel dönüşümlere varan bir derinlik kazanabilmektedir. Bunun nesnel ve öznel nedenleri bir yana; artık sistem, bir devrim olmaksızın tekrar sosyalizmin kuruluşu yönünde ilerleme şansını kaybetmiş, başka deyişle

çelişmelerini kendi içinde çözerek tekrar sosyalizm rayına girme olanaklarını yitirmişse, o zaman toplumun renginin değiştiğinden ve bir geri dönüşün gerçekleştiğinden söz edilebilir. İktidar sorunu, dalga dalga toplumun bütün hücrelerine kadar nüfuz eden bir emekçi demokrasisi, bizzat devrimci sınıfların kendisini değiştiren bir kitle insiyatifi, yeni toplumun kurulmasında kilit önemdedir. Kuşkusuz uzun bir tarihsel dönemde, bazen ekonominin inşası, bazen sosyalist demokrasinin inşası, hattâ bazen ideolojik ve kültürel dönüşüm (yeni insanın inşası) ön plana geçebilir. Ama sosyalizmin kuruluşunu içeren bütün bir tarihsel dönem esas alınırsa, emekçilerin iktidarı döne döne, yaygın ve derinlemesine fethetmeleri (sosyalist demokrasi) belirleyici önemdedir. Yaşanan sosyalizm deneyleri, çok az şeyi çözmüş ve önümüzdeki yüzyılın yeni sosyalizm dalgasına çok sorun bırakmıştır. Ama sosyalist aydın, ancak yeni bir sınıfın oluşması, iktidarı gaspetmesi ve bir sömürü-tahakküm sistemi kurması eğilim ve denemelerine karşı net, kararlı bir ideolojik tavır alabildiği ölçüde, sosyalizme katkıda bulunabilir.

Sosyalizmin inşasına ilişkin sorunların Merih gezegenine ait olduğunu düşünmek, ya da sosyalizmden geri dönüş olgularını "kol kırılır yen içinde" tavrı ile emekçi kitlelerden gizlemek, aslında bir program açıklamasıdır;emekçi insiyatifine dayanmayan bir "sosyalizm" modelinin işaretidir. Böyleleri, güncelliği o derece hafif bir tavırla vurguluyorlar ki, sonuç olarak herkesi düzen içi seçeneklerin dar dünyasına hapsetmek istiyorlar ve cehaletten medet umuyorlar. Toplumu tartışmanın dışında tutmak ve bazı gerçekleri halktan gizlemek, geleceğin sosyalizm deneyi konusunda bugünden olumsuz bir tavrı ifade eder. Çünkü son tahlilde sosyalizmin başarısını emekçi kitlelerin bilinci ve eylemi belirleyecektir. Bazı gerçekleri bilme hakkını yalnız kendine tanıyan ve dünyanın şu veya bu meselesi hakkında bilgi sahibi olmayı emekçilere çok görenler, bu tavırlarında ısrar ettikleri zaman, işte en sonunda "sosyalizm" adına bir tahakküm rejiminin kadrolarını oluştururlar. Ama tarih tekerrür etmiyor ve insanlık geçmişten ders alarak, her deneyde bir öncekini aşarak ilerliyor.

Türkiye sosyalizmi de, ancak ve ancak sosyalizmin sorunlarını araştıran ve tartışan, eski deneylerin devrimci mirasını benimseyen, ama onları aşma ruhuna sahip bir ideolojik yöneliş ile kurulabilecektir. Sosyalizm deneylerinin tartışılması ve değerlendirilmesinde cesur bir tavır, bir aydının sömürü sistemleri karşısındaki ve işçi sınıfı safındaki yerini belirleyen denek taşıdır. Dünyadaki ve Türkiye'deki sosyalist aydının sınavı bugün buradadır.

GÖKYÜZÜ

GENÇ SANATÇILARA, YAZINCILARA ÇAĞRI:

GÖKYÜZÜMÜZ ÇİÇEKLENSİN

YAZINSAL İKTİDAR VE GENÇLİK
Konur Ertop, Emre Kongar, Hilmi Yavuz,
CEM KARACA İLE 6 YIL SONRA
"Ülkemiz kimsenin tapulu malı değil. Bir gün hepimiz döneceğiz."
"ÜNİVERSİTELERDEN POLİS ÇEKİLSİN"
Deniz Nencan'a saldırı ve 'kimsesizlikten bizliğe'
GERİCİ SALDIRILAR YOĞUNLAŞIYOR
Gazi Üniversitesi, İnönü Üniversitesi, Selçuk Üniversitesi, Aydın Turizm Y.O.
SOSYALİST PARTİ VE GENÇLİK
LİSELİLER VE Ü.S.Y.M.

Türkiye'de Bütün Bayilerde Dağıtım GAMEDA

Ahmet Cemil, Yakup Cemil

Cemal Süreya

Ahmet Cemil

Mai ve Siyah'ta öbür kişiler belirgin çizgilerle çizilmişlerdir. Ahmet Cemil onların arasındaki bütün bir boşluğu bir atmosfer gibi doldurur. Böylece, onlara göre ve onların yanında her şey olur. Lamia'nın çocuksu "lakırdıcılığa" sonsuz akış tanıyan tavrı aşk demektir. İkbal'in bir bulutun altında duran gözyaşları sorumluluk demektir.

Ahmet Cemil XIX. yüzyıl sonunda edebiyat ve basın çevresinde boygösteren yazar tipi. Özellikle de Servetifünun şair tipi.

Daha okul sıralarında, Ahmet Cemil ve sınıf arkadaşı Hüseyin Nazmi, orta düzeyde birer öğrenci kalmayı yeğ tutarlar. Derslerin çoğu ilginç değildir onlar için. Sözgelimi, "olağanüstüye bunca yönelmiş düşünce göçlerini geçmiş zamanın mezarına (tarih dersi) gömmeyi" saçma ve gereksiz bulmaktadırlar. Şiir her şeydir. Fuzuli'yi, Baki'yi, Nedim'i hatmetmişlerdir. Sözde kuyumculuğu yadsımaktadırlar artık. Nef'i'deki "ben" parıltısı başlangıçta özseverliklerini okşamışsa da, çok geçmeden ondan da uzaklaşırlar. Sanatta yeni bir dil arayışı içindedirler. "Öyle bir dil ki insanın kendisi olsun." Bu yönleriyle Servetifünun'un yapaylığının özeleştirisini yapmış olurlar. Daha sonra, İlyada, Odysseia, Hugo, Young, Milton, Musset, Lamartine.. Batı dil ve edebiyat değerleri. Ama salt dil ve salt şiir...

Ahmet Cemil, on dokuz yaşında, babasını yitirince annesini ve kızkardeşi İkbal'i yaşatma sorumluğunu üstlenir. Mülkiye öğrencisidir. Gazetelere tefrika romanlar hazırlayarak, çeviriler yaparak, küçük öğrencilere ders vererek hayatını kazanması gerekir. Öğrenci olmasına karşın, Babıali'de bir çıkış noktası bulmuştur. Düşler içindedir. Bir kitap yazacak, onu bastırdıktan sonra ün ve servet sahibi olacak. Varlıklı arkadaşı Hüseyin Nazmi'nin kızkardeşi Lamia'yı isteyecek.

Uzun süre yapıtının konusunu, içeriğini de düşünmez; hemen ötesine, kitabın yayımlanmasından sonraki zamana atlar: ün, servet, Lamia. Salt coşku, salt özlem.

Tutkularını çözümlemeye gidemese de, onlara göre onları adlandırmaya çalışmaz değildir. Yine de kendini tam irdeleyememektedir. Bu yüzden sürekli olarak kendine karşı yalancı da düşer. Gerçekle yan yana geldiği anlarda da gerçekle yüzleşmeye cesaret edemez. Hüseyin Nazmi'nin Erenköy'deki köşküne bir Rastignac güveni, hatta cüretiyle yürümektedir; ama kapının zilini çekeceği an eli titrer. Babasının ölümünden sonra, her durum karşısında peşin bir incinmişlik, bir edilginlik, bir kırıklık içindedir. Lamia'ya, aşkı konusunda, en ufak bir adım atamaz; imada bulunamaz.

İkili bir duyarlık içindedir; Hayatı (insan ilişkilerini) pis ve çirkin bulduğu için ondan kaçmaya çalışır; ama bir yandan da doğanın güzellikleriyle başı dönmektedir; doğayı sevme konusunda çağrılar duyar. Gerçekte doğa ile hayattan tam olarak ne anladığı da belirgin değil. Hayatın iki ayrı görünümü mü?

Çevirdiği kitapların kahramanları gibidir: Musset'nin *Raphael*'i, gibi düşlerle, yurtsamalarla, tıkabasa; Lamartine'in *Bir Zamane Çocuğunun İtirafları*'ndaki gibi "kendi hıçkırığıyla atan bir kalbin şiirine" yönelik. Ama, sözgelimi, Musset'nin tiplerinin bir yandan da pisliğe bulaşma eğiliminde olmalarına karşın, Ahmet Cemil, her şeyde, en iğrenç saydığı şeylerde (fuhuş) bile, bir süs, bir incelik aramaktadır. Hayat, kirlerinden arınmalıdır. Bu özlem sonunda insansız bir doğa özlemine bitişecek, Ahmet Cemil kendini oraya sürgün edecek.

Ardı ardına bir düş kırımı gelir ki, korkunç! Mai'ler yerlerini Siyah'lara bırakır. Ahmet Cemil yenilgiyi adım adım kabul eder.

Yeni bitirdiği yapıtını Hüseyin Nazmi'nin evinde arkadaşlarına ve bazı yazarlara okumuştur. Ancak onlardan eski edebiyat yanlısı olan, ayrıca kendisinin başarı kazanmasını öteden beri hiç istemeyen bir ikisi daha kitap çıkmadan ağır ve yakışıksız yergi yazıları yayımlarlar. Bu,

onu, kitabı bastırmaktan vazgeçecek kadar yaralayacak.

Sütsüz bir adam çıkan enişte Vehbi'nin attığı dayak sonucu kızkardeşi İkbal çocuğunu düşürür ve ölür. Ahmet Cemil, İkbal'in mutsuz olacağını daha baştan biliyordu. Kızkardeşinin düğününden kaçmıştı.

Aşkını bir türlü açıklayamadığı Lamia bir subayla nişanlanır. Ahmet Cemil onun kendisine baştanberi bir yakınlık duymadığını anlamıştır.

Vehbi'nin gazetesinden de ayrılmıştır. Hayır, "kovulmuş!"

Yapıtını sobaya atarak tutuşturur.

Bütün bu darbelerden ve düşkırıklıklarından sonra, Mülkiye mezunu, haritayı açar; "düşüncesinin şu geçen hayatına yetişemiyeceği kadar uzak" bir yer arar kendine; "öyle bir yer ki, önünde, ardında, solunda, sağında çöl olsun."

Yemen'de bir ilçenin kaymakamlığını istemiştir; annesiyle birlikte oraya hareket eder.

Musset'nin *Geceler*'i, Hugo'nun temaşaları, Lamartine'in *Tefekkürat*'ı, İstanbul'da kalır.

Ahmet Cemil coşkularının, düşlerinin tutsağı olduğu için baştan beri "edimsiz"di. Salt edimsizlik. Tek edimi Vehbi'nin suratına kızkardeşi ve basımevi çalışanları adına vurduğu tokat olur.

Yakup Cemil

Ahmet Cemil bir roman kişisiydi; Yakup Cemil ise gerçek kişi. Yüz çizgilerinin belirsiz kalışı da, daha yaşadığı günlerde, ününe efsane tonu kazandırmış. Bu, bugün daha çok böyle. Ahmet Cemil de, Yakup Cemil de, birer simge. Türk aydının, Türk insanının profilini oluşturan birçok öğeden ikisi. Ahmet Cemil, coşkuyu, özlemi, barışı temsil eder. Yakup Cemil cesareti, bağlılığı, şiddeti.

İttihat ve Terakki'nin fedaisi, 1908'de parladı. Partinin dışa karşı dayanışma çizgisinde her şeyi görev olarak üstlenir; iç çekişmede ise baştan beri muhalif. Enver'ci. Harbiye'yi teğmen olarak bitirdikten sonra Rumeli'ye atanmış ve hemen İttihat ve Terakki'ye girmiş. 1908'den sonra, daha önceki dönemde özverilerde bulunmuş bazı genç subaylara (15-20 kişi) "mes'ul murahhaslık" görevi verildi. Bir çeşit parti komiserliği niteliği de taşıyan bu görevi alanlar askerlikle ilişkilerini kestiler. Yakup Cemil bunların önde gelenlerinden biri. Askerlikten erken ayrıldığı için de rütbesi küçük; yedek binbaşı. Babıali baskınında Enver'in yanında bulunmuş, Harbiye Nazırı ve Başkomutan Vekili Nazım Paşa'ya öldürücü kurşunu o sıkmıştır. Edirne'nin geri alınışında, Enver'in Harbiye Nazırı olmasında rol oynamıştır. Doğu'da, Güney'de, Batı'da Teşkilat-ı Mahsusa elemanı.

Ancak 1908'den sonra en güç görevleri üstlenmiş olması Yakup Cemil'de bir çeşit üstünlük duygusu yaratacaktır. Küskündür de. Kendisi için hakedilmiş ünvanların çok görüldüğü ve verilmemeye çalışıldığı kanısındadır. Küskünlük giderek Genel Merkez'e karşı bir kin duygusuna dönüşür. İttihat ve Terakki'yi ikinci kez iktidara o getirmiştir. Bunun mutlaka bir karşılığı olması gerekir. Babıali olayından sonra kurulan hükümetlerin üyelerini tek tek kendine borçlu sayar; onların üzerinde baskı kurmak ister; dediğini yaptıramadığı anlarda tabanca gösterir. Coşkun ve hesapsızdır. Kendini yargılayacak Harp Divanı Başkanı, mendil çıkarmak için elini cebine götürür götürmez, tabancaya davranıyor sanarak, kendisininkini hemen onun alnına dayayıveren biri. Cesaret adamakıllı sorumsuzdur Yakup Cemil'de. Yüz kişinin ortasına dalabilir; ama alayıp dinlemeden birçok suçsuz kişiyi de öldürebilir. Doğu'da bir hiç yüzünden on dört kişiyi aynı günde kurşuna dizmiştir. Bu yönüyle muhaliflerini olduğu kadar yandaşlarını da bunaltmış, bezdirmiştir. Ödev duygusu çıldırır; cesaret canavarlaşır. Tutarsızdır da Yakup Cemil; Bingazi'de savaşırken, bakarsınız birden savaş alanını terketmiş, kalkıp İstanbul'a dönmüş.

Örgütüne bağlı olmasına karşın, gerçek bir örgüt adamı olmadığı anlaşılıyor. Her zaman bağımsız karar verme; olaya yeni yön verecek bir hareket kazandırma eğilimindedir.

Yalnız Enver Paşa'nın karşısında boynu eğiktir. Bir nefer gibi bağlıdır ona.

Hükümeti devirme girişimi içinde olduğu gerekçesiyle suçlanarak kurşuna dizilmesi olayının ardındaki gerçek bugün de tam aydınlanmış değil. Ama Talat Paşa ve Kara Kemal'in, Enver Paşa'nın yurt dışında bulunduğu bir sırada onu mahkûm ettirerek bir taşla iki kuş vurdukları anlaşılıyor: Yakup Cemil'den kurtulundu; Enver de zayıflamış oldu.

Ahmet Yakup, Yakup Ahmet

Simge ya da yönseme olarak alınırsa, 1876-1960 arasında aydın kişi Türkiye'de Ahmet Cemil'i içinde sürekli taşımıştır. 1908'den sonra, ayrıca 1960'dan sonra yaşadığımız "Eroik" dönemlerde Yakup Cemil öğesi de bilyük ölçüde öne geçmiştir. Gerçekte bu iki öğe aydınımızda çelişik biçimde yan yanadır da. Her seferinde Ahmet Cemil'den hoşgörü beklerken karşımıza Yakup Cemil de çıkar. Böylece cesaret haklılığını yitirir; hoşgörü bir özgürlük araştırması olmaktan çıkar. Üstelik Ahmet Cemil, kendi Yakup Cemil'ini içinde taşımaktadır. Yeri gelince kullanacaktır onu; cesareti değil daha çok acımasızlığı. Narsis'çi yanını.

Tek tek, Ahmet Cemil'i de, Yakup Cemil'i de insanımızın olumsuz yanları olarak görmeliyiz. Ama bir arada çelişik durumları çok daha olumsuz. Bu durumlara özellikle yazar ve düşünürlerimizde rastlıyoruz. Aydın kişi önce kendine yalan söylememelidir.

Haksızlık gördüğü sanısı, Yakup Cemil'i haksız olma hakkına götürmüştü. Aynı sanı Ahmet Cemil'i hakkından vazgeçmeye götürdü. Aydınımızda Ahmet Yakup'lar, Yakup Ahmet'ler yan yana; "Musset hıçkırığı" ile "talimname" kokusu bir arada. İnsanımız, kişisel planda zayıfladıkça Ahmet Yakup, güç kazandıkça Yakup Ahmet yanıyla ağır basıyor. Bu da öbür yan elden çıkarılmaksızın, gizil bir beklenti ayracı içine alarak gerçekleşiyor. Böylece Ahmet Cemil de, Yakup Cemil de, Ahmet Yakup da, Yakup Ahmet de ilk içtenliklerini, katkısız varolma sevinçlerini yitirmiş oluyor. Ahmet'liler düşünceyi duyguyla yakalamaya çalışıyor; duyguyu bilinç olarak kullanıyor; Yakup'lular güdüleriyle siyaset yapmaya kalkıyor.

Yine de Ahmet Cemil'de bir gün gürleşebilir bir ışık var.

Geçmişin Mirası ve Koçi Bey Geleneği

Mehmet Bedri Gültekin

1630 yılında Koçi Bey, padişah Dördüncü Murat için yazdığı ünlü risalesinde, Osmanlı İmparatorluğunun toplum ve devlet hayatında görülmeye başlanan «bozulma» ve «gerileme»nin nedeni olarak, eskinin iyi gelenek ve siyasetlerinden ayrılmış olmayı gösteriyordu. Önerilen çözüm ise çok basitti: Geçmişe dönmek. O zamana kadar, Batı karşısındaki askerî üstünlük, Avrupa toplumlarının yaşamakta olduğu büyük sosyo-ekonomik değişim sürecini, bu sürecin bilimsel, kültürel ve siyasî sonuçlarının görülmesini engellemişti. 17. yüzyıl ile birlikte askerî üstünlük de son buldu. Artık iyice su yüzüne çıkan sorunlar üzerinde düşünmenin zamanı gelmişti.

Düzenin sınırları dışında düşünme anlamında çözüm önerilerini besleyecek sosyo-ekonomik filizlenmelerden yoksun Osmanlı İmparatorluğunda, akla gelen ve ileri sürülen görüşler, hep aynı düzenin daha iyi işlediği ve başarı kazandığı bir geçmişe dönmek çerçevesinde kalacaktı. Tarihlerinde parlak bir imparatorluk bulunan bütün Doğu toplumlarında, kendilerinden üstün yeni bir uygarlıkla karşılaştıklarında gösterilen ilk tepkiler, hep böyle oldu. Osmanlı İmparatorluğu, daha yakın zamanda yenilgi üzerine yenilgiye uğrattığı Batı'nın üstünlüğüyle yüzyüze gelmişti. Geçmişin şan ve şerefi hâlâ belleklerde taptazeydi. Onun için, «ne yapmalıyız?» sorusu üzerinde düşünmeye başlayanlar, ilkönce o yükselme döneminden kendi zamanlarına kadar değişenin ne olduğunu araştırdılar ve bu değişikliğin giderilerek eskiye dönülmesini savundular.

Koçi Bey, bu anlamda yeni bir geleneğin başlatıcısı oldu. Bu, toplumsal gelişmeyle veya dışardan gelen etkilerle birlikte ortaya çıkan sorunların çözümünü geçmişte arama geleneğidir. Gerçi Koçi Bey'in önerileri hiçbir zaman uygulanmadı. Avrupa'nın artık tamamen ateşli silahlarla donatılmış, maaşlı, düzenli bir daimî piyade gücüne dayanan ordularına, ilkbaharda toplanıp sonbaharda dağılan timarlı sipahilerle karşı konulamazdı. Her an silah altında bulundurulması ve sürekli eğitilmesi gereken maaşlı ordu ihtiyacı, timar sisteminin değiştirilmesini kaçınılmaz kılıyordu. Ama feodal toplumsal ve siyasal yapının belli başlı güçlerinin değişime karşı direnişinin biçimlendirdiği düşünce, Koçi Bey'in düşüncesiydi. Osmanlı İmparatorluğu, bunu takip eden yaklaşık 300 yıl içinde, zaman zaman görülen bazı yenileşme hareketlerinin, açıkça üstün olduğu görülen alanlarda Batı'yı taklit yolunda yüzeysel kalan girişimleri dışında, esas olarak Koçi Bey'in «geçmişe dönme» reçetesine kafa yordu. Öte yandan, her bakımdan Osmanlıları geride bırakmış olan Avrupa gerçeğinin karşı konulmaz etkileri vardı. Avrupa ile ilişkilerin getirdiği değişikliklerin yanısıra, Osmanlı toplumsal yapısında da, kendi iç dinamiklerinin etkisiyle meydana gelen yeni oluşumlar, geçmişe dönme siyasetinin pratikte sadece bir özlem olarak kalmasına yolaçtı.

Bu da bir olgudur. Niyet ve girişimler ne olursa olsun, herhangi bir toplumsal sistemde, içerden ve dışardan yeni baskıların ortaya çıkması, artık başka bir durum yaratmıştır. Böyle bir ortamda «geçmişe dönme» programlarının hakim olması, sadece o toplumun sağlıklı gelişmesini engeller. Bu prog-

rama dayalı siyasetler, olumsuz yöndeki gelişmenin üzerindeki örtüler olmaktan başka bir işlev göremez. Osmanlı İmparatorluğunda da «geçmişe dönüş» programı, ağır bastığı dönemlerde, Avrupa'ya giderek daha fazla bağımlı kılınma gerçeğinin üzerindeki örtü oldu.

Tanzimat Fermanı, İmparatorluğun içine düştüğü kötü durumu, Şeriat düzeninden ayrılmış olmaya bağlıyordu. Tanzimat'ın uygulamaları ise, Osmanlı İmparatorluğunu Avrupa kapitalizminin bir açık pazarı haline getirmek, siyasi ve hukukî yapıda buna uygun düzenlemeler yapmak yönünde oldu. Abdülhamit dönemi, geçen 250 yılın hiçbir altaşamasıyla kıyaslanmayacak biçimde, geçmişe, İslâmın esaslarına dönme programını uygulama iddiasındaydı. Ama bu dönem, Osmanlı İmparatorluğunun Avrupa'nın boyunduruğuna en fazla girdiği dönemdir.

1900'lerin başları, konumuz açısından düşünüldüğünde, 300 yıllık ömrü olan ve toplumda hakim durumda bulunan «geçmişe dönüş» reçetesinin iflâsına işaret etmektedir. Böyle bir iflâsın varlığıdır ki, Kemalist Devrimin geçmişten köklü bir kopuş girişimine ve bu doğrultuda kazanılmış başarılara hayat vermiştir.

1980'ler Türkiye'sinde Koçi Bey yeniden dirildi. Sağda, Koçi Bey yolunun takipçileri her zaman oldu. Gerçi yüzyılın başındaki iflâstan sonra ve Cumhuriyeti izleyen elli yıllık dönemde, bunların sayıları ve etkisi bir hayli azalmıştı. Ama gene de vardılar. Şüphesiz bunlar artık devşirme çocuklar arasına Türkler ve Çingeneler alındığı için ordunun bozulduğu türünden şeyler söylemiyorlar. Ama mantıkları, Koçi Bey'in mantığından farklı değildir. Pusula gene geçmişi göstermektedir. Bunlara göre, aydınlarımızın ve bilim adamlarımızın «yaratıcı, geliştirici ve üretici olmamalarının» nedeni, kendi toplumumuzun ve tarihimizin «düşünce ve bilim mirasını» reddederek Batı'yı taklit etmeleridir. Gene iddiaya göre, varolan düşünce geleneği ve bilimsel birikim, İslâmî temellere dayanmaktadır. Günümüz aydınları esas olarak İslâmın dışında kaldıklarından, üzerlerine basabilecekleri bir arz parçası bulamamakta, köksüz kalmaktadırlar.

Osmanlı İmparatorluğunda her yenileşme hareketi, cılızlığından, tutarlı olmayışından ve kendisini yaşatacak toplumsal temelin zayıflığıdan dolayı başarısızlığa uğradı. Ve her başarısızlık, eskinin güçlerinin yeniden öne çıkmasına olanak hazırladı.

Günümüzde de Türkiye, burjuvazi önderliğinde Cumhuriyet sonrasında yaşanan değişimin sınırlarına dayanmış olmanın getirdiği sancıları ve bunalımı yaşıyor. Bu bunalım, birçoklarını, her konuda suçu değişikliklere yüklemeye itiyor. Bunalımın derinleşmesine bağlı olarak, tutucu çevrelerin tezleri başkalarınca da benimseniyor. Yani Koçi Bey rolüne soyunanlar, artık solda da görülmektedir. *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*'nde; aydınlarımızın neden kısır, kültür hayatımızın neden cansız olduğu şöyle açıklanıyor: «19. yüzyıldan beri yaşanan oldukça radikal kültür değişimi de aydınların yaratıcılıklarını kısıtlayan bir etmen olmuştur. Çünkü bu değişimin sonucunda, yerli kültürün yaşayan kaynakları da kurumuş, buna karşılık model olarak alınan Batı kültürüne gerçekten ve derinlemesine nüfuz etmek mümkün olmamıştır.»[1]

Osmanlıdan kalan miras

Sağdan ve soldan, Osmanlının «zengin» ya da «yaşayan» bilim ve kültür mirası konusunda ortaya atılan bu iddialardan sonra, dönüp bu mirasın ne olduğu ve ne olmadığına bakmak gerekiyor.

Osmanlı kültür mirası dendiğinde kastedilen, herhalde sadece Divan şiiri, tekke müziği, cami mimarlığı ve kitap kapağı süslemeciliği değildir. Kültür, bir ulusun bütünsel olarak çeşitli alanlarda gerçekleştirdiklerinin zihinsel yansıması olarak ele alınabilir. Özellikle bilimsel düşünce ve bu konuda gerçekleştirilen ilerleme, ortaya konan ürünler, o toplumun daha sonraya bırakacağı «kültür mirası»nın kapsamını ve niteliğini belirlemede önemli bir rol oynar. Şüphesiz bir toplumun bilimsel gelişme konusunda ulaştığı düzey ile çeşitli kültürel dallarda gerçekleştirilen ilerleme arasında, yüzde yüz bir mütekabiliyet yoktur. Örneğin Ortaçağda İranlılar şiir ve edebiyata, aynı sosyo-ekonomik koşulları yaşayan diğer halklardan daha ilerdeydiler. Günümüzde Avrupa ve Amerika'nın karşılıklı konumlarının bu açıdan incelenmesi de öğreticidir. Ama toplumsal gelişmişlik ve bilgi birikimi acısından çok gerilerde bulunulmasına rağmen şiir, müzik vb. gibi alanlarda çok ilerilere gidilebileceğini de düşünmek doğru değildir. Bu yazının konusu; Osmanlılarda bilimsel düşüncenin ve bilim hayatının durumu bu açıdan gelişmenin seyri ve geleceğe bırakılan miras olacaktır.

Genel bir değerlendirme yapılacak olursa, Osmanlılarda, bir bütün olarak pozitif bilimler alanında çağının bilgi birikimine katkı anlamında kayda değer bir ürün ve çalışma olmadı. Pozitif bilimleri medreselerde en fazla ele alınmış olduğu Fatih-öncesi dönemde bile, bunlar, fıkıh, mantık, kelâm, Kuran tefsiri gibi İslâmî dalların yanında önemsiz kaldılar. Belli başlı pozitif bilim merkezleri hep Osmanlı ülkesinin dışında, ilk başlarda daha

1 *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, Cilt I, s.129.

doğuda, sonraları ise Batı'daydı. Naklî ilimlerden çok matematik ve astronomi ile ilgilenen Kadızade-i Rumî'nin, Osmanlı ülkesini terkederek Semerkand'e gitmesi ve orada kalması, bilim adamlarının sözkonusu dönemde daha ileri bir bilimsel çalışma için elverişli ortamı Osmanlı diyarında bulamadıklarının bir işareti olarak alınabilir.

15. yüzyılı takip eden yüzyıllarda ise, bilim hayatı iyice çoraklaşmış, pozitif bilimler büsbütün bir kenara atılmıştır. Dinî konularla ilgili dersler, baş köşedeki konumlarını sağlamlaştırmalarının ötesinde, neredeyse medreselerdeki tek öğrenim konusu haline gelmişlerdir. Örneğin Süleymaniye Medresesinde tıp ve matematiğe ayrılan bölümler bulunmasına rağmen, ne buralarda ders veren öğretim üyeleri, ne de buralarda yetişenlerin ortaya birşeyler koyabildikleri hakkında, bugüne kadar ulaşabilen bir bilgi yoktur. Hemen herşeyin yazılı tarih tarafından kaydedildiği bir dönemde, bu alanlarla ilgili bir şeylerin varolup da bugüne intikal edemediği düşünülemez. Esasen bu yüzyıllarda Osmanlı ülkesinde bilimsel gelişmenin koşulları yoktu. Üretici güçlerin gelişme yolları tıkanmıştı. Bunun kaçınılmaz sonucu, her alana sirayet eden bir çürümeydi. Pozitif bilimler alanında müderrisliğin bu işten hiç anlamayan bilgisiz kişilerin eline geçmesi, bu çürümenin bir diğer ifadesidir. 16. ve 17. yüzyıllarda hekimlerin tamamen çıraklık yoluyla yetiştiği şeklindeki bilgilerimiz, pozitif bilimlerin medreselerden tamamen dışlandığını göstermekte. Bu gelişme, toplumsal pratiğin, resmî «bilim öğretimi»nin önüne geçtiğini, hâkim üretim ilişkileri tarafından belirlenen medrese kurumunun bilimin gelişmesinin önünde bir engel haline geldiğini yansıtıyor. Bu durum bize, biraz bugünün YÖK üniversitelerini hatırlatıyor.

İnsan, İslâmcılar ve «sivil toplumcu» çevreler tarafından, son yüzyılın Türkiye aydınına yöneltilen takiltçilik ve Batı aktarmacılığı suçlamalarını duyunca, savunulan Osmanlı döneminde taklit ve aktarmanın ötesinde birşeyler olup olmadığını merak ediyor. Bugün açısından durumun ne olduğu, ayrıca tartışılmalıdır. O, çok övünülen Osmanlı geçmişi ile ilgili olarak ise, bu konuda gerçekten değerli bir çalışma yapmış olan Adnan Adıvar'a başvuruyoruz. Adıvar, 15. yüzyıl Batı bilimi ile Osmanlı bilimini şöyle karşılaştırmakta: «Görülüyor ki... Avrupa'da Yunan ilminin kaynaklarına gidilerek yeni yeni düşünceler ve incelemeler ortaya atılmıştır. Halbuki XI. yüzyıldan beri Bizanslılarla temas halinde olan Türkler, böyle bir ihtiyaç duymamışlar, hattâ Yunan kaynaklarına kadar gitmek şöyle dursun, Arapçadaki ilmin esas kaynaklarını bile incelemeye lüzum görmemişlerdir. Meselâ ne *Almagest*, ne Aristo'nun müspet ilimler üzerine eserleri, ne de botanik ve el-kimyaya ve coğrafyaya dair eserler incelenmişti. Bu yüzyıllar bilginleri, El-Harezmi, El-Biruni ve Ibni Sina gibi büyük bilginlerin ana kitaplarına müracaat edecek yerde, büyük eserlerin özetlerine şerh [yorum], yeniden şerh, haşiye [açıklama şeklinde dipnot] ve talikat [eserlerin açıklaması şeklinde notlar] yazmakla yetinmişlerdir.»[2]

Yorum, dipnot ve açıklamalardan ibaret bir «bilim»: İşte miras olarak benimsenmesi istenen Osmanlı biliminin tablosu. Herşeye rağmen bunun, söylenenlerin tersine, Osmanlılardan günümüze kalan ***olumsuz*** bir miras olduğunu belirtmeliyiz. Günümüzde de Batı'dan salt aktarmacılık şeklinde ortaya çıkan yanlış bilim anlayışının kökeninde, Osmanlıların şerh, haşiye ve talikat geleneği vardır.

Osmanlılarda bilim anlayışı neden böyleydi? Bilimin gelşimesi, üretici güçleringelişmesidir. Osmanlılarda mevcut hukukî ve siyasî üstyapı ile üretim ilişkileri, 16. yüzyıldan itibaren üretici güçlerin gelişmesine hizmet etmek bir yana, çürümenin temel nedenini oluşturuyorlardı. Bu temel nedeni belirttikten sonra, üstyapının ideolojik kesimindeki bazı engellere ayrıca değinmek gerekiyor. Batı ölçüsünde bir bütünsel gelişmenin yokluğu, Osmanlı ülkesindeki üretici güçlerin tıkanmışlığı ile açıklanabilir. Ama bir *Almagest*'in, bir *Kanun*'un tam bir çevirisinin bile yapılmamasının ardında yatan diğer etkenler neler olabilir?

Dinî ideolojinin İslam toplumlarındaki güçlü yeri, Kuran'da ve hadîslerde söylenenlere yeni bir şey katılamayacağı, bunların ancak yorumlanabileceği ve açıklanabileceği dogması, Osmanlı insanının kafa yapısını da önemli ölçüde belirlemiştir. «Temel bilimler» olarak kabul edilen naklî ilimler konusundaki bu anlayış ve tutum, sözkonusu alanın dışına taşarak, bir «bilim felsefesi», bir «bilim davranışı» haline gelmiştir. Bu, bizde şerh geleneğinin neden güçlü olduğunu da açıklıyor.

Temel sorun, yorumlamadan üretmeye ya da yaratmaya geçebilmektir. Osmanlı dünyasında bu adım, birkaç cılız örneğin ötesinde, atılamadı. Kendinden önceki bilim mirasını özümlemeyen, kapsamayan bir toplum, bu bilimin ötesine gidemez. Batı'da 15. ve 16. yüzyıllardan itibaren gerçekleştirilen bilimsel katkılar, 12. yüzyılda başlayan Yunan ve Arap biliminin öğrenilmesi çabalarına yaslandı. Şüphesiz Batı dünyası bunu yaparken, bu bilgiyi özümlemeye elverişli bir toplumsal gelişmişlik düzeyine de ulaşmıştı. Ama anılan bilim mirasının özümlenmesi de gelişmeyi hızlandırdı ve

2 Adnan Adıvar, *Osmanlı Türklerinde İlim*, Remzi Kitabevi, 4. basım, 1982, s.57.

daha sonraki bilimsel gelişmelerin temeli olmak gibi bir işlev gördü. Osmanlılarda ise, İbni Sina'nın *Kanun*'unun tam çevirisi ancak, 18. yüzyılda yapılabilmişti. Oysa aynı yüzyılda Batı dünyası, İbni Sina ve Galenos tıbbını geride bırakalı çok olmuştu. Paracelsus, bundan iki yüzyıl önce, İbni Sina ve Galenos tıbbının yetersiz olduğunu söylemişti.

Gerçekte Osmanlı dünyası, çağının bilimsel gelişmelerinden haberli olmak şöyle dursun, önceki yüzyıllarda gerçekleştirilen İslam biliminin de bir hayli gerisindeydi. 15. yüzyılda Sabuncuoğlu Şerafeddin'in, Endülüslü Zehravi'nin ünlü cerrahi kitabı *Et-Tasrif*'i aynen çevirerek kendi orijinal eseriymiş gibi sunması ve bunun o zaman böyle kabul edilmesi, dönemin bu ünlü cerrahî kitabının Osmanlılarda bilinmediğini göstermektedir.

16. yüzyıl, Batı'da Leonardo di Vinci, Paracelsus, Kopernik, Giordano Bruno, George Agricola ve Vesalius gibi büyük bilginlerin devridir. Osmanlı ülkesinde ise, «Anatomi, hep İbni Sina'nın ve nihayet İbni Nefis'in anatomi ve fizyolojisi; tıp, ufak tefek gözlemlerin eklenmesiyle, Galenos ve İbni Sina'nın tıbbıdır. Kopernik'in bütün bir sistemi yıkan keşfinden Osmanlı Türkiye'si haberli olmak şöyle dursun, Takyeddin Rasathanesi, 'rasat-ı cedid' diye hâlâ Ptolemaios astronomisi üzerinde çalışıyordu. Kısacası Türkiye, bu devirde müspet ilimler noktasından, dışarıya karşı kuvvetli bir sedle kapatılmış ve adetâ Batı'yla hiçbir teması olmamış gibidir.»[3]

Önemli olan, bilgi birikimi anlamında bir geleneğin oluşmasıdır. Batı'da bugün Galile fiziği okutulmuyor. Ama Galile, Newton, Maxwell ve Einstein, günümüz fizik biliminin oluşmasında yüzyıllar içinde birbirinin üzerine eklenerek büyüyen bir miras bıraktılar. Bu, her alan için geçerlidir. Burada vurgulamak istediğimiz, insanlığın bilgi hazinesine katkıda bulunmak anlamında değil, Osmanlıların *kendi* bilgi birikimleri üzerine olumlu anlamda birşeyler eklemek anlamında, ileriye doğru bir miras bırakıp bırakmadıklarıdır. Bu mütevazi soruya verdiğimiz cevap dahi olumsuzdur. Bundan dolayı Türkiye toplumu 20. yüzyılda, Batı'dan salt bilgiyi değil, bilimsel tutumu da almak durumunda kalmıştır.

17. yüzyılın, belki de bütün bir Osmanlı tarihinin istisnası, Kâtip Çelebi'dir. Kâtip Çelebi daha önceki Osmanlı bilim adamlarında görülmedik derecede pozitif bilimlere önem vermiş; dinin, pozitif bilimlerle uğraşmanın önünde engel olmadığını anlatmaya çalışmış ve Batı'da gerçekleştirilen ilerlemeyi kavramıştır. *Cihannüma*, Batılı kaynaklardan yararlanılarak yazılmıştır. Elbette bir olumsuzluklar dünyasında yaşayan Kâtip Çelebi, bu koşullardan bütünüyle arınmış değildi. Ama bilimde Batı'nın yerini görmesi, pozitif bilimlerin ve felsefenin medreselerden dışlanmasını olumsuz bir gelişme olarak değerlendirmesi, İslâm tarihinde Abbasîler dönemindeki çalışmaları anılmaya lâyık görmesi, onu çağının diğer «bilim adamları»ndan ayırdı. Osmanlı kültür tarihinde en sözü edilmeye değer kişi olan Kâtip Çelebi, gözünü çağının bilim dünyasına, Batı'ya diktiği için, bugün anılmaya lâyık eserler bırakabilmiştir. Kâtip Çelebi, Osmanlı bilim geleneğinden bir sapmadır; değeri de buradan gelmektedir. Doğru-dürüst bir medrese öğrenimi görmemesi ve esas olarak medrese dışında kendi kendini yetiştirmesi, belki de Kâtip Çelebi'nin en büyük şansıydı!

3 Aynı eser, s.125.

Din dışı düşünmenin cezası: Ölüm

Ali Bulaç, Yeni Gündem dergisinin 3. sayısında şöyle yazıyordu: «Batı.. 12. yüzyıldan beri insanlık tarihinde bir sapmadır. Ve biz Ortadoğu ulusları ve dünyanın bütün Müslüman halkları, tanrı-merkezli bir dünya görüşünün kapsayıcı rahmeti içinde Allahın birliğini kalkış noktası kabul etmeyen hiç bir kültüre hayatımızda yer vermeyiz.»

Osmanlılar da aynen böyle yaptılar. Onlar da 19. yüzyılın ortalarına gelinceye kadar din-dışı düşünmeye hayatlarında yer vermediler: Ölüm cezası uyguladılar! Giderek herşeyi, Kuran ve hadislerle belirlenen çerçeve içine iyice hapsettiler. Özgür düşünce bu yasaklar sınırını aşamadı. Batı'da 12. yüzyıl, geleneksel kilise ideolojisinin dışına çıkışın ilk belirtilerinin görüldüğü yüzyıldır. Dinî ideolojinin belirlediği sınırlar dışında kalan herşeyi yasaklamak eğilimında olanların, Hıristiyan ideolojisi dışında düşünce, olgu ve kişilerin ortaya çıkmaya başlamasını insanlık tarihinde bir sapma olarak görmeleri doğaldır. Aynı çevreler benzer şekilde, ülkemizde özgür düşüncenin boy vermeye başladığı 19. yüzyılın ikinci yarısından bugüne kadar olan dönemi de Türkiye tarihinde bir sapma, bir «dalalet devri» olarak değerlendirmektedirler.

Osmanlıların kendi ideolojilerine «kalkış noktası olarak kabul etmeyen hiçbir kültüre hayatlarında yer vermemeye» çalışmaları, bilimsel-kültürel bütün etkinliklere yansıdı. Bilim adamları dinî çerçeve içinde kaldıklarını belirtmeye özel bir önem göstermek zorundaydılar. Bunun Ortaçağ için genel bir durum olduğu söylenebilir. Ama Osmanlılarda, bu çerçeve kendini her alanda bütün katılığıyla hissettirmiş, resmî olarak kabul edilenin dışında herhangi bir şey ifade olanağı bulamamıştır. Batı'da ise, özgür düşüncenin dinî ideolojiyle yap-

tığı kavganın sonucu olarak, 19. yüzyılın hemen başında, gökyüzü mekaniğine ilişkin kitabında Tanrı'ya niçin yer vermediğini soran Napolyon'a, Laplace, «Böyle bir varsayıma gerek duymadım» diyebilmişti. Osmanlılarda özgür düşüncenin kendini ortaya koyması, Osmanlı toplumsal ve siyasal sisteminin büyük sarsıntılara uğradığı 19. yüzyılın ikinci yarısında ancak mümkün olabilmişti.

Daha önceleri ise bilimsel düşünceye karşı tutum, bugünlere kalan Osmanlı mirasının ne olduğunu göstermek açısından önemlidir. 15. yüzyılın başlarında Hüsameddin Tokadî adlı bir bilim adamı, gökkuşağı üzerine yazdığı kitabının sonuna, «Bütün söylediklerim filozofların öğretilerine göredir, günahtan sakınanlar ve şeriat yolunda gidenlerin bana inanmaması gerekir» şeklindeki cümleleri eklemek zorunluluğunu duymuştu. Matbaanın Türkler tarafından kullanılabilmesi için 300 yılın geçmesi gerekmişti. İbrahim Müteferrika'nın bu ilk matbaada bastırdığı kitaplardan biri de, Kâtip Çelebi'nin *Cihannüma*'sı oldu. Müteferrika, *Cihannüma*'nın başına yazdığı ekte, evrenin yapısına ilişkin çeşitli öğretileri, bu arada Kopernik'in söylediklerini de aktarmış; ama bunu yaparken, bunların mutlaka kabul edilmesi lâzım gelmediğini, esasen İslâm ulemasının bunu kabul etmediğini de yazmayı unutmamıştı. Bundan önce, matbaa olmadığı için varolan kitapların yaygın bir şekilde basılması zaten olanak dışıydı. Öte yandan Osmanlı devleti, dışarda basılan kitapların ülke içine girişini de yasaklanmıştı. Bu tür kitapların ülkeye girmesi için, padişah fermanı gerekliydi.

Hakim ideoloji tarafından belirlenen çerçeve dışına çıkanlar ise idam edildiler. 1490 yılında, aklî ilimlere önem veren matematik ve astronomi bilgini Molla Lütfi, dinsiz olduğu fetvasıyla öldürüldü. Kabız-ı Acmei ve Hamza Hoca, 16. yüzyılda benzer iddialarla suçlanıp aynı akibete uğradılar. Kabız-ı Acemi'nin «suç»larından biri de, İsa'nın Peygamber'den daha üstün olduğunu iddia etmesiydi. Âlemin sonsuzluğuna inanan ve bu âlemde tabiat kanunları üzerinde kanun olamayacağını iddia eden Nadajlı Sarı Abdurrahman, Giordano Bruno'nun Roma'da yakılmasından bir yıl sonra (1600), İstanbul'da idam edildi.

Bilim adamına verilen değerin ne olduğunu gösteren bir kaç örnek daha vermek istiyoruz. Bütün Osmanlı tarihinin en dikkate değer coğrafya bilgini Piri Reis ile Dördüncü Murad'ın teşrihe (açım) ve hekimlerin kendi deneylerinin önemine dikkat çeken özel hekimi Emir Çelebi de idam edilmişlerdi. Gerçi bunların idam gerekçeleri «dinden çıkmak» değildi ama, devrin en değerli bilim adamlarının şu veya bu gerekçeyle rahatlıkla ölüme gönderilebilmesinin örneğini oluşturdular.

19. yüzyılın başında, padişah III. Selim bile, açımın ancak Rum hekimler tarafından yapılabileceğini söylüyordu.

Her devir, kendinden sonraki dönemlere olumlu veya olumsuz anlamda mutlaka bir miras bırakır. Herşeye rağmen, günümüzde Osmanlıdan yaşayan birşeyler vardır. Belgesel nitelikteki televizyon dizilerini makaslayanların, tarih ve coğrafya kitaplarını «Türklük» ve «İslâmlık» ile sınırlayanların, bu tutumu Osmanlılardan bir miras olarak aldıkları açıktır. Öte yandan yüzyıllık bir demokrasi ve çağdaşlaşma mücadelesi yaşayan toplum, elbette 500 yıllık bir şerhçilik ve aktarmacılık geleneğini bidenbire ortadan kaldıramazdı. Zaten, esas olarak başkalarından «alan» bir toplum olmaktan çıkmak, her türlü öznel iradenin ötesinde, elverişli nesnel koşulların oluşmasına bağlıdır.

Geçmişlerinden kopmaya çalışanlar ve kopmayanlar

Son yüzyıl içinde, geçmişiden radikal bir kopuş girişimi yaşayan bir Türkiye gerçeği var önümüzde. Bir de aynı dönemde, bazı cılız yenileşme denemelerinin ötesine geçemeyen ve kültürel anlamda esas olarak geçmişini yaşatmaya çalışan, diğer bir deyişle «yaşayan kültür kaynakları»ndan kopmayan Arap dünyası. Bu iki örneği, tartıştığımız onun açısından karşılaştırabiliriz. İslâmcıların ve «sivil toplumcu»ların iddialarının doğru olması için Arap dünyasının günümüzde zengin bir kültür yaratmış, aydınlarının üretici ve yaratıcı hale gelmiş olmaları gereklidir.

Türkiye ile Arap ülkeleri arasındaki karşılaştırmayı biz, hemen her alanda ilişkili genel bir konuda yapacağız. Faslı düşünür Tahar Ben Jelloun, 1985 yılında *Le Monde* gazetesine yazdığı bir makalede, 1979-80 ile daha sonraki yıllarda, Arap dünyasında yayınlanan kitap sayısı ile ilgili olarak şu bilgileri veriyor:

«1979'da Arap dünyasında 10,692 kitap yayınlandı. Bunun 4,500'ü Mısır'da, 3,000'i Lübnan'da, geri kalanı ise öteki Arap ülkelerinde çıktı. Bu sayı 1980'de, 7,000'e, yıllar ilerledikçe de daha aşağılara tekerlendi. Günümüzde gelişmiş ülkelerin dünya yayın piyasasındaki ağırlıkları % 79'a varıyor. Arap dünyası ise % 1,1 ile sonuncu durumda.»[4]

Hem zengin bir kültüre, fikir çeşitliliğine sahip olmak ve ürün vermek, hem de bunu az kitapla yapmak mümkün olmadığına göre, Arap dünyası ile ilgili tablo, geçmiş kültür mirasından dem vuranları hiç de haklı çıkartmıyor. Üstelik yukardaki tabloyu, Arap dünyasını kendi içinde ayrıştırarak

4 *Cumhuriyet*, 9.9.1985.

incelediğimizde, çok daha öğretici sonuçlarla karşılaşıyoruz. Mısır ve Lübnan, Arap dünyasında basılan kitap toplamının dörtte üçünü kucaklıyorlar. Bu iki ülke de, Arap dünyası içinde biraz faklı bir konumu temsil ediyorlar. İslâmcı ve «sivil toplumcu» çevrelerin diliyle konuşursak, Arap dünyası içinde Batı'yı en fazla «taklit» edenler, bunlardır. Demek ki bu ülkelerde basılan kitap sayısının göreli fazlalığı, «geçmişin zengin mirası»nın bir sonucu değil, toplumsal yapılarında diğerlerine oranla daha fazla görülen değişimden ve Batı'dan birşeyler almada diğerlerinden daha ilerde olmalarındandır.

Türkiye'den de bazı rakamlar verelim. Türkiye'de basılan kitap sayısı 1980'de 4,318, 1981'de 5,610 ve 1982'de 6,190'dır. Arap dünyasında rakamların giderek azaldığı gözönüne alınırsa, 1980 sonrasında, Türkiye ile bu ülkelerin toplamında basılan kitap sayısının birbirine çok yaklaştığı gözleniyor.

Burada, özellikle son yıllarda bilim ve kültür hayatımıza getirilen sınırlama ve baskılar üzerinde durmuyoruz. Ama öğretici olan, bu baskı ve sınırlamaların, «geçmişteki kültür kaynaklarımıza dönelim» dalgasıyla elele yürümesidir.

Herşeye rağmen Türkiye, basılan kitap sayısı örneğinde de görüldüğü gibi, her alanda geçmişine daha sıkı sarılan Arap dünyasından ilerdedir. Yetişmiş insan gücü, demokratik kurum ve gelenekler, düşünce çeşitliliği, ortaya konan ürün, alınan mesafe bakımından aradaki fark, herkesin kabul ettiği bir gerçektir.

«Şimdi yeni şeyler söylemek lâzım...»

Geçmişin mirası, «yeni bir şeyin» içine yerleştirilecek bir unsur olarak konduğu zaman bir anlam taşır. Burada «geçmiş», yararlanılacak unsurlardan biridir. Koçi Bey geleneğinde ise «yeni olan bir şey» yoktur. Dolayısıyla burada sözkonusu olan, geçmişin mirasından yararlanmak değil, geçmişe dönmektir. Gerçekte ise, yeni olan bir dünyada geçmişe dönmek mümkün olmadığından, aslında yapılan, gelişmenin kösteklenmesidir.

«Yeni bir şey», ancak çağın ulaşılmış bilgi ve kültür birikimini özümleyerek yaratılabilir. Tabii özümleyebilme de, bunu başarabilecek toplumsal gelişmişlik düzeyinde olmayı gerekli kılar. Ama tarihte, geçmişteki ve kendi çağlarındaki uygarlıkların yarattığı birikimi kucaklamadan daha ileri noktalara ulaşan bir toplum, hiç olmadı.

Toplumsal gelişmişlik, bilimsel bilgi ve kültür alanlarında daha ileri olan toplumlar, gelişmeye karşı ideolojiler, «silahlar» üretme konusunda da daha «ilerde»dirler. İbret verici bir gerçek, Batı'dan alınan ve toplumsal gelişmeye hizmet eden herşeye «taklit» ve «aktarmacılık» suçlamasını yöneltenlerin, suçlama malzemelerini de hep Batı'dan almalarıdır. Bilimsel düşünceye karşı çıkan İslâmcı çevrelerin en önemli cephane kaynağı, Amerika'daki «Yaradılışı Araştırma Enstitüsü»dür. Eski Milli Eğitim Bakanı Vehbi Dinçerler'in, Evrim Teorisine saldırıp okullarda Yaradılış Teorisinin öğretilmesini isterken elinde tuttuğu biricik dayanak, Amerikalı Prof. Gish'in kitabıydı. Yapılan eleştirilere ise, «Ben söylemiyorum, kitap böyle yazıyor» diye cevap veriyordu. Bu da 1400 yılın verdiği bir alışkanlık olsa gerek.

Çağın, ulaşılan bilgi ve kültür seviyesini özümlemek esas; buna ulusal bir biçim vermek ikincildir. Görece geri olan bir toplumda, «özümleme» olayında «alma» önemli bir rol oynar. Bu, her türlü tartışmanın ötesinde bir olgudur. Ancak bu gerçeğin bilincinde olanlar, bunu değiştirme olanaklarını da yaratabilirler.

Oblomov ve Oblomovluğumuz

Hasan Yalçın

Gerçekçi edebiyatın şaheserlerini hem sanat, hem de toplumsal güncellik açısından, zaman zaman yeniden okumalıyız. Bu, birçok sorunumuzu tarihî ve toplumsal kökenlerine inerek kavramamızı kolaylaştıran, küçümsenmeyecek bir çabadır.

19. yüzyıl gerçekçi edebiyatının kahramanı, toplumdur. Yazar, *tip*'i bir şifre anahtarı gibi kullanarak, toplumsal ilişkilerin derinlemesine tahlilini verir. 20. yüzyılda ise toplumsal ilişkiler giderek fon haline gelmiştir. Artık amaç bireyin psikolojik derinliklerine girmektir. Şüphesiz bu genelleme, bütün genellemelerde olduğu gibi, çeşitli tartışma konularını gündeme getirir ve birçok alt sorunu ele almaya çağırır. Ancak söz *İvan Gonçarov*'a gelince, bu genel yaklaşımın doğruluğu ve yeterliliği, kanımca tartışma götürmez.

İşte Oblomov, feodalizmin artık ömrünü doldurduğu, düşünen herkesin eskisi gibi yaşanamayacağını gördüğü, fakat nasıl bir toplumsal düzenin gerekli olduğu konusunda bulanıklığın hüküm sürdüğü; giderek uç veren kapitalizmin, eski ilişkilerin, geleneklerin, alışkanlıkların yıkımıyla elele yürüdüğü, değişim sancıları içindeki Rus toplumunu yazarken Gonçarov'un kullandığı şifre anahtarıdır. Gonçarov, 1857'de yayınlanan *Oblomov* romanında (bizim kulanacağımız çeviri: Sosyal Yayınlar, 1982) topluma adetâ bir bilim adamı gibi yaklaşır ve onu açıklamanın yolunu, çökmekte olan aristokrasinin aydınını tip olarak yaratmakta bulur.

Oblomov'la tanışalım

İlya İlyiç Oblomov'la evinde, yatağına uzanmış yatarken tanışıyoruz. O durumdan kalkıp, çocukluk arkadaşı Andrey İvaniç Stoltz tarafından sürüklenerek sokağa çıkarılmasına kadar geçen süredeki davranışları ve düşünceleri, romanda tam 205 sayfada anlatılıyor. Yaptığı iş, yattığı yerden uşağına seslenmek; odanın içinde kaybettiği bir mektubu veya mendilini uşağının yardımıyla aramak; kendisinden bedava bir yemek veya para sızdırabilmek için uğrayan birkaç ahbabıyla, gene yattığı yerden konuşmak, hayaller kurmak ve uyumaktır. Roman kişisinin bir günün, hattâ bir saatinin bile bütün eseri doldurduğu örnekleri biliyoruz. Gonçarov'un eserinde ise Oblomov'un kişiliğine uygun bir anlatım geliştirilmiş; söz konusu 205 sayfa boyunca romanın akışı adetâ tembelleştirilmiştir.

Kimdir bu Oblomov? Niçin sürekli olarak yatıp durmaktadır? Hasta mı? Yorgun mu? Hayır: "Uzanmak İlya İlyiç'in... tabii hali idi".(s.14) Oblomov, sosyete tembelliği yerine yatak tembelliğine yakalanmış aristokrat bir Rus aydını. Bir "beyefendi". Başka hiçbir şey değil; sadece beyefendi. O günün Rusya'sında bir beyefendinin ne olduğunu sergilemek için, Oblomov'u liseden ayrılma bir küçük memurdan çiftliğinin işlerini düzene koyması için yalvarırken gösterir bize Gonçarov. "Herhalde gördüğünüz bir iş var. Başka türlü olmaz ki..." diyen memura Oblomov "beyefendilik" mesleğini anlatır: "Olur, İvan Matveyeviç, olur. Ben bunun canlı örneğiyim. Ben neyim? Evet doğru, yüksek matematik, ekonomi, hukuk okudum. Ama hiçbir işe yaramadı...Sadece bir beyefendi olarak kaldım" (s.419-20).

Bir zamanlar büyük servetleri ve bulundukları yerde şöhretleri olan Oblomov ailesinin tek varisi İlya İlyiç'in, halen iki köyü ve bu köylerde kendisi için çalışan 300 serfi vardır. Doğuştan soyludur. Oldukça iyi bir eğitim görmüştür. Planları ve hayalleri olan genç bir adam olarak geldiği Petersburg'da bir süre memurluk yapıp katipliğe kadar yükseldikten ve çalışmanın kendisine göre olmadığına karar vererek ayrıldıktan sonra, artık hiçbir yönde tek bir adım atamayacak şekilde "evine kök salmaya başlamıştır" (s.74). Hep hayata başlama hazırlığı içinde, fakat hiçbir şekilde başlamaksızın geçirdiği bu oniki yıl boyunca dışarıyla ilişkisi sürekli azalmış; evinin dışındaki her şeyden, her değişiklikten korkar hale gelmiştir. Aslında kendini bilir bilmez sönmeye başlamıştır. "Hayır, benim hayatım sönmüş başladı" (s.216) diye açıklar Oblomov.

Ölü köy hayatında ölü doğum

Sönüşün kökü köy hayatındadır. Çalışmadan yaşamaya hazırlayan bir gelenek eğitimi; çorabını kendisinin giy-

mesine olanak tanınmayan feodal zihniyetin zehiri: Sönüşün nedenleri özetle budur işte. Gonçarov, Oblomov'un doğduğu Oblomovka köyündeki yaşamı(tabii bütün Rus köy yaşamını) "Oblomov'un Rüyası" bölümünde erişilmesi güç bir sanatla anlatır. Rüya, geçmişi açıklayan, bugünü çözümleyen ve Oblomov'un gelecek hayallerini sergileyen bir simgeye dönüşüyor. Kaba simgecilik, bayağılık etkisi yapar. Bunun örneklerini kendi edebiyatımızdan biliyoruz. Gonçarov'un gerçekçilik ve gözlem gücü ise tahlili öylesine inceltir ki, gerçekle simge arasındaki sınır adetâ erir, birinden ötekine geçiş doğallaşır, kolaylaşır. Hiçbir simgeleştirme çabası gösterilmeksizin oluşan bu simgesellik, büyük bir edebiyat başarısıdır.

Oblomov'un rüyası bizi onun çocukluk ortamına götürüyor. Hiçbir sivriliği olmayan bir yaşam. Doğa bile bu yaşama kendini uydurmuş gibidir. Orada ne vahşi dağlar, ne karanlık ormanlar, ne coşkun ırmaklar, ne de heybetli dalgalar vardır. Güneş, her zamanki yerinden, bu yumuşak doğayı ve kaderine razı, rahat insanları aydınlatmak, sonra gene her zamanki yerinden batmak üzere doğar. Gök gürültülerinin sayısı bile yıldan yıla değişmeden kalır. "Tarlalarda ve köyde yalnız geviş getiren inekler, meleyen koyunlar, gıdaklayan tavuklar dolaşır." Her yerde ve her şeyde durgunluk ve uyuşukluk egemendir. "Halkın yaşamında hep o rahatlık, hep o değişmez durgunluk." Hiçbir tutku, hiçbir uzak amaç, hiçbir güçlü girişim isteği bu insanları sürükleyip götüremez. "Kendi işlerinden başka tasaları yoktur; çıkarları başkalarının çıkarlarıyla hiç çatışmaz." Dünya, hattâ Oblomovka'nın bağlı bulunduğu il merkezi bile, köy dünyasının çok çok uzaklarındadır. Başka yerlerde olup bitenler bu insanları hiçbir şekilde ilgilendirmez. "Bu mutlu insanların inancına göre, hayat olduğundan başka türlü olamaz ve olmamalıdır." Burada yaşamın sivrilikleri ölüm, doğum ve evlenmeden ibarettir. Dışardan gelen her değişiklik ödlerini patlatır. Bu, bir mektup bile olsa, onu büyük bir tehlike kabul edip günlerce düşündükten sonra açmaya cesaret edebilirler. Yeni tekniklerin kullanılması, üretimin iyileştirilmesi gibi yöntemlerden, tanrı korusun! Babaları ve dedeleri bu dala mı idiler ki, böyle şeylere kalkışmadılar? Onlar pekâlâ yaşayıp gittiklerine göre, şimdikiler niçin yaşamasınlar? İlya İlyiç Oblomov, atadan oğula sürekli tekrarlanan ve sürekli tekrarlanacağına inanılan bu kapalı köy yaşamı içinde, çalışmanın erdemsizlik olduğunu, işin serflerce görülmesi gerektiğini öğrenerek, dadıların ihtimamı altında, ninesinin "delikanlı hiçbir iş görmez, doyasıya yer, içer, güzel elbiseler giyermiş; nihayet dünya güzeli Militrisa Kibiteyevna ile evlenmiş" diye sürüp giden masallarıyla ve süt ve bal akan ırmakların hayaliyle büyüdü. Ömrü boyunca ruhuna hakim olacak "korku ve hüznün" pınarı, işte bu köylük alandır.

Çalışma yatışı - uyku yatışı

Biz onu otuz yaşlarında bir adam olarak yatağında bulduğumuz zaman, Oblomov hem odasının hem de ruhunun pencerelerini tamamen kapamış çürüyüşünün son aşamasını yaşamaya başlamış bulunmaktadır. Dışarda günlük güneşlik, sıcak bir hava vardır; ama o, ziyaretçilerini "yaklaşma, yaklaşma, dışarının soğuğu üstünde" diye karşılamaktadır.

Oblomov için çalışmak, düşünmek demektir; düşünmek ise hayal kurmak! Aslında tıpkı iradesi gibi düşünme gücü de "umutsuz olarak felce uğramıştır" (s.116). Düşüncelerini toplayamamakta, fikir kırıntıları sisli hayaller içinde uçuşup gitmektedir. Bir şark toplumunun insanları olarak, buğulu gözlerle hayallere dalmayı biz de bilir ve iyi beceririz şüphesiz. Ama Oblomov'unki ondan çok daha beter. Çiftliğinde yapacağı değişikliklerin hayalini kurduğu anlar, en mutlu anlarıdır. Bütün mutluluk özlem ve hülyası Oblomovka'da başlamakta ve orada bitmektedir. Bütün istediği, o çoktan yitip gitmiş masal âlemine, ebedi değişmezlik ve huzura yeniden kavuşmaktır. Zihni buğulanıp uyku bastırınca "yeteri kadar çalıştığına" karar vererek, yatağında bir yandan öbür yana dönmekte; "çalışma durumundan uyku durumuna" geçmektedir.

Aslında, iş yaşamına planlama-yönetme gücü ve sermayesiyle giren, yeni filizlenen burjuvazi ile emekçi yığınlar arasında sıkışıp kalmaktır, Oblomov'un trajedisinin temeli. Emekçiler gibi çalışmaktan, pek tabii olarak asaletine yakışmayacağı için nefret etmekte; burjuva olmaya ise, hem küçümsediği için, hem de gerekli enerjiden yoksun olduğundan girişememektedir. Oblomov'un kafasında yaşamak ile çalışmak arasındaki bağ ebediyyen kopmuştur. Gerçek çalışmayı düşünmek bile Oblomov'u derhal bitap düşürür. İş, gözüne bir hortlak gibi görünmektedir. Oblomov için gerçek yaşam, çalışmadan yan gelip yatarken, kendisi hayal aleminde dolaşmalarını sürdürebilsin diye etrafında serflerin ve hizmetçilerin koşuşturup hizmet etmesidir. Eğer insan bir süre memurluk yapmak, çiftle çubukla uğraşmak zorunda kalmışsa, böylesi bir yaşamı güvence altına almak amacıyla olmalıdır. Başka türlüsünü kafası kabul etmez. Kendisinin durumunu şöyle veya böyle çalışan insanlarla karşılaştırdığında tanrısına şükreder: "Ne saadet! Yüz parça olmamak, ruhun ve vücudun güçlerini ötede beride harcamamak!"

Artık okumayı da saçma bulmaktadır. Dostlarının okusun diye getirdikleri kitapları birkaç sayfa çevirdikten sonra sırtüstü tozlanmaya terketmektedir. Oblomov'da bilgi yok değil; okumuş adam. Ama sorun bilgi mi? Onun kafasında hayat ayrı şey, bilgi ayrı şeydir. Bilgiyi hayatla birleştiren köprü ruhunda ve kafasında yıkılıp gitmiştir. Yani sorun bilgi değil, zihniyet sorunudur.

Oblomov için yaşamak, dingin, durgun, hayalleriyle dolduracağı bitimsiz bir zamanı yatarak kullanmaktır. Evini taşıması, çifliğine bir çekidüzen vermesi zorunluluğu gelip kapıya dayanınca, Oblomov "peki ben ne zaman *yaşayacağım*?" diye sorar. Arkadaşı Stoltz onu hayatını değiştirmeye zorladığında, sevgilisi Olga hayatla barışmak için çabalara giriştiğinde, bir yere davet edildiğinde, "Ah hayat" diye inlemektedir, "insana rahat vermiyor. Başımı derde sokuyor. Ne olur şöyle bir yatıp uyuyabilsem... Hiç kalkmadan." (s.458)

Hamurun kımıldanışı

Oblomov'un yaşamından hiç mi şikayeti yok? Tam bir hamur mu? Hayır; özellikle çocukluk arkadaşı Stoltz'un onu olağan yaşama çekme çabaları ve eleştirileri karşısında içinde kımıldama, işlerini yoluna koyma niyeti ortaya çıktığı anlar var.

Gonçarov, Oblomov'u gelişen kapitalizm, kapitalist ilişkiler ve burjuva insan önünde, karşısında eleştirir. Oblomov'la aynı köyde doğup-büyümüş, Rus ana ve Alman babadan olma Stoltz, bu ilişkilerin ve sınıfın temsilcisi olarak romana sokulmuştur; roman, bir bakıma Stoltz'un (kapitalizm) Oblomov'u (feodalizm) değiştirip çağdaşlaştırmak mücadelesinin kitabıdır. Stoltz'un hayat dolu, pratik, canlı kişiliği ve zihniyeti karşısında, Oblomov bir yandan asla ulaşamayacağı bir enerji zorlaması görerek deh-

şete düşer, yorulur, öte yandan, kımıldama ihtiyacı duyar. Bir bakıma, özlediği tatlı hayatı güvenceye alabilmek için de birazcık kımıldaması gerekmektedir.

Fakat Oblomov bir erteleme uzmanıdır. Oblomovluğun bu özelliği de bize o kadar yabancı sayılmaz. Yumurta kapıya dayanıncaya kadar işleri asmak tutumu, Türkiye aydınına hiç de yabancı değil. Oblomov "bir düşüneyim" der; "daha planlarım hazır değil." Bir mektup yazması gerekse, evde kâğıt bulunmaması, mürekkebin kurumuş olması gibi, esasen kendi tembelliğinin yarattığı durumlar, o tembelliğin devamının yeni gerekçeleri olarak imdadına yetişir. "Ne diye yarın yazmıyayım?" diye düşünür. Ya da acaba onun yerine bir başkası, örneğin Mihey Andreyiç yazamaz mı? "Bu kadar aceleye ne gerek var?" Oblomov'un her an ileri sürdüğü sorudur bu. Böylece parmağını oynatmaya hiçbir zaman sıra gelmemektedir. Atalarından yadigâr "inşallah ve belki", onun dünyasını oluşturan sözcüklerin başında gelir. Bir kere ertelemeyi gerçekleştirip, yerine göre üç gün, bir hafta veya üç ay yatma olanağı yakaladı mı, artık iradesinin tamamen erimesi, sözkonusu tasarıların uyuyup gitmesi için sayısız yeni gerekçe ortaya çıkacaktır. Yeni bir dürtmeye kadar, allah rahatlık versin! "Yanında olduğum zaman her şeyi yapmaya hazır; biraz uzaklaşır uzaklaşmaz tamam, tekrar uykuya dalıyor. Bizimkisi bir ayyaşı içkiden kurtarmaya çalışmak gibi bir şey" (s.542) diye yakınır Stoltz. Hayır, ondan da zor: Bir ayyaşın alışkanlığı bedensel bir düşkünlüktür. Ama Oblomov'unki? Oblomov'un uykusu, bir sınıfın uykusu, bir sınıfın tarihî olarak sönüşüdür. Atılım, yenilenme, belki bir hayal olarak gündemine getirilebilir onun; kendinden utandığı anlarda birşeyler yapma sözü alınabilir kendisinden; ama sıra eyleme gelince, kayalar kımıldar, Oblomov kımıldamaz. Onda eylem tasarıları yaratmak mümkün; ama eylemin kendisini asla! Aslında kaçtığı şey hayattır ve Oblomov bunu bilmektedir üstelik: "Ah yarabbi, hayat bir türlü yakamı bırakmıyor, nereye gitsem peşimde" (s. 25,197,458). En sık duyduğumuz yakınma budur ondan.

Ne mümkün güzelim?

Peki, acaba *aşk* Oblomov'un ruhunda bir kıvılcım çaktırabilir, onun tabii hali yatay durmak olan vücuduna birkaç derecelik olsun bir eğim kazandırabilir mi? Stoltz onu Olga ile tanıştırdığı ve aralarında bir yıldırım aşkı doğduğu zaman, böyle bir umut belirir gibi oluyor. Artık yemeyi içmeyi azaltmış, çiftlik işlerine sarılmış, parklarda gezip dolaşan, sevgilisini görmek heyecanıyla uykusuz geceler geçiren, onun sorularını yanıtlayabilmek için yazlıktan şehre inerek incelemeler yapan, hattâ otelde bile kalıp bir kere olsun çorabını kendisi giyen bir yeni Oblomov'la yüzyüzeyizdir. Ateş bacayı sarınca biz de aşkın gücüne inanacak gibi oluruz. Ama hayır, tembellik aşkı da taşıyamayacak, sayfalar ilerledikçe bütün güzel duygular parmaklardan akıp giden su gibi Oblomov'un iradesiz ruhundan akıp gidecek. "İlya İlyiç hiçbir zaman güzel kadınlara tutulmamış, sürekli olarak hiçbir kadının esiri ya da hayranı olmamıştı. Bunun nedeni de daha çok böyle bir bağlanmanın doğuracağı zahmetler, külfetlerdi." (s.74) Ona göre tutku "yalnız şiirde ve sahnede güzeldir." (s.239) "Oysa insan mütevazı, ağırbaşlı, sakin bir hayat arkadaşının yanında ne rahat uyur." (s.238) Oblomov o güne kadar "sıcak öğle vakti gibi rüzgârsız, hareketsiz" bir aşk hayatı özlemiştir; oysa şimdi görmektedir ki, "sevgide de rahat yok. O da değişiyor, durmadan değişiyor... Bütün hayat gibi." (s.308) Aslında tutkuya tutkuyla karşılık veremediği için yüreği parçalanmaktadır. "Ah şu içimdeki ateş yarın, öbür gün, her zaman yansa." (s.409) Ama "uykulu ve uyuşuk huzura alışmıştır; fırtınalara tahammülü yoktur" (s.294). Kendi hayat felsefesine, ökseye yakalanır gibi bir kere daha yakalanır; aşk ilişkileri korkutucu bir yük haline gelir. Bugünün işleri gene yarına ve üç ay sonraya ertelenmeye başlar. Üç gün sonra şehre taşınmak kararıyla gittiği Viborg kenar mahallesine kök salacaktır artık. Aşkın zahmetlerini düşündükçe, hayalinde genç, güzel, zeki, bilgili, soylu Olga'nın yerini, hep evde oturan, alık ama iyi yemekler pişirmesini bilen, tam cahil fakat bütün varlığıyla Oblomov'a bağlanan ve onu rahat ettirmek için parçalanan, basit yüzlü, beyaz gerdanlı, tombul kollu, iki çocuklu dul ev sahibesi almaya başlar.

Büyük gerçekçilerde ince bir alay, anlatıma sürekli eşlik eder ve eseri tadlandırır. Büyük edebiyatçı olmak, herhalde yaşama, insan ilişkilerine, insanlara şöyle babacan bir uzaklıktan bakabilmeyi ve ne kadar eleştirel olursa olsun hafifçe gülümseyen bir görüşe sahip olabilmeyi gerektiriyor. Gonçarov'daki mizah unsuru, ayrıca, başlıbaşına incelenmeye değer. Oblomov, Olga'dan kaçabilmenin, onun sorularına cevap vermekten kurtulabilmenin yollarını ararken ve artık hastalık gibi bahaneler de işe yaramaz hale gelince, oturduğu kenar mahalleyi Petersburg'dan avıran Neva nehri imdada yetisir. Nehrin donması, Oblomov'a oldukça uzun bir zaman kazandırır.

Ama son darbenin inmesi artık kaçınılmazdır. "Seni diriltecceğimi sanmıştım"; "benim yaptıklarımla bir taş bile canlanırdı." (s.429) Ne mümkün? Rus feodal sınıfının devâsâ ölüsünü, ne kadar güzel ve akıllı olursa olsun, ne kadar içten severse sevsin, hiçbir genç kızın aşkı diriltemez.

Olga ile ilişkisi boyunca birkaç aydır giymediği tembellik hırkasını, emektar uşağı Zahar, tekrar Oblomov'un sırtına koyar. Bir kefen gibi giydirir. "Oblomov koltuğa oturdu ve artık kımıldamadı." (s.434) Oblomov, çiftliğini yoluna koymak gibi hülyalardan, yaşamını boşa geçirmiş olmanın verdiği üzüntü ve azaplardan giderek kurtulur ve "yavaş yavaş kendi hayatının, bu düz ve geniş tabutun içine yatar, tıpkı kendi mezarını hazırlayan eski keşişler gibi." (s.551) Ev sahibi kadınla evlenir, çocukluğunun Oblomovka'sını hatırlatan kenar mahalledeki eve yerleşir. Onu bir kilisenin sakin avlusunda, fundalar arasındaki mütevazi bir taşın altında, yani mezarında dinlenirken bırakırız. Çocuğu Andrey'i, artık Olga ile evlenmiş bulunan arkadaşı Andrey İvaniç Stoltz, modern Oblomovka'nın başına modern bir işletmeci olarak yerleştirmek üzere yetiştirmek planıyla yanına alacaktır. "Elvada eski Oblomovka! Senin devrin geçti." (s.561) Andrey Oblomov bambaşka bir insan olacak. Oblomov'ların bir kuşak daha "beyefendi" olarak yaşaması, artık bu dünyada mümkün değil.

Yenilden de yeni

Oblomov odasında, bir yandan bir yana dönmeyi tek hareket biçimi haline getirdiği sırada, dünyada yer yerinden oynamaktadır. Mesafeler kısalmakta, yeni keşifler tabiatın vahşi güçlerini insan egemenliğine sokmakta, ülkeler, kıtalar birbirinin kapı komşusu haline gelmekte, ticaret hızla gelişip yayılmakta, kapitalizm feodal parçalanmışlıkları kırarak ve içerden sürgülenmiş kapıları zorlayarak ilerlemekte, bu arada Rus köy hayatını derinden sarsmaktadır. Eskiden kırk yılda bir yabancının geçtiği yerlerden, şimdi demiryolları geçmektedir. Her yerde okul-

lar açılmaktadır. *Çalışmamanın* erdem olduğu devir gerilerde kalmaktadır. Yeni sınıfın temsilcilerinin bir ayağı Rusya'daysa bir ayağı Avrupa'da, Amerika'da, Afrika'dadır. Oradan oraya kâr peşinden koşmakta, hızlı bir hayat yaşamaktadırlar. Bu yeni dünyayı, Stoltz aracılığıyla sokar romana, Gonçarov. Stoltz'un kişiliğinde bize yeni sınıfın yükselme hırsını, pratikliğini, davranış ve düşünce biçimlerini sergiler. Gonçarov bilmektedir ki, gelecek Stoltz'larındır. "Rus adları taşıyan nice nice Stoltz'lar yoldadır" (s.191); "eski hayat yıkılıp gidiyor, onun yerinde yeni hayat taze çayır gibi yeşeriyor." (s.439)

Gonçarov bütün yüreği ve kafasıyla yeninin yanındadır. Bütün roman boyunca Oblomov'u ezer. Ama bu acımasız, duraklamasız eleştiriye bir acıma, buruk bir sevgi de eşlik eder. Yer yer yokolan geçmişin değerleri için bir hayıflanma teması, belirip kaybolur. Elbette eski yokolup gidecektir, yeni herşeyi kazanacaktır, ama acaba bu yokolup gidişle birlikte bazı iyi özellikler, güzel değerler de silinmiyor mu? Bu soru her an okuyucuyu izler.

Gonçarov, Oblomov'un iyilik, dürüstlük, sallık, duygululuk, pırıl pırıl bir kalbe sahip olma özelliklerini sık sık belirtir. Okuyucu, Oblomov'un yıkılışlarını kaçınılmaz olarak ölecek bir sevdiğinin yıkılışı gibi, içi yanarak izler. "Kızmak" fiilinin yerine "üzülmek" fiili geçer. Bütün bunlar Gonçarov'un Oblomov'la birlikte yokolduğunu düşündüğü iyi insan özellikleri içindir. Gonçarov yeni düzene olan eleştirilerini, hattâ yer yer edebiyat konusundaki bazı görüşlerini bile Oblomov'un ağzından dile getirir. Evet, toplum feodalizmin uyuşukluğundan kurtuluyor, ama bu kez de paranın egemenliğine giriyor. "Aç gözlülük, rekabet, dedikodu, birbirine çelme takma" insan ilişkilerine derinlemesine giriyor; "insanlık ufak paralar haline geliyor" (s.204-205). Bu yeni hayatın "ekseni yok; derin, hayatî hiçbir yanı yok" (s.205) "Konuştukları şeyler kiralanmış elbiseler gibi, kendi malları değil." (s.207) Yeni düzenin yaratacağı yeni insan, işte Stoltz; evet, pratik, atak, kafasını kullanmasını biliyor, iş bitiriyor, hızlı yaşamayı ve çalışmayı seviyor. Ama duygularını kullanmada, parasını kullanırkenki kadar cimri, hesaplı, düz, kuru, derinlikten yoksun!. Fakat insanlık son durağına varmış olmuyor ki! Yürüyüş devam ediyor. Evet, toplum artık paranın egemenliğine girmiştir; ama paranın da egemenlik altına alınacağı bir devir gelecektir. İnsanın, insan mutluluk ve yeteneğinin egemen olacağı bir devir. O zaman bambaşka bir "yeni" tarih sahnesine çıkacak; Oblomovluluğun tamamen ortadan kalkması da belki ancak o zaman mümkün olacaktır.

Gerçekten de Gonçarov'un ülkesinde Oblomovluk, ağır darbeler yemesine karşı, on yıllar boyunca Rus siyaset ve edebiyatında veba gibi, kolera gibi, kanser gibi bir hastalık ismi olarak kullanıldı. Lenin "Ekim devriminden sonra bile, Rusya üç devrim geçirdi, ama gene de Oblomovlar kaldı; çünkü Oblomovlar yalnız derebeyler, köylüler, aydınlar arasında değil, işçiler, komunistler arasında da vardır. Toplantılarda, komisyonlarda nasıl çalıştığımıza bakarsanız, eski Oblomov'un içimizde olduğunu görürsünüz. Onu adam etmek için daha çok zaman yıkamak, temizlemek, sarsmak, dövmek gerekecektir" diyordu.

Bizde ise Oblomovluk, içinde yaşadığımız yarı-kapitalist toplumsal yapının üstünde yükselen yeni toplumsal değerlere örtülü olarak hiç kuşkusuz yaşamaya devam ediyor. Sözde modern ilişkilerin şekerli tabakası kaldırılınca, drajenin altından Oblomovluk boy gösteriyor. Ortaçağ tortuları bir yarı-Oblomovluğa kaynaklık etmeyi sürdürüyor. Sadece kırlık alanlarda, sadece kırsal kökenli aydınlarımız içinde değil, en tepelere tırmanmış aydınlarımız arasında ve içinde bile, tembellik, hayalcilik, vurdumduymazlık, boşvericilik, koyvericilik, kaytarıcılık, mazeretçilik, topluma ve toplumsal sorunlara karşı duyarsızlık, ertelemecilik, ilk zorlukta yan çizme, "daha daha nasılsın" sohbetçiliği, plansızlık, zaman öldürmecilik, vb., Oblomovluğumuzun belirtileri ve unsurları oluyor. İvan Gonçarov'un bir sanat ürünü olarak modası asla geçmeyecek şaheserini toplumsal eleştiri anlamında da hâlâ güncel kılan, işte bu durumdur.

"Sosyalistlerin Birliği" Tartışmaları- 7

Vecdi Özgüner ile Söyleşi

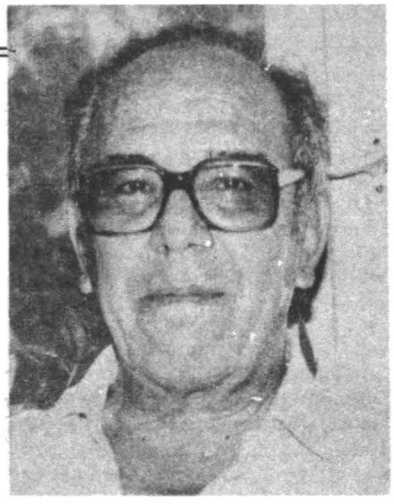

Vecdi Özgüner, 1925'te Balıkesir'de doğdu. İstanbul Yüksek Tahsil Gençlik Derneği genel sekreteri iken, önce 1950'de, "Nâzım Hikmet'i Kurtarma Kampanyası" çerçevesinde meydana gelen Çiçek Palas olayları nedeniyle, altı ay hapis yattı. Daha sonra, 1951 TKP tevkifatına dahil edilip beş yıla mahkûm olunca, Tıp Fakültesi öğrenimi yarıda kaldı. 12 Eylül öncesinde bir faşist saldırıda katledilen, dâvâ arkadaşı Sevinç Özgüner ile 1956'da evlendi. 1960'ların ikinci yarısında Türk Solu dergisinin kurucuları arasında yer aldı. 12 Mart döneminde cezaevinde iki yıl daha geçirdi ve 1974 affıyla tahliye oldu. Daha sonra Türkiye Emekçi Partisi'nin kurucuları arasına katıldı; bu partinin genel sekreterliğini yaptı ve TEP kapatıldığında da genel saymanlık görevinde bulunuyordu. "Birleşik Sosyalist Parti" fikri etrafında sürdürdüğümüz röportajlar dizisinde, Vecdi Özgüner ile, arkadaşımız Halil Berktay konuştu.

Birleşik Sosyalist Partiyi Yaratmanın Yollarını Bulmalıyız

Halil Berktay: *Sayın Vecdi Özgüner, siz Türkiye'de sosyalist birikimin oluşması uğrunda yıllarca mücadele ettiniz. Böyle bir mücadeleden gelen bir kişi olarak bugün bir Sosyalist Parti'nin gerekli olup olmadığı, Birleşik bir Sosyalist Partinin gerekli olup olmadığı konusundaki görüşlerinizi sorabilir miyim?*

Vecdi Özgüner: Her yerde sosyalistlerin ilk görevi kendi partilerini kurmasıdır. Türkiye'de bu görev; sosyalistlerin en önde gelen görevidir. Bugün acil bir görevimiz halindedir kanımca. Bazı aykırı düşünceler vardır. Örneğin SHP içinde şimdilik çalışmak yeterlidir deniyor. Bu bence yeterli değildir. Çünkü böyle bir çalışma tarzı, daha değişik başka tarz çalışma şekillerini gerekli kılar. Bence legal demokratik mücadele alanında faaliyet gösterecek bir sosyalist partinin kurulması zorunludur. Bunun için çaba sarfetmek zorundayız.

Burada en önemli sorun; kitlelerin ve işçi sınıfının önüne çıkarken, onlara güven verecek bir şekilde partiyi kurmak zorundayız. Onların en büyük güvensizliği geçmişin deneyleridir. Bölünmüşlük, birbirleriyle çatışma onların sosyalist harekete, partilere, gruplara ve hiziplere karşı güvenini sarsmıştır. Bunu yok edecek tarzda birlik halinde bir partiyi yaratmak yolunda çalışmalıyız. Biz eskiden parti denince kesin bir ideolojik birlik ve disiplin kuralını önde tutardık. Birleşik Sosyalist Parti yepyeni bir düşünce, yepyeni bir araştırmayı gerektiriyor. Nasıl olacak da birleşik bir parti kurulacak. Dünyada bunun bazı deneyleri olduğu söyleniyor. Fakat ben fazla bilgi sahibi değilim. Ama Türkiye'de bunu denemek, bunun yollarını bulmak için çalışmak zorundayız. Kitlelere, işçi sınıfına ve sempatizanlara karşı güveni ancak böyle sağlayabiliriz.

Peşin hükümlerle hareket etmezsek

Halil Berktay: *Peki, bu denenmemiş formülün gerçekleştirilmesinde, en azından başlangıç olarak kendi içinde farklı görüşleri barındıran bir Birleşik Sosyalist Parti'nin belli asgari müşterekler etrafında oluşturulmasında ne gibi zorluklar ve engellerle karşılaşabileceğimizi düşünüyorsunuz? Bu konuyu biraz açar mısınız?*

Vecdi Özgüner: Bana en büyük engel; grupların, daha önce kurulmuş partilerin, hiziplerin çatışmalarından çok (ki bunlar daha kolay geri plana atılabilir) işçi sınıfının dünya çapında bölünmüşlüğünün yaratacağı zorluk daha önemli görünüyor. Burada bir asgari müşterek bulmak zor gibi geliyor bana. Ama peşin hükümlerle hareket etmezsek, ortak noktalar bulmaya, bazı fedakârlıklar yapmaya razı olursak, ümit ederim ki bunu da aşabiliriz.

Halil Berktay: *Sözünü ettiğiniz konuda, yani sosyalizmin dünya çapında bölünmüşlüğü konusunda, bu açıdan BSP'yi biraraya getirebilecek, birarada tutabilecek asgari bir formül sizce ne olabilir? Bir öneriniz var mı?*

Vecdi Özgüner: Şu anda kesin bir şey söyleyemiyeceğim. Yalnız, asıl mücadele hedefimizin Amerikan emperyalizmi olduğu etrafında birleşmemiz gerektiğine inanıyorum. Tahmin ediyorum, burda bir birleşme sağlayabilirsek, BSP'nin temel meselesini yani bölünmüşlükteki temel meselesini çözmüş olabiliriz.

Halil Berktay: *Amerikan emperyalizmine esas ağırlığı vermek, deyim yerindeyse bir dış politika sorunu. Yani bugün dünya çapındaki kuvvetlerin ve bunların Türkiye'ye yansımalarının tartışması sorunu. Bunun yanısıra bir de, nasıl bir sosyalizm inşa etmek istediğimize, nasıl bir sosyalizm modeli izlemek istediğimize ve bu alandaki teorik tartışmalara ilişkin sorunlar var. Yani atıfta bulunduğumuz problem, gündeme bir dış politika sorunu olarak gelmeden önce veya en azından dış politika sorunu olarak gelmesinin yanısıra bir de sosyalizm modeli olarak tartışma gündemine geliyor. Bu konuda bir öneriniz var mı?*

Sosyalizm deneyleri yabana atılamaz fakat eleştirel gözle incelenmeli

Vecdi Özgüner: Ben dünyada daha önce denenmiş sosyalizm kuruluş deneylerinin yabana atılmayacağı kanısın-

dayım. Veya tamamen bunları dışlayıp yepyeni bir sosyalizm kuruluşu biçiminde düşünmenin gereği olduğuna inanmıyorum. Yalnız sosyalizmin kuruluşunun teorik ve pratik meseleleri tamamen çözülmüş değildir. Bundan evvelki deneyleri eleştirel bir gözle incelemek ve irdelemek gerekir. Aynen kopye etmek bahis konusu değildir. Ama bunları da değersiz kabul etmek veya tümden yanlıştır, kökten yanlıştır diye düşünmek doğru olmaz.

Halil Berktay: *Benim röportajcı olarak kişisel görüşlerimi söylememe izin verirseniz; (biliyorsunuz biz Saçak'ta sadece bir röportaj şeklinde yapmıyoruz. Tartışmalı bir sohbet şeklinde yapıyoruz aslında. Sosyalizm modelleri açısından aşağı yukarı aynen sizin dediğiniz gibi, geçmiş bütün sosyalist devrim ve sosyalist inşa tecrübelerini değerlendirme, eleştirel bir gözle inceleme ve aşma ruhuna sahip olma şeklinde bir formüle, dış politika açısından da iki süper devlet arasında bir kuvvet dengesinin varlığı koşullarında bugünün Türkiye'sinde Amerikan emperyalizmini esas alma formülüne katılabilirim. Bunu görüşümü belirtmek için söylüyorum. Bunun ötesinde BSP için ne gibi problemler görüyorsunuz?*

Vecdi Özgüner: Ülkemizde daha evvel yaşanmış olaylar, çeşitli grupların, partilerin, fraksiyonların bir araya gelmesinde zorluklar doğurdu. Bu hareketlerin lider kadroları az çok fedakârlığı göze alarak, şartları takdir ederek birleşme çabalarını yürütseler dahi, tabandan gelen baskılar, onları bir hayli zorlayacaktır zannediyorum. "Nasıl olur da siz bunca zamandır can düşmanlarımız olan filanlarla biraraya gelirsiniz" gibi baskılar, zorlamalar bu yoldaki çabaları bir hayli güç duruma düşürecektir. Önümüzdeki yaz ayları, tatil ayları bir hayli çaba sarfetmek gerektiğine inanıyorum. Ve uzun süre bu çabaları birlikte yürütmek ve ortamı hazırlamak gerektiğine inanıyorum. Ve tabii genel doğrularda, genel planda, şimdi sizinle anlaştığımız gibi, anlaşsak bile sorunları daha detaylı açmaya çalıştığımız zaman çatışmalar çıkabilir. Meselâ Amerikan emperyalizmini öncelikle mücadele hedefi kabul etmek yetmiyecektir. Sovyetler Birliği'ne karşı tavır sorunu ve diğer detaylar ortaya gelecektir. Zamansız buluyorum. Birleşik sosyalist parti kuruluşu safhasında Sovyetler Birliği'ne karşı tavrımızı tartışmak, halletmek zorundayız. Parti çatısı içinde bu tartışma bizi ortak bir pratiğe götürür diye düşünemiyorum şu anda.

Şartlar zorlanarak
tehlikeler göğüslenerek...

Halil Berktay: *Bir Birleşik Sosyalist Parti'nin gerek ilkesel olarak, gerekse şu anda bu süreç içinde yer almakta olan grupların bileşimi itibariyle kaçınılmaz ve otomatik olarak, deyim yerindeyse devrimci olmayan bir parti, burjuvazinin partisi, hattâ bir muvazaa partisi olacağı yolunda görüşler var. Bu konuda ne düşünüyorsunuz?*

Vecdi Özgüner: Muvazaa partisi olacağı benim aklıma geimez. Geçmişteki tavır ve eylemleriyle bilinen kişiler tarafından bu gayretler sürdürülmektedir. Muvazaa iddialarını kabul etmiyorum. Yalnız zamansız kurulduğu iddiaları olabilir. Kurulacak partinin burjuvazinin partisi veya devrimci olmayan bir parti iddialarına gelince: Bunu kurulacak partinin programı ve pratiği gösterecektir. Peşin hüküm olan bu iddia neye dayanır? Denebilir ki mevcut siyasal ve hukuksal ortamda devrimci bir parti kurulamaz ve devrimci bir programla ortaya çıkılamaz. Bu bence doğru değildir. Bu düşünce, Türkiye'de çok uzun yıllar legal ve demokratik bir partinin kurulamaması sonucunu doğurur. Şartları zorlamak ve bazı tehlikeleri göğüslemek şartıyla devrimci bir parti kurulabilir. Program ise, pratik içinde değişen şartlara göre gelişerek şekil alır.

Halil Berktay: *Böyle bir sosyalist partinin belki de oluşma sürecindeki güçlüklerden ötürü başından itibaren geçici bir parti olmayı kabullenmesi gerektiği yolunda bazı anlayışlar mevcut. Yani buna göre bir süre sonra böyle bir partinin bölünmesi kaçınılmaz gözüküyor ve başından bu gerçeği kabullenmek ve bir süre sonra herkesin ayrılıp gene kendi partisini belki kurması gerçeğine razı olmak lazım. Bu bir kader midir, bunu kabullenmek zorunda mıyız?*

Vecdi Özgüner: Ben bunu kabullenmiyorum. Parti kalıcı da olabilir, geçici de. Bu teşebbüsün başarısına bağlıdır. Başarı, yeni bir pratiği, yeni bir siyaseti yeni bir oluşumu vazgeçilmez hale getirebilir. Başarısızlık mutlaka ve mutlaka herkesin kendi partisini kurması değildir. Yeni bir çözüm yolu aramak gerekir. Belli ki, herkesin kendi partisini kurma deneyini yaşadık. Tekrar böyle bir şeyi ben düşünmek istemiyorum. Başarılması için tüm çabalar sarfedilir, başarılamazsa yeni yollar aranır. Yani başından nasıl olsa bu geçicidir anlamıyla yaklaşmak yanlış olur.

Kalıcılığın güvencesi:
İşçi-köylü önderleri ve parti içi demokrasi

Halil Berktay: *Birleşik bir sosyalist partinin kalıcılığını gitgide daha fazla güvence altına almak için daha önce sözünü ettiğiniz esaslı ideolojik, siyasi ve programatik görüşme ve tartışmalar, ayrıntıya inen tartışmaların yanısıra önereceğiniz herhangi bir örgütsel tedbir ya da sınıfsal katılım tedbiri var mı? Bu aşamada kalıcılığı teminat altına almak için sınıfsal açıdan neler yapabiliriz?*

Vecdi Özgüner: Partinin kalıcılığı, ancak işçi ve köylü önderlerinin aktif olarak parti içinde yer almalarını sağlamakla mümkün olabilir. İkincisi parti içi demokrasiyi sağlam ilkelere, prensiplere bağlamak gerekir. Hele ilk başlarda parti içi demokrasi son derece önemlidir. Parti içi demokraside yapılacak hata daha başından fraksiyonlara, çatışmalara, bölünmelere, haysiyet divanı işletmelerine doğru gider. Tabii ki hareket sadece sınırlı aydınlarla, bir iki işçi ve sendikacıyla kalmamalı, kitlelere dayanır hale, kitlelerin eylemlerini yürütebilir hale gelmelidir. Onlara kumanda eder, yol gösterir hale gelebilmelidir. Bu, birliği sağlayan en önemli unsur olacaktır. Birçok konularda fedakârlık, beraberlik duygusunu güçlendirecektir.

Halil Berktay: *Son olarak böyle bir birleşik sosyalist partinin bugün Türkiye'nin emekçi halkının önüne koyacağı programın özü hakkında ne düşündüğünüzü sorabilir miyim? Sizce bugün Türkiye'nin önündeki temel sorun ya da temel sorunlar nelerdir ve hangi belli başlı platformlar etrafında kitlelere gitmek, kitle pratiğine girmek gerekir?*

Vecdi Özgüner: Bence uzun yıllardır yürüttüğümüz mücadele bağımsızlık ve demokrasi mücadelesidir. Bugün hâlâ gündemden kalkmış değil, daha da acil ağır bir mücadele biçimi haline girmiştir. Ve bizim kuracağımız sosyalist partinin önündeki ilk problem, bağımsızlık ve demokrasi olacaktır. Mücadelenin ağırlığı bu alanda yürüyecektir. İttifaklarını ona göre kuracaktır. Bu aşamadan sonra ancak, Türkiye sosyalizm sorunlarını ele alabilir. Ama bu demek değil ki, sosyalizm sorunları partinin sorunu değildir. Ama güncel ağırlığı, demokrasi ve bağımsızlık sorunudur.

Halil Berktay: *Çok teşekkür ederim.*

DOST

Ekmeğine uzanırken
Duruluyor mu elin
Lokmanı çiğnemeyi unutuyor musun
Soruyor musun kendi kendine
Nasıl acaba o şimdi
Nasıl dolduruyor günlerini

Duygulu yüzü mahzun
Düşüp gidiyor gözlerinin önünde
Gülersen o da gülüyor
Onun ise bu sıcaklık
Onun ise sığındığın bu gölge

Haydi şimdi çık sokaklara
Dağıt sıkıntını çarşı pazar
Onun yerine kıyıda dolaş
Onun yerine seninle

Feyyaz Kayacan'a 3 Soru

—Kırk altı yıldır yurtdışındasınız-Türk edebiyatı dış ülkelerden nasıl görülüyor? Ayrıca türler olarak konumu nasıl bu edebiyatın?

—Ben bu sorunları İngiltere'de sürekli oturan bir Türk yazarı olarak yanıtlıyacağım izin verirseniz. Yalnız daha başlangıçta şu noktayı belirteyim: Çağdaş Türk yazını Doğu Avrupa ülkelerinde daha geniş çapta ilgi görmüş daha büyük sayıda yazınsal yapıt o ülkelerin dillerine çevrilmiştir. Bu çevirilerin etkisi nedir, kapsamı nedir, hangi yazarları, ozanları, öykücüleri içermektedir, orasını bilemeyeceğim. Bu yüzden, pek doğal, bir değerlendirmeye girişmem olanaksız.

Yalnız İngiltere açısından söz edecek olursam Türk yazınının o ülkede pek az bilindiğini, görünümünün kıt olduğunu, köklü yankılar uyandırmadığını ve sürekli sansımaları olmadığını derin bir üzgünlükle vurgulamak zorunda kalacağım. İngilizlerce iyicene bilinen iki Türk yazarı var. Biri Nazım Hikmet, ikincisi Yaşar Kemal. Nazım Hikmet nerdeyse tüm dünya dillerine çevrildiği için, İngilizler de öteki ülkelerden geri kalamazdı Nazım'ın sesini duyurmakta. Şurda şu noktaya önemle parmak basmak isterim: İngilizler yabancı yazarlara kapılarını geç açarlar, "güç açarlar" desem belki daha yerinde olacak. Yabancı bir romancı, bir ozan veya oyun yazarının gerçekten uluslararası bir ün, bir özgünlük kazanmasını beklerler. Dışardan gelen alkış seslerinin hacmi ya da yoğunluğudur İngilizleri etkileyen. Yani dışarda yükselen seslere, yeni ya da olgun da olsa, hemen kulak vermezler, çevirseler bile, okumak, ilgilenmek için yaparlar bu işi, benimsemek için değil. Serüvenci değildir İngilizler bu açıdan. Rizikolu saydıkları girişimlerden çekinirler. İngiliz yazın evreni tutucu, kendi içine dönük, kendi gelenekleri dışına nerdeyse hiç çıkmayan bir evrendir. Güdücü ve bir bakıma eksiklikleri burdan kaynaklanmakta. Geçen yıl ölen değerli İngiliz Ozanı Philip Larkin'e sormuşlar: "Siz yabancı ozanları okur musunuz?"

Larkin de hayretler içinde yanıtmış:

"O da ne demek, öyle şey olur mu?"

İngilizler, her halde bir ada halkı olduğu için, davranışları, değer ölçüleri değişik. Avrupalı demiyorlar, "Kıtalı" diyorlar Avrupa'da yaşayanlara. Sanki kendileri Avrupalı değillermiş gibi. Bir "Kıtalı" yazarın İngilizleri etkilemesi, esinlendirmesi pek görülmüş değildir, Şiirde "Avrupalı" yani "Kıtalı" duygu ve bakış geleneklerini yansıtan bir İngiliz ozanı T.S. Eliot'tur. O da çok doğaldır. Çünkü Eliot Amerikan asıllıydı, çünkü Avrupa'da okumuştu, çünkü Jules Laforgue, Apollinaire gibi ozanlarla kendisi arasında bir yakınlık, bir duygudaşlık görmüştü yahut da düpedüz etkilenmişti. Eliot'un toplu şiir kitabında, Fransızca yazdığı şiirlerin de yer alması anlamlıdır; ama koymasaydı o şiirleri kitabına iyi olurdu. Çünkü açıkçası söylemek gerekirse bu şiirlerde iş yok.

Bütün bunları Türk yazarının İngiltere'de bir duyulma, bir duyurulma alanı edinmedeki karşılaştığı güçlüklere dikkati çekmek için söylüyorum. Dediğim gibi Nazım Hikmet ve Yaşar Kemal Penguin Türk Şiir Antolojisi'nde sunulan ozanlar dışında nerdeyse başka hiç bir Türk yazarı bilinmiyor. Mahmut Makal'ın "Bizim Köy"ü İngilizceye aktarıldı, ama yazınsal bir yapıt olarak değil, bazı gerçeklere değinen belgesel, sosyolojik bir çalışma sayıldığı için. Çok yanlı, çok kapılı, bir romancı ve öykücü olan Orhan Kemal'in İngiltere'de adı bile duyulmamış. Sait Faik, Aziz Nesin hiç mi hiç bilinmiyor. Onun izinde yürüyenler ve günümüz yazarları ise İngilizler için "meçhul" bir ülke, bir "terra incog-nita"dır.

Bu açığı kapatmak için olumlu, çabalara girişenler var; ama İngiltere'de değil. ABD'de. Bu olumlu ve sevindirici gelişmeyi sürdüren de Talat Halman'dır. Onun yorulmazlığına çağdaş Türk yazınının borcu çok büyüktür.

— Şiir ve kısa öykünün dünya edebiyatında yerini, işlevini yavaş yavaş yitirdiği söyleniyor...

— Yazın tarihinde gelgitlenmeler olur. Bir yazı türü uzun süre geçerli olmuşken küçümsenmeye yüz tutar, savsaklanır giderek; ama, bir daha eski gücüyle yeniden ortaya çıkması olanaksız bir yazın türü varsa o da destandır, söylencedir. İşlevini yitiren tür işte odur. Yazı türlerinin ayakta durmasını sağlayanlar tükenikliğe eğilimli olmasını önleyenler o türlerin usta, yüce yazarlarıdır. Yazında kuraklık dönemleri baş gösterir. Amaonun ardından yeni bir akım yeşerir. Yeni sesler, yeni değerler, yeni güçler ortaya çıkar soluğunu yitirmişe benzeyen türleri diriltirler, yeni dorukların temelini atarlar.

Şiir ve kısa öykünün dünya edebiyatında yerini, işlevini yavaş yavaş yitirdiği görüşünde değilim ben. Tam tersine düşünüyorum. Görsel bir uygarlığa, bilgisayarların baskısı altındaki bir uygarlığa doğru yol almışız. Yol almak demek de yanlış. Ben buna bir duraksama diyorum. Bilimin, tekniğin getirdiği. Şimdilerde kim roman okuyor yüce, ünlü romanları televizyonda dizi biçiminde izlemek daha kolay geliyor insanlara. Böylece de zaman derinliğini yitiriyor. Yalnızca silik bir gölgesi yansıyor cam perdelere.

Şiir ve kısa öykünün aynı alın yazısını taşımadığına inanmamamın nedeni şu; öykünün bıktırıcı uzunluklardan kaçınmayı amaçlayan, kesin bir düzencesi var. Nice roman bilirim, şişirilmiş, abartılmış öyküler olmaktan öteye varamaz. Öykü, gerçek öykü anlayışı belirli bir çerçevesinin dışına taşmaz. Ve taşamaz. İç töresi vardır bunu engelleyen. Bunu bir başka yerde de anlatmıştım:

Arjantinli öykü yazarı J.L. Borges, bir televizyon söyleşisinde şu soruyla karşılaşıyor: "Senyor Borges, sizin öyküleriniz kısa mı kısa. En uzunu 10 sayfayı bile aşmıyor. Niçin bu kadar kısa tutuyorsunuz öykülerinizi, anla-

tır mısınız?"

Borges kör. Eliyle televizyon konuşmacısının elini arıyor, buluyor ve diyor ki:

"Bozmaktan korkuyorum da ondan. Bir satır, bir sözcük daha eklesem, öykünün yapısı, soluğu çöküverir."

Borges'in ünlü bir öykü yazarı olarak Nobel Armağanı'nı kazanmış olması, aynı ödülün daha sonra Isaac Bashevi Singer'e verilmesi, öykü türünün dinçliğini, güç ve işlevini yitirmekten çok uzak olduğunu kanıtlamaya yeter sanırım. İki çağdaş Amerikalı Yahudi yazarı Bernard Malamud ve Saul Bellow'da öykücülüğü yeni, sağlam boyutlarla desteklemesini bilmişler. Fransa'da sürgünde yaşayan Çekoslovakyalı Milan Kundera ise öykücülüğü yeni bir ışığa, yeni bir aşamaya ulaştırdı. Bizde Bilge Karasu, Muzaffer Buyrukçu, Onat Kutlar, Leyla Erbil ve söylemesi ayıp olmasın, ben varım, Kısa öykünün geleceği sağlamdır. İşlevleri hiç de aksayacağa benzemiyor. Öykü çok dakik bir yazı türü. Bir nişancı kadar.

Şiire gelince, geleceğe daha da umutlu, daha da verimli gözlerle bakmaktayım. Son yıl içinde büyük değerler ayrıldı aramızdan. Turgut Uyar gitti, Metin Eloğlu gitti, Edip Cansever daha geçenlerde sesini bize emanet etti. Ama şiir sönmez. Söndürülmez. Şiir başka omuzlarda taşınacaktır. Can Yücel şiir için "çabuk yaşama" demiş. Çok doğru bir tanımlama. Yaşamın, şiirde enginliğini yitirmeden, birkaç dize içine sığdırılan çabukluğunu kavrayıp devir alacak yeni ve yansıtacak yeni eller, elle tutulur varlıklar olarak önümüze çıkacaktır. Buna kesinlikle inanıyorum.

— İngiltere edebiyat dergilerinin bizimkilere oranla daha etkin olduğu, gerçekten yaratıcı sorumluluklar üstlendiği söylenebilir mi?

— Hayır, kesinlikle söylenemez. Zengin bir geçmişi olan, büyük yüce ozanlar, oyun yazarları, düşünürler, romancılar yetiştiren İngiltere, dergi yayıncılığı açısından Türkiye'ye oranla gerçekten geri kalmış bir ülke sayılabilir. İngiltere'de dergi diye adlandırabileceğimiz iki yayın kaynağı var. Biri *Encounter* ötekisi de *London Magazine*. Her kitapçıda bulunmuyor. O kadar az görülüyor ki ortalarda. Çıkmaca daha iyi diyesim geliyor. Belki de kapanmıştır. Times gazetesinin haftalık edebiyat eki *Literary Supplement*'i var ama o da kuru, yazınsal ve eleştirel bir gazeteciliğe eğimli.

Buna karşı Türkiye'de ülkenin en değerli yazarlarınca beslenen, içeriği övünülecek ölçüde zengin dergiler çıkmakta. Sayalım: *Gösteri, Sanat Olayı, Milliyet Sanat, Varlık, Adam, Düşün, Saçak, Bilim ve Sanat*....

Kitap yayınlamakta üstesinden gelinmez güçlükler ve sıkıntılarla karşılaşan genç ve yeni yazarlar bunlara yerleşik değerleri de katabiliriz- seslerini duyurma olanaklarını ancak bu dergiler yoluyla bulmaktalar. Aynı güçlük ve sıkıntılar dergi çıkaranlar için de geçerli. Bu koşullar altında ezilmemeleri, edebiyata ne derece yaratıcı ve sorumlu bağlarla sarıldıklarını kanıtlamaya yeter sanırım.

49. Uluslararası PEN Kongresi

Deniz Kavukçuoğlu

22-27 Haziran tarihleri arasında Hamburg'da yapılan 49. Uluslararası PEN Kongresi'nin üçüncü günü bir avuç Türk yazarı için uzun bir bekleyişle geçti. Saat 18.00'de nihayet gündemin 13. maddesine gelindiğinde bekleyenler derin bir nefes alıp dinlemeye koyuldular. PEN Delegeler Konferansı "yurdışında Türk PEN Klubü kurulmasına ilişkin öneri"yi görüşmeye başlıyordu.

Geçtiğimiz yılın son aylarında yurtdışında yaşayan Türk yazarları arasında Federal Almanya'da bir Türk PEN'i kurulması düşüncesi tartışılmış ve ilk girişimlerde bulunulmuştu. Yurtdışında 50'den fazla Türk yazarının varlığı, Türkiye'de PEN Klübü bulunmayışı ve Türkiye Yazarlar Sendikası üzerindeki baskılar bu eğilime güç kazandırıyordu. Kendisiyle ilişki kurulan Alman yazar İngeborg Drewitz konuyla ilgili geniş bir tartışma açılmasını önerip, gelişmeleri 1986 Ocak ayında New York'ta yapılacak kongreye ileteceğini bildirince çalışmalar yoğunlaştı. New York Kongresi Türkiye dışında bir Türk PEN'i kurulması düşüncesine yeşil ışık yakınca yine Bayan Drewitz tarafından kaleme alınan bir mektup Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde yaşayan yazarlarımıza gönderilerek kendilerinden bu konudaki eğilimleri soruldu. Aralarında Adnan Binyazar, Aysel Özakın, Ömer Polat, Fethi Savaşçı, Dursun Akçam, Yusuf Ziya Bahadınlı, Server Tanilli ve Demir Özlü gibi adların bulunduğu 20 yazar mektuba olumlu yanıt verirlerken, diğerleri ya yanıt vermiyorlar ya da çeşitli nedenlerle girişimi onaylamadıklarını bildiriyorlardı.

Yurtdışında bu gelişmeler olurken Türkiye'den de eleştiriler gelmeye başladı. Başta Aziz nesin olmak üzere Türkiye Yazarlar Sendikası yöneticileri bu girişimi "yersiz ve zamansız" olarak değerlendiriyorlardı. Onlara göre "bugün Avrupa ülkelerinde yaşayan yazarlarımızın sayısı, belki böylesi bir ayrı örgütün kurulmasını zorunlu kılacak sayıya ulaşmıştı", fakat "bugünkü koşullarda Türk Pen Klubü Türkiye'de kurulmalıydı". Kendisine Hamburg Kongresi için çağrı yapılan Aziz nesin pasaport alamadığı için kongreye katılamamış, Türkiye'deki F. Almanya Büyükelçiliği kanalıyla PEN Uluslararası Yönetim Kurulu'na gönderdiği mektup ise "bilinmeyen nedenlerle" yerine varamamıştı. Hamburg'a gelen Demirtaş Ceyhun'un kaleme aldığı mesajın ise oturumda okunup okunmayacağı henüz belli değildi. Oturumun ilerlemiş saatlerinde Michael Scammell, bölüm başkanı olarak "Tutuklu Yazarlar"a ilişkin 17 sayfalık raporunu okumaya başladığında salon derin bir sessizliğe gömülmüştü. Raporun Türkiye bölümünde ülkemizde hapiste bulunan 47 "düşünce ve basın mahkumu"nun isimleri ve aldıkları cezalar sıralanıyordu.

Saat 18.00'e yaklaşırken F. Almanya delegesi İngeborg Drewitz'in öne-

risi üzerine Kongre, gündemin 13. maddesine geçilmeden önce Türkiye Yazarlar Sendikası 2. Başkanı Demirtaş Ceyhun'un mesajının okunmasını onaylayınca, özel izinle oturuma katılan Türk konuklar rahatladılar. Mesajda "TYS'nın amacının öncelikle altı yıldır yaşanılan olağanüstü dönemin olağanüstü koşullarıyla birlikte, yurtdışındaki Türk yazarlarının da durumlarının bir an önce düzeltilmesi ve ülkemize dönmelerini sağlamak" olduğu belirtiliyor, "bu dönemin kimi zor günlerinde Uluslararası PEN'in gösterdiği dayanışmaya" teşekkür ediliyordu. Türk PEN Klubü "bugünkü" koşullarda Türkiye'de kurulmalıydı. Nitekim önümüzdeki günlerde İstanbul'da PEN Klubü eski yöneticileriyle bir toplantı yapılacak ve büyük bir olasılıkla Temmuz veya Ağustos ayında Türk PEN Klubü yeniden kurulacaktı. Aynı şekilde Türkiye Yazarlar Sendikası da yeniden faaliyete geçecekti. Demirtaş Ceyhun'a göre "hiç kuşkusuz başlangıç döneminde zorluklarla karşılaşılacak fakat bu zorlukların aşılması ve giderilmesi de ancak Türkiye'de verilecek uğraşlarla sağlıklı bir biçimde gerçekleştirilebilirdi"

Delegeler bir yandan Ceyhun'nun konuşmasını dinliyorlar, diğer yandan "Scammell Raporu"nun Türkiye bölümünü anımsıyorlardı. Mesajın okunmasından sonra yapılan tartışmalarda bu konu Kanada delegesi tarafından vurgulanıyor ve "önerinin geri çekilmemesi" isteniyordu. Kongre, Uluslararası PEN Başkanı İngiliz yazar Francis King'in ağzından kararını açıkladı. Buna göre "haklılığı ve geçerliliğini henüz koruyan öneri yıl sonuna kadar askıya alınacak ve Türkiye'deki gelişmeler izlenecekti". Demirtaş Ceyhun'nun konuşması delegeleri etkilemiş ancak kuşkular dağılmamıştı. Oturumu izleyen Dursun Akçam "bizler için Türkiye'deki arkadaşlarımızın düşünceleri önemli, kararlarına saygılıyız" derken, Demirtaş Ceyhun "esas iş bundan sonra başlıyor" diyordu. Yurtdışındaki Türk yazarlarının sözcülüğünü yapan, gerek Almanya'da gerek uluslararası ilişkilerde etkinliği ile tanınan yazar Prof. Dr. Ingeborg Drewitz'e göre ise "konu kesinlikle kapanmamıştı; Türk PEN Klubü önümüzdeki aylarda Türkiye'de yeniden kurulamazsa konunun yeniden gündeme gelmesi kaçınılmazdı".

PEN Kongresi Üzerine Söyleşi

Geçtiğimiz ay Hamburg'da yapılan 49. Uluslararası PEN Kongresi'ne Fransa'da yaşayan yazarlarımızdan Nedim Gürsel Fransız PEN üyesi olarak katıldı. Ülkemizde, "Yerel Kültürlerden Evrensele", "Uzun Sürmüş Bir Yaz", "Kadınlar Kitabı" ve en son "Sevgilim İstanbul" adlı yapıtlarıyla tanınan yazarımızla kongre izlenimleri üzerine konuştuk:

***Deniz Kavukçuoğlu:** Sayın Gürsel, Kongre'ye 80'i aşkın ülkeden 400 yazar katıldı, çeşitli konuşmalar yapıldı. Hangi konuşmalar en fazla ilginizi çekti?*

Nedim Gürsel: Kongre'de herşeyden önce Federal Almanya Cumhurbaşkanı Weizaecker'in konuşmasını çok ilginç buldum. Çünkü edebiyat üzerine böylesine yetkin bakan bir devlet adamı çok azdır. Weizaecker'in değindiği konular üzerinde ilgimi çeken Kafka üzerine söyledikleri.. Kafka yapıtlarını yazdığı zaman henüz Avrupa, toplama kampları cehennemini yaşamamıştı. Ama, o sanatçı sezgisiyle çağdaş tarihin sonradan doğrulayacağı bir sarsıntıyı haber vermişti. Bir başka ilginç şey de Unesco Başkan Yardımcısı Lopez'in söyledikleriydi. O daha çok bizim toplumumuzu da ilgilendiren kimlik sorununa değindi.

***Deniz Kavukçuoğlu:** "Yazarın toplumdaki yeri" üzerine söylenenleri nasıl değerlendiriyorsunuz?*

Nedim Gürsel: Çok değişik ülkelerden çok sayıda yazarın katıldığı bu kongrede ele alınan, tartışılan en önemli konulardan biri de yazarın yaratma özgürlüğü konusuydu. Hangi siyasî rejimde olursa olsun genellikle aydınların özellikle de yazarların iktidarla ilişkilerinde sürekli bir muhalefet oluşturdukları söylendi. Hiçbir yazar -bir Doğu Alman yazarın dışında- içinde yaşadığı siyasî rejimin sözcülüğünü yapmadı. Bu da olumlu bir gelişme. Kongre boyunca, delegelerin toplantısını da izledikten sonra, yazarlar arasında uluslararası bir dayanışmanın olabileceğini gördüm.

***Deniz Kavukçuoğlu:** Sayın Gürsel, Uzun Sürmüş Bir Yaz kitabınız 12 Eylül'den sonra yargılandı, Kadınlar Kitabı'nın da başına aynı olay geldi. Her ikisiide yargılanıp aklandılar. Fransa'da "Komutanın Tavşanları" adıyla yayınlanan ve bu yıl Fransız Pen Kulübü Jüri Özel Ödülünü alan son kitabınız ise Türkiye'de "yasalara aykırılığı" nedeniyle kısaltılarak başka bir adla, Sevgilim İstanbul olarak yayınlandı. Hemen her kitabı kovuşturmaya uğrayan bir yazar olarak bu bağlamda bir değerlendirme yapar mısınız?*

Nedim Gürsel: PEN'in uluslararası örgüt başkanı Francis King yaptığı konuşmada, savaştan önce James Joyce'un İngiltere'de müstehcenlikle suçlandığını ve Joyce'un kitaplarını ülkeye kaçak olarak soktuğunu anlattı. 'Muzır Yasası'nın çıkarıldığı bir ülkenin yazarı olarak bu konuşmayı da ibretle izledim. Güney Afrikalı yazar Alan Paton ve Alman Günter Grass Kongre'de en çok tartışılan konuşmaları yaptılar. Bu konuşmaların ve diğerlerinin ayrıntılarına girmek çok zaman alacak. İzlenimlerimi Weizaecker'in şu görüşüyle özetlemek istiyorum: "Hiçbir devlet bir edebiyat yapıtının mükemmelliğinde olamaz". Bir devlet başkanının bu görüşü öne sürmesi benim için gerçekten şaşırtıcı bir sürpriz oldu. kendi devlet adamlarımızın bu konudaki tavırlarını anımsayıp ülkemin yazarları adına üzüntü duydum.

Eski Yunan'da Devlete Sıçrayışın Öyküsü

Halil Berktay

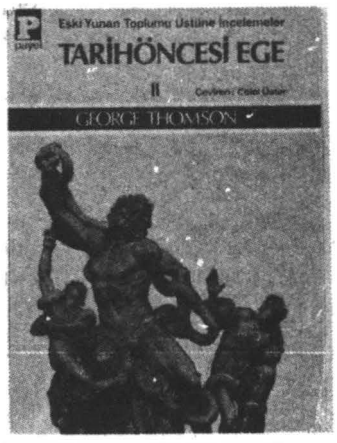

*George Thomson, **Eski Yunan Toplumu Üstüne İncelemeler: Tarihöncesi Ege, II**. Çeviren: Celal Üster. Payel, Kasım 1985, 414 sayfa, 1250 TL.*

1960'ların ve 70'ler boyunca ülkemizde önce *Marksizm ve Şiir, İnsanın Özü, Kapitalizm ve Sonrası, Marx'tan Mao Zedung'a* gibi küçük elkitapları aracılığıyla adım adım tanınan George Thomson'un üç başyapıtından birinin Türkçeye kazandırılması işi, nihayet tamamlandı. Sözkonusu üç başyapıt, *Aeschylus and Athens* (1940), *Studies in Ancient Greek Society: The Prehistoric Aegean* (1949) ve *Studies in Ancient Greek Society: The First Philosophers* (1955)'tir. Bunlardan ikincisi, Payel tarafından iki cilde bölünerek yayınlanmış bulunuyor. Eserin beş büyük bölümünden ilk ikisi ve 17 kısmından 7'si, *Tarihöncesi Ege-I* başlığıyla Nisan 1983'te çıkmış ve Celal Üster'e o yılın Azra Erhat Çeviri Ödülü'nü kazandırmıştı. Bundan üç ay önce piyasaya sunulan *Tarihöncesi Ege-II*, orijinalinin diğer üç bölüm ve 10 kısmı ile ek, dizini ve kaynakçalarını içeriyor.

Zaman ve mekân dışı bir «insanlık dehası»nın ebedî çiçeklenişi, hiçbir bilimsel açıklaması yapılamayacakbir «altın çağ» olarak eski Yunan'ın idealizasyonu, Batı kültürüne 18. yüzyılda iyice yerleşti. Kapitalist meta üretimine dayalı modern burjuva toplumu, bir yandan, diyelim Perikles dönemi ile kendisi arasındaki ruhî yakınlığı seziyor; diğer yandan, bu bağlantıyı maddî temellerinden kopartıyor; kendi ekonomik kategorilerini mutlaklaştırdığı ve gizemlileştirdiği gibi, M Ö 5. yüzyıl Atina'sını da sıradan Atina yurttaşının bilinciyle, onu çevreleyen barbarlık dünyasıyla hiçbir ilişkisi olmayan bir «mucize» şeklinde algılıyordu. Kentin koruyucu tanrıçası Athena, babası Zeus'un alnından, tüm erdem ve silahlarıyla donanmış vaziyette fırlamıştı ya; demokrasisi, yasaları, filozofları ve tiyatrosuyla şehir-devleti de, yeryüzüne işte böyle, birdenbire gelmiş olmalıydı. Thukydides ve Aristo'daki ipuçları ne olursa olsun, Yunanlıların bir barbar geçmişi yoktu, olamazdı. Başka bir deyişle; özel mülkiyetin, sınıflara bölünmüşlüğün, ataerkil ailenin ve devletin sonsuza dek geriye götürülmesi denemeleri için, Eski Yunan, en mükemmel uygulama alanı gibi gözüküyordu.

Tarihin materyalist yorumunu geliştirme çalışmaları içinde, 19. yüzyılın ikinci yarısında Marx ve Engels tarafından esaslı surette sorgulanmakla birlikte, Avrupa ve Amerika'da İlkçağ Tarihçiliği'ne (İngilizce deyimiyle «classics» ya da «classical studies»e) hâkim olup, bu disiplini sosyal bilimlerin ideolojik bakımdan en gerici dallarından biri haline getiren, yukarıdaki *mitos* ile hesaplaşma, George Thomson'un meslek hayatının odak noktasını oluşturmuştur. *Aeschylus and Athens*'da bu hesaplaşma, Aiskhylos'un ünlü «Oresteia» trilojisinde dramatize edilen Agamemnon/Klitemnestra, Orestes/Klitemnestra, Apollon Erinyi'ler çelişkilerinin, anaerkillikten ataerkilliğe geçişin edebî yansıması olarak yorumlanmasıyla başlar. Aiskhylos'un trajedilerinde, Atina devletinin kurulması ile Atina demokrasisinin kurulması, özdeştir. Thomson ise, önce Attika kabile konfederasyonundan şehir-devletine geçildiğini, daha sonra bu şehir-devletinin ilk hâkim sınıfı olan topraklı aristokrasinin (Eupatridai), tüccar ve zanaatkârlar tarafından bir çeşit ilkel «demokratik devrim» ile devrildiğini, ancak bu iki adımın birbirine *çok kısa* (M Ö 11. yüzyıl ?-M Ö 6. yüzyıl) bir aralık izlemesinin anılan yanılsamaya yol açtığını açıklar. Klasik Yunan uygarlığının

özgüllüğü, rasyonel bir tarzda kavramamız gereken «sır»ı da buradadır: Eski Bronz Çağı teokrasilerinden farklı olarak, bir kere kurucu topraklı aristokrasi alaşağı edilebilmiş; ikincisi, bu eylem, henüz Yunanlıların kendi ilkel komünal toplum anılarının silinmemiş olduğu, görece erken olduğu ölçüde görece serbest, demokratik (oligarşileşmemiş, kalıplaşmamış) bir ortam ve noktada gerçekleşmiştir. Köleci üretim tarzının doludizgin gelişmesi, şehir-devletlerinin coğrafî sıkışıklığı ve siyasî parçalanmışlığının sınırına toslamadan önce, «Klasik Çağ» diye bildiğimiz muhteşem parıltıyı, işte bu koşulların bileşimi yaratır.

Peki, Atina şehir-devletinin gerisinde/öncesinde ne vardı? Bu soru, George Thomson'u önce ilkel komünalliğin geç (Morgancı deyimle, Yukarı Barbarlık) aşamasındaki Attika kabile konfederasyonuna; oradan da hep daha eski'nin, en eski'nin eşelenişi içinde, ilkel komünalliğin saf ve bozulmamış şekillerinin Ege Havzasının kabile toplulukları nezdinde incelenmesine götürmüştür. Thomson, bir bakıma, Engels'in *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni* (1884) adlı eserinin «Yunanlılarda Gens» ve «Atina Devletinin Doğuşu» başlıklı, toplam 15-20 sayfalık iki kısmını, 20. yüzyıl ortasının arkeolojik, antropolojik, mitolojik ve lingüistik verileri temelinde, birkaç bin sayfa boyunca derinleştirmeye girişmiştir. *Aeschylus and Athens*'in ilk üç kısmında özeti verilen bu projenin olgun biçimi, dokuz yıl sonra, *Tarihöncesi Ege*'de karşımıza çıkar. Kabile toplumunun üç temel özelliğini, Thomson, «Akrabalık» (=kandaşlık), «Anaerki» ve «Ortaklaşacılık» başlıklı bölümlerde ele alır; Ege Havzasına ilişkin ampirik bulgular ile dünyanın bilinen bütün diğer kabile topluluklarına ilişkin bulguları, mukayeseli ve yekdiğerini tamamlayıcı biçimde kullanır (eserlerinin, «komparatif metod»un bu geniş uygulamasını savunan pasajları, tarihî materyalizmin bütünselliği ve üstünlüğü karşısında, milliyetçi tarihçilerin en ilerilerinin bile ne kadar sığ kaldığını düşündürtür); gerici otoritelerin çarpıtmalarını teker teker çürüterek, önümüze, kabile toplumu evrensel aşamasının genelliği içinde özel olarak Yunan-Ege-Anadolu kabile topluluklarının ayrıntılı tablosunu koyar. Ancak gerek insanlar âlemi, gerekse tanrılar âlemi olarak, statik değil, alabildiğine dinamik bir tablodur bu; üstelik tek-çizgili değil çok-çizgili, eşanlı değil eşitsiz bir gelişimi bağrında taşımakta; tarihî ilerlemenin defalarca el değiştiren öncülüğü, sonunda *Tarihöncesi Ege-II*'nin dördüncü bölümü olan «Kahramanlık Çağı»nda, Miken-Aka kültürlerinde somutlanan çözülüş süreçlerini doğurmakta; beşinci bölümde ise Homerik epik'lerin bu devamlı savaş, yağma ve devletleşme aşamasını nasıl -özel mülkiyetin ve ataerkilliğin nihaî zaferinin kutsanmasına uygun değişikliklerle birlikte- anlattıkları gösterilmektedir. Öykünün bundan sonrası, *The First Philosophers*'ın konusudur: Orada Thomson, Mısır ve Mezopotamya'nın Bronz Çağı uygarlıkları ile Klasik Yunan arasındaki farkın, meta üretiminin, ticaretin ve para kullanımının gelişme derecesinde yattığını vurgulayacak; Yunanlıların kabileden devlete geçişlerinin, bu bakımdan, önceki örneklere kıyasla bir üst düzeyde cereyan ettiğini belirtecek; insanın artık kendi varlığından bağımsız, nesnel niteliğini tamamen tanıdığı dış âlem(evren+toplum) üzerinde soyut düşünebilme yeteneği olarak *felsefe*'nin doğuşunu, bu zeminde açıklayacaktır.

George Thomson'un üç başyapıtını birbirine bağlayan ana tema hakkında verdiğim bu özet,kitapların ikincil tema'lar, çağrışımlar ve uzantılar açısından eşsiz zenginliğini zerrece yansıtamaz. Kleisthenes reformlarının ilkel bir «demokratik devrimi» simgelediğine ilişkin özel tezi, G.E.M.de Ste. Croix'nın *The Class Struggle in the Ancient World*'unda (1981), İlkçağ'da topraklı aristokratların ve tüccarların tek bir hâkim sınıfı meydana getirdikleri gerekçesiyle -kanımca pek ikna edici olmayan bir tarzda- reddedilmek; Perry Anderson'un *Passages from Antiquity to Feudalism*'inde (1974) görmezlikten gelinmek istenmişse de, zor aşılır bir doruktur Thomson. Büyük bir entellektüel serüvendir Thomson'u okumak; sakın, sadece Eski Yunan'dan söz ettiğini sanmayın: Bu istasyondan kimi trenler, köleci üretim tarzının başat olduğu bir aşamanın evrenselliği fikrinin yanlışlığının gösterilmesine; kimi trenler, «Asya üretim tarzı» gibi statik, mekanik ve idealist bir modelin yerine, ilkel komünallikten devlete geçiş patikalarının görece hızlı seyredenlerinden görece yavaş seyredenlerine kadar uzanan bir tarihsel çeşitliliğin somut kavranışının geçirilmesine; kimi trenler, ister doğrudan kabile toplumundan, ister bir köleci ara-aşamanın çöküşünden türesin, bağımlı köylülerin vergi-rant aracılığıyla bir topraklı aristokrasi ve/veya onun devleti tarafından sömürülmesi anlamında Feodalizmin, pre-kapitalist üretim tarzlarının en evrenseli olabileceği hipotezine kalkmaktadır. Uygarlığın doğuşunda meta üretimi ve mübadelesinin kritik rolünü, Engels'ten sonra belki en iyi George Thomson kavramıştır; öyle ki, Sümer'den bu yana geçen 5000 veya özellikle Klasik Yunan'dan bu yana geçen 2500 yıl içinde, antagonist sınıflara bölünmüş toplumun insan tipinin -kölecilik, feodalizm ve kapitalizm arasındaki bütün diğer farklara rağmen-

aslında temel düşünüş tarzı, zihinsel yanılsamaları, tutkuları, saplantıları, kuvvet ve zaafları açısından pek az değişmiş olduğu duygusunu içinizde şiddetle uyandırmakta, dolayısıyla henüz insanlığın çocukluk çağında sayılabileceğimizi içten içe kulağınıza fısıldamaktadır.

Bizimki gibi, bir yandan devlet fetişçilerinin, «Türkler hiçbir zaman barbar olmadılar, M Ö 209 yılında, orduları ve milletleriyle devlet olarak tarih sahnesine çıktılar» türü -M Ö 210 yılında ne yapmakta olduklarını açıklamayan- safsatalarına; diğer yandan, Dr.Hikmet Kıvılcımlı'nın barbarlık idealizasyonuna ya da Halikarnas Balıkçısı'nın Eski Yunan'ın herşeyi Anadolu'dan aşırdığı biçimindeki Kemalist milliyetçi-indirgemeciliğine tanık olan, bilimsel tarihçilikte henüz oldukça geri bir ülkede, Thomson'un *oeuvre*'u büsbütün önem kazanır. Bence *yöntem*, soyut olarak öğrenilemez; uygulamalı örnekleri, yani sosyal bilimlerin büyük klasiklerini, bu açıdan döne döne incelemekle özümlenebilir. İster Orta Asyacılık, ister Osmanlıcılık kılığına bürünsün, dar-milliyetçi «biz bize benzeriz»ciliğimize karşı, içerik yönünden, fikir hayatımıza sağlıklı bir evrenselcilik perspektifi taşıyan *Tarihöncesi Ege*, yöntem yönünden, militan materyalizmin böyle büyük bir klasiğidir. Kül yutmamak, idealist tarihçi ve iktisatçıların tipik yanılgılarını deşifre etmek, gerici tezlerle döne döne dövüşmek, bu kitaptan öğrenilebilir. Türk tarihçiliğinin önünde, Oğuz destanlarının, Orhun yazıtlarının, Kutadgubilig'lerin, Divanı Lugat-it Türk'lerin, Kitabı Dede Korkut'ların içerdiği değişik «kollektif hafıza» katmanlarının, Thomson'un yöntemiyle baştan incelenmesi görevi durmaktadır.

George Thomson ile ilgili çok hoş bir hikâye vardır. Thomson, 1937'de Birmingham Üniversitesi'ndeki bir öğretim üyeliği görevine başvurduğunda, rektör yardımcısıyla başbaşa yemek yemişler. Bu sırada, karşısındaki 34 yaşındaki bilim adamının yeni yeni Marksizmi benimsemekte olduğunu bilmeyen üniversite yöneticisi, şöyle demiş: «Sizin katılmanızla iyi bir Klasik Uygarlık bölümü kuracağımıza çok memnunuz; kanımca Klasikler eğitimi, Bolşevizmin yayılmasına karşı en etkili ilaçtır.» Başlıbaşına bu itiraf, Thomson'un Eski Yunan mirasını gizemsizleştirme misyonunun haklılığını kanıtlamaktadır.

1 Mayıs 1977 Katliamı Konusunda Aydınlık Grubu Sanık Değil, Halkın Avukatı Oldu

Hasan Yalçın

Tufan Türenç, Erhan Akyıldız, Gazeteci, (Milliyet Yayınları, Şubat 1896), 479 sayfa, 1500 lira.

Erhan Akyıldız ve Tufan Türenç, Milliyet Yayınlarından çıkan ve Abdi İpekçi'yi anlattıkları "Gazeteci" adlı kitaplarında 1 Mayıs 1977 katliamının sorumluluğunu "Aydınlık grubuna" yüklüyorlar. Yazdıklarından ilgili bölümler aktaralım önce:

"Olay yüzde yüz provokasyondu. Olaydan hemen sonra saldırının Aydınlık adlı terör grubu tarafından düzenlendiği kulaklara fısıldanıyordu. Gerçekten de mitingden günlerce önce Aydınlık grubu, 1 Mayıs toplantısına ve özellikle Moskova yanlısı olduğunu iddia ettiği DİSK'e karşı çıkıyordu. Bu karşı çıkma hükümet ve bazı güçler tarafından kullanılıyordu. Eğer olay çıkarsa bunu solcuların birbirine olan düşmanlığından kaynaklanabileceği söyleniyordu.

"...Talimhane tarafından bir grubun ellerinde pankartları, sloganlar atarak alana girmek için görevlileri zorladıkları görüldü... Çıkan kavgada çemberi yaranlar alana daldılar ve sloganlar atmaya başladılar. Bunlar mitinge karşı çıkan Aydınlık grubuydu. Binlerce insan bu küçük gruba tepki göstermeye hazırlanırken silah sesleri duyulmaya başlandı...

"Provokasyon tam başarıya ulaşmıştı. Hemen anında yayılan söylenti öylesine inandırıcı oldu ki, Taksim'de meydana gelen facia Aydınlık grubunun üzerinde kaldı." (S. 427,428,429)

Baştan sona tam bir masal bu! Olayların geçmişi, gelişimi, aktörleri ve sonrasıyla ilgili tam bir masal! Olayların üzerinden bunca zaman geçtikten, bunca bilgi ve belge (yazarların suçladıkları Aydınlık grubunun bu konuda yaptığı yayın biraraya getirilse "Gazeteci" adlı kitabın on misli kalınlığında bir cilt oluşturur) ortada dururken hâlâ masal uydurmak gereğinin duyulmasını anlamak mümkün değil. 1 Mayıs'la ilgili kapsamlı bir incelemeyi önümüzdeki dönemde yapacağız. Şimdilik Tufan Türenç ve Erhan Akyıldız'ın "Aydınlık Grubu" ile ilgili suçlamalarını ele alıyoruz.

"Aydınlık grubu" provokasyon yapmak veya provokasyona alet olmak bir yana, "geliyorum" diye bağıran provokasyon konusunda herkesi uyardı

Yazarların iddia ettikleri gibi "Aydınlık grubu, 1 Mayıs toplantısına karşı çıkmış" değildir. Tam tersine 1 Mayıs'ın adına ve anlamına yaraşır biçimde, bir emekçi bayramı olarak kutlanabilmesi için elinden gelen çabayı göstermiş ve bu yönde yayın yapmıştır. Aydınlıkçılar o dönemde haftalık Halkın Sesi dergisini çıkarıyorlardı. 1 Mayıstan önce yaptıkları yayını incelemek bugün de mümkündür. (Halkın Sesi, 26 Nisan 1977, sayı 106) Halkın Sesi o günlerde MC iktidarının ve yazarların "bazı güçler" diye ifade ettikleri kuvvetlerin provokasyonlarını, Tercüman gazetesinin provokasyonu sezdiren yayınlarını da değerlendirerek, teşhir etti. Aynı zamanda DİSK içindeki bir grubun provokasyona çanak tutan, "onu alırım bunu almam" şunun kafasını kırarım, bunun gözünü çıkarırım" şeklindeki yayın ve davranışlarını sergiledi. Bu provokasyon ortamında miting alanına bağımsız gruplar halinde ve grup pankartı altında gidilmesine karşı çıktı ve herkesin kendi fabrikasıyla, kitle örgütüyle birlikte tek tek katılmasını savundu. "Aydınlık grubu" kendi dışındaki devrimci gruplara bu tutumunu benimsetebilmek ve onları muhtemel bir provokasyona karşı uyarmak için miting öncesinde yoğun bir propaganda yaptı. Devrimci grupların toplantılarında ve tek tek insanlarla yapılan konuşmalarda bu görüşler savunuldu. Bütün bunlara rağmen bazı grupların mitinge bağımsız olarak katılacaklarının anlaşılması üzerine Halkın Sesi, mitingden önceki son sayısında (106), "*Revizyonizmi Güçlendiren Tutumun Sorumluluğunu Paylaşmıyoruz*" başlıklı uyarı yazısını yayınladı. Sözkonusu yazı, uyarıları dikkate almayan grupların tutumlarının "kışkırtma ve tertiplere zemin yarattığını", "faşistlere ve revizyonistlere, devrimcilere saldırı ve kitle mücadelesini dağıtma imkanı verdiğini" belirten, bu grupların davranışlarının hiçbir şekilde Halkın Sesi (Aydınlık)

Dergimiz MC'nin kanlı tertibine karşı herkesi önceden uyarmıştı

Halkın Sesi (Sayı: 107, 3 Mayıs 1977, s.4)

MC'nin kanlı tertibi "geliyorum" diye bağırıp çağırıp geldi. Polisin halka karşı bir suçluğu kurduğu günler öncesinden belliydi. Öte yandan revizyonistler polisin tertibine uygun zemini bildirileriyle, açıklamalarıyla ve devrimci öldürmeye varan saldırılarıyla oluşturmuşlardı. Bunları herkese anlatmak ve herkesi uyarmak için elimizden gelen yaptık. Tek tek devrimcilere, yurtseverlere ve halka durumu açıkladık. Ancak Halkın Kurtuluşu, Halkın Birliği ve Halkın Yolu tekke şefleri bu çabamızı da önlemeye çalıştılar. Onlar tabandaki devrimcilere bu mesele üzerinde tartışmayı yasakladılar. Biz en sonunda 30 Nisan günü Aydınlık dergisiyle birlikte bir basın toplantısı yaparak son bir kez daha herkesi uyarmaya çalıştık. Aydınlık'la birlikte basın toplantısında açıkladığımız bildiriyi sunuyoruz. Bu bildiri gazetelerde de büyük ölçüde yer aldı.

Esasen MC'nin tertibini görmek için kafa yormaya bile gerek yoktu. Ancak gözleri tekke menfaatleriyle kararmış sorumsuzlar bu gerçeği görmezlikten gelebilirdi. Nitekim oportünist üçlü ittifakın şefleri arkalarına taktıkları insanları polisin tuzağına götürdüler. Polisin emekçi kitlelere ateş açmasının ortamını yarattılar.

AYDINLIK VE HALKIN SESİ'NİN
30 NİSAN TARİHLİ BASIN TOPLANTISINDA AÇIKLADIKLARI BİLDİRİ

BÜTÜN DEVRİMCİLERİ VE YURTSEVERLERİ 1 MAYISTA UYANIK OLMAYA ÇAĞIRIYORUZ

Devrimci işçi sınıfı ve bütün İstanbul halkı 1 Mayıs'ı coşkun bir şekilde kutlamaya hazırlanıyor. Tüm yurtsever İstanbullularla birlikte proleter devrimciler de 1 Mayıs mitingine katılacaklardır. 1 Mayıs'ta işçi sınıfımız ve bütün halkımızla birlikte ülkemizin tam bağımsızlığı, emekçi halkın kurtuluşu ve özgürlüğü için duyduğumuz özlemi ve mücadele azmimizi dile getireceğiz.

1 Mayıs'ın tüm Türkiye halkının birlik ve mücadele arzusuna uygun bir şekilde, gerçekten 1 Mayıs adına layık bir şekilde kutlanması için en büyük çabayı ve özeni göstereceğiz. Geniş işçi kitlelerinin, yurtseverlerin, iyi niyetli bütün yurttaşlarımızın candan arzuladığı da budur.

Ne var ki, 1 Mayıs mitingini amacından saptırıp kendi karanlık emelleri için kullanmayı umanlar da vardır. DİSK içindeki bazı revizyonist unsurların ve MC'nin kışkırtıcı ajanlarının bir süredir çeşitli tertipler içinde olduğu ve bu amaçla hazırlıklar yaptığı konuyla uzak-yakın ilgisi olan herkesçe gözlenmektedir. Çeşitli fabrikalardan işçiler, DİSK içinden ve dışından sorumluluk duygusuna sahip birçok yurtsever bize gelip bu hazırlıklardan söz etmişler ve endişelerini dile getirmişlerdir. Esasen bizzat böyle bir hazırlıkta olanlar da her yerde bunu açık açık ve övünerek söylemekte ve yazmaktadırlar.

Bu tip işler için kurulan ve beslenen "İlerici Gençler Derneği" (İGD) çeşitli tertip ve saldırı hazırlıklarını açığa vuran bildiriler yayınlamakta, tehditler savurmakta ve yayın organlarında da bir süredir bunu işlemektedir. "Şunu almayacağız", "şöyle yapacağız, böyle ezeceğiz" yolunda açıklamalar yapmaktadır. Bu kuruluşun daha bu hafta içinde İstanbul ve İzmir'de iki yurtsever gencin kanına girdiği düşünülürse, bu tür açıklamaların ne anlama geldiği açıktır. Bilindiği gibi İGD, DİSK'in bir kuruluşu değildir. Böyle olduğu halde DİSK adına fetva verme hakkını nereden almaktadır? İGD'nin iplerini elinde tutan DİSK içindeki bazı karanlık unsurlar, asıl sorumlulardır. Biz, geniş işçi kitlelerinin, DİSK içindeki ve dışındaki sorumluluk duygusuna sahip yurtsever sendikacıların ve insanların böyle unsurların hareketlerine meydan vermeyeceklerine ve vermemeleri gerektiğine inanıyoruz.

MC'nin ise her türlü provokasyon ve karışıklık ortamını kışkırttığı, böyle bir ortamdan yararlanarak işçi hareketini ezmek istediği, bu amaçla tahrik ve tertiplerde bulunduğu açıktır.

Öte yandan bazı sorumsuz unsurların revizyonistlerin ve polisin tertiplerini kolaylaştırabilecek, bunlara zemin hazırlayacak, sonuçta MC'yi ve revizyonistleri güçlendirecek olan herhangi bir hareketiyle de ortak olmayacağımızı bütün halkımıza açıklamayı gerekli görüyoruz. 1 Mayıs'ta devrimci sorumluluk ve kararlılığa yaraşan bir tutum içinde olacağız.

Bütün işçileri, devrimcileri ve yurtseverleri provokasyonlara karşı uyanık olmaya ve muhtemel saldırılara karşı tavır almaya çağırıyoruz!

taraftarlarını bağlamayacağını ilan eden önemli bir belgedir. Aydınlıkçılar bununla da yetinmediler. Mitingden bir gün önce Aydınlık ve Halkın Sesi dergilerinin temsilcileri basına ortak bir açıklama yaparak 1 Mayıs öncesini berrak bir şekilde tahlil ettiler, o günkü basında geniş ölçüde yer alan ortak bir açıklama yayınladılar. 3 Mayıs 1977 tarihli ve 107 sayılı Halkın Sesi dergisinde tam metin yayınlanan bu tarihi belgenin son satırlarını buraya da alıyoruz:

"Bu tip işler için kurulan ve beslenen 'İlerici Gençler Derneği' (İGD) çeşitli tertip ve saldırı hazırlıklarını açığa vuran bildiriler yayınlamakta, tehditler savurmakta ve yayın organlarında da bir süredir bunu işlemektedir.... İGD'nin iplerini elinde tutan DİSK içindeki bazı karanlık unsurlar, asıl sorumlulardır. Biz, geniş işçi kitlelerinin, DİSK içindeki ve dışındaki sorumluluk duygusuna sahip yurtsever sendikacıların ve insanların böyle unsurların hareketlerine meydan vermeyeceklerine ve vermemeleri gerektiğine inanıyoruz.

"MC'nin ise her türlü provokasyon ve karışıklık ortamını kışkırttığı, böyle bir ortamdan yararlanarak işçi hareketini ezmek istediği, bu amaçla tahrik ve tertiplerde bulunduğu açıktır.

"Öte yandan bazı sorumsuz unsurların revizyonistlerin ve polisin tertiplerini kolaylaştırabilecek, bunlara zemin hazırlayacak, sonuçta MC'yi ve revizyonistleri güçlendirecek olan herhangi bir hareketiyle de ortak olmayacağımızı bütün halkımıza açıklamayı gerekli görüyoruz. 1 Mayıs'ta devrimci sorumluluk ve kararlılığa yaraşan bir tutum içinde olacağız. "Bütün işçileri, devrimcileri ve yurtseverleri provokasyonlara karşı uyanık olmaya ve muhtemel saldırılara karşı tavır almaya çağırıyoruz!"

Aydınlıkçılar mitinge grup olarak değil mensup oldukları fabrika ve kitle örgütlerinin içinde tek tek katıldılar

Aydınlık fikirlerini savunan insanlar olaydan önce ve olay sırasında alanda işçilerle ve halkla birlikteydiler. Herhangi bir grup oluşturmuş değillerdi. Mitinge katılmadıkları gibi daha sonra bu konuda yazılanları da okumadıkları çok açık olan Tufan Türenç ve Erhan Akyıldız'a şu kadarını söyleyelim ki, olaylar başlayınca paniğe kapılan kitleleri sakinleştiren tutumlarıyla Aydınlıkçılar daha çok sayıda ölümün önüne geçen bir rol oynadılar. Yazarların söylediği "Talimhane tarafından" grup halinde gelerek alana zorla girmeye çalışanların Aydınlıkçılarla ilgisi yoktur. Olaydan önce uyardıkları gibi Aydınlıkçılar, olaydan sonra da grupları en sert şekilde eleştirdiler. (Halkın Sesi Dergisi sayı: 107 ve sonraki sayılar).

"Facia" Hiçbir zaman Aydınlık grubuna yüklenmedi

Hayır, kimse kimsenin kulağına ne o zaman, ne de daha sonra "saldırının Aydınlık adlı terör grubu tarafından düzenlendiğini fısıldamadı. Bunu yazarların kulağına fısıldayan araştırma tembelliğinin yoldan çıkardığı kendi muhayyileleridir. Ve ne o zaman, ne de daha sonra hiç kimse olayı Aydınlıkçıların üstüne yıkamadı. Yazarların ileri sürdükleri iddialar ne kendi gazetelerinin o zamanki sayılarında, ne de devrimcilere en çok karşı olan yayın organlarında ileri sürülebildi. Sadece 2 Mayıs tarihli Tercüman ve Günaydın gazeteleri yayınladıkları krokilerde "Halkın Sesi Grubu"nu alana girmeye çalışan gruplar içinde göstermeye kalktı. Halkın Sesi bu yayını şiddetle yalanladı ve bir daha kimse bunun sözünü edemedi.

Halkın Sesi, provokasyonun MC tarafından düzenlendiğini ve devlet içindeki karanlık güçlerin o dönemdeki bir dizi tertibinin parçası olduğunu belirtti. Gerçekten böyle olduğu içindir ki, olay hiçbir zaman ciddi bir soruşturmaya konu yapılmadı. Devlet, 12 Eylül dönemi de dahil olmak üzere 1 Mayıs katliamını örten perdeyi kaldıracak hiç bir çaba göstermedi. 18.6.1986 tarihli Milliyet gazetesinde yer alan habere göre ise "9 yıl sonra 'kanlı 1 Mayıs' olaylarının gerçek sanıklarının bulunması için... yeniden soruşturma açıldı". Yazarlar iddialarını öne sürmeden bu eksik soruşturmaların dosyalarına baksalardı bile göreceklerdi ki, hiçbir zaman, hiçbir şekilde, hiçbir Aydınlıkçı olayların sanığı olarak gösterilmemiştir. Gösterilememiştir. Tam tersine "Aydınlık grubu", 1 Mayıs katliamını yapanları ortaya çıkarmak için Türkiye'deki, belki de tek ciddi çabayı gösterdi. Halkın Sesi, "Halkımız 1 Mayıs tertibini Gün Işığına Çıkaracaktır" kampanyası açtı ve bu konuda yüzlerce kişiyle görüştü. Olayın oluş biçimini resimler ve anlatımlarla ortaya çıkardı. Birçok yanlış iddiayı çürüterek gerçeğin bulunmasına çalıştı. (Halkın Sesi, sayı: 107,108,109,110,111,114,116,117). Devlet içindeki güçlerin karıştığı bu tip diğer tertiplerde olduğu gibi bugüne kadar ne yazık ki suçlular sanık sandalyesine henüz oturtulamadı. Ciddi gazeteciden beklenen işte böyle bir noktada hayaller ve hurafelerle uğraşmak değil, gerçeğin ortaya çıkmasına katkı yapacak çalışmadır.

"Aydınlık adlı terör grubu" daha icat edilmedi

Tufan Türenç ve Erhan Akyıldız komediyi buraya kadar götürüyorlar. Acaba nerde okumuşlar, kimden duymuşlar, nasıl ve niçin icat etmişler "Aydınlık adlı terör grubu"nu? Eğer yazarların nitelemesine hak verdirecek minnacık bir delil olsaydı emin olsunlar ki, özellikle şu son altı yılda bunu sıkıyönetim savcıları mutlaka kullanırlardı. Tam tersi olmuştur: İddianameler, kararlar, gerekçeli kararlar, hep Aydınlıkçıların terörün sadece dışında değil, karşısında olduklarını yazmışlardır. Uzun söze gerek yok, yazarlardan başka, Aydınlık için bu terimi kullanabilecek bir üçüncü kişiyi Türkiye'de bulmak mümkün değildir.

1 Mayıs 1977 provokasyonu, 1977 öncesine uzanan kökleri olan, 1977 sonrasında başka tertiplerle sürdürülen bir planın parçası olduğu bugün artık bilinen yakın tarihimizin önemli olaylarından biridir. Böyle konularda yazarken ciddi olmak gerekir. Ciddiyetsizliğin Abdi İpekçi gibi objektifliğiyle tanınan bir gazetecimizi anlatan kitapta yapılması ayrı bir talihsizlik olmuştur. İnsanlar, gruplar, partiler hakkında yazarken de ucuz karalamalardan, iftiralardan masallardan kaçınabilmek ise sorumluluğun ve dürüstlüğün asgari koşuludur.

Mehmed Kemal'in İki Kitabı

Behzat Ay

*Mehmed Kemal, **Bir Deste İskambil**, (Yazılar) Evrim Sanat Galerisi Yayını, 1986.*

*Mehmed Kemal **Öğle Rakıları**, (Şiirler) Broy Yayınları, 1986*

1960'lı yıllarda köşeyazarlarının, beğendiğim ve ilerde yararlanabileceğim yazılarını gazetelerden kesip tarih sırasıyla dosyalardım.. Dahası, yazı makinesiyle çoğaltıp, görevim gereği gittiğim köylerde öğretmenlere verirdim, okumaları için. Hiç unutmam, Aziz Nesin'in *Yeni Tanin*'deki "Selam" adlı yazısını kırk kopye yazdığımı.

Daha sonraki yıllarda köşeyazarları benim gibileri kesiklerle uğraştırmaktan kurtardılar. Seçtikleri yazılarını kitaplaştırıyorlar. Bu kitaplar, derli toplu kitaplığımıza giriyor, ilerde yararlanmak ve kimi zaman göz atmak için. Aziz Nesin, İlhan Selçuk, Çetin Altan, Oktay Akbal, Ali Sirmen, İlhami Sosyal, Mustafa Ekmekçi, Uğur Mumcu ve daha başka yazarlar bir zincir oluşturdular. Bu zincirin son halkalarından birisi de, Mehmed Kemal'in köşeyazılarından derlenen (sanırım bu üçüncüsü) ***Bir Demet İskambil***'idir.

Daha önceleri gazetede yayımlanırken okuduğum yazıları, kitaplaştıktan sonra yeniden bakarken(gerek kişileri, gerekse toplumsal, tarihsel irdelemesini..), bunlar bana yeni yeni konular çağrıştırdı. İnsanlar anımsattı. Sözgelişi, *"Bir Garip Öldü Diyeler.."*de, Çiçek Pasajı'nda Entellektüel Cavit'in içkievi'nde ölüveren Ömer Lütfi Köseoğlu, bana ölen onlarca arkadaşımı anımsattı. *"Çadır Köşkü'nün Geçmişi"*nde (Mabeyinci Fahri Bey'in ağzından) Fahri Bey'in gördüğü işkence, kanayıp duran işkence yaralarını düşündürdü... *"Sosyal Adalet Kavramı"*nı (Anıl Çeçen ve Aziz Çalışlar'dan yararlanarak bu toplumsal kavrama açıklık kazandırıyor) okurken, kavrama düşman olanların, son yıllarda söylevlerinde ona sarılmalarını, anlamından soyutlamak için çabalamalarını gözümün önüne getirdi. *"Liman Paşa'nın Gözüyle"*de Enver Paşa'yı okurken, Enver Paşa ile ilgili yeni çıkan bir kitabı almayı düşündüm. *"Düşmeye Para mı Dayanır"*ı okuyunca, Ahmet Rasim'le ilgili kitapları, özellikle Nuri Erten'in sadeleştirdiği *"Anılar, Söyleşiler"*i (Ahmet Rasim'in) yeniden okumak isteği duydum. Atilla Dorsay'ın *"Sinema Ve Çağımız"* adlı kitabından söz ederken, alıntıladığı Atatürk'ün söyledikleri ve Atilla Dorsay'ın *"Türkiye'nin Kalbi Ankara"* filmi için yazdıkları, bugünkü durumumuza bakarak bende buruk duygular uyandırdı... Bu film ki, Kurtuluş Savaşı'mız ve Atatürk günleri ile ilgili birçok önemli belgeyi de içeriyordu.

Mehmed Kemal, son şiirlerini topladığı kitabının başına iki de yazısını almış. Birincisi, *"Öğle Rakılarının Başkadır Tadı"*. İkincisi, *"Kırkpınar Dediğin"* Birinci yazısında genel olarak, içki, içkicilik, içkievleri, içki ve sanatçılar konusunu ele almış. İkinci yazı Turgut Uyar'ın ölümü üzerine Atilla İlhan'ın yazdığı yazıya karşı sanatçıların söylediği sözleri ve yazdıklarını özetle sergiliyor.

"Öğle Rakıları" bir dergide yayımlandığında epey sözü edilmiş, beğenilmişti. Şimdi kitaba ad olup, kitap içinde şiir olarak yer aldığından, şiir sevenlere yeniden ulaşmış oluyor.

Zola'nın yapıtlarında *(Meyhane)*işçilerin bir bölüğü alkole yuvarlanırlar. Coupeau'yu bundan kurtaramayıp sonunda aynı yazgıyı paylaşmaya başlayan Gervaise'i anımsayalım. Mehmed Kemal'se küçük burjuvanın, bu arada aydınların alkolle ilişkisini ele almış.

Belki bütün toplumlarda ama, özellikle bizim toplumumuzda gündüz içenler yadırganır. Kınanır. Horgörülür. Hoşgörülmez. Nedeni, gündüzleri iş zamanıdır. Bu bir. İkincisi, çoğunluk ayıktır. Üçüncüsü de gelenek göreneklere aykırı görülür gündüzcülük. Bunun için olsa gerek, sanki *"arslan!"* der gibi, *"akşamcı"*denir gece içenlere ve de sanki *"kampana"* der gibi, *"vakti kerahet"* denir... Bütün bunlardan ötürü, gündüz içenlerin çoğu eziklik duyarlar. Yasak bir iş yapıyormuş gibi gizli gizli içerler. Perde arkasına ya da duvarların arkasına gizlenirler. Bunun içindir ki Mehmed Kemal bir dizesinde, *"Güzeldir öğle rakıları efendim"* diyorsa da, bir dize sonra, *Bir kadından söz eder gibi-Utangaç, gizli yasak"* diyor. Öyledir. Bütün gündüzcüler bu utancı duymuşlar, ezikliği yaşamışlardır. Özel-

likle de sabahçılar!.. Ne korkunç! Birkaç kadeh atmak, gece boyunca yaşadığı panikten, korkudan kurtulmak için evde şişeye, şişe yoksa, sabahları açılan tek tekçi bir içkievine koşmak! Böyleleri bilirler, bir çemberin içinde kıvrandıklarını... Bilirler ama, yine ona koşarlar... Alkole... Şaşarak koşarlar. İçtikçe de şaşalarlar. Sevgiye mi susamışlar? Anlayış mı görememişler. Aş, eş, iş yüzünden mi uyumsuzlaşmış? Yalnız mı kalmış? Dışlanmış mı?... Yanıtları hemen birden verilmeyecek sorular bunlar... Ölüm korkusu ise, başlı başına bir korkunç olay!... Ölümden korkmadığını söylerken bile korkanlar çoktur. "Ölümden korkmuyorum" diye yiğitlik (yiğitlik buysa eğer) tasarlamak neye yarar? Üstelik içtensizliktir. Bu konuda da en içtenlikli sözleri Nazım'dan okudum bugün. ***Broy***'un Haziran sayısında Aydın Aydemir'in derlemesinden okudum. (Aydın bu derlemelere neden mektupların tarihini yazmamış anlayamadım. Ama okurken tarihlerini *"Yazarlar ve Şairler Sözlüğü"*'ne(Şükran Kurdakul) bakarak buldum. Sözgelişi, "Gece radyoyu dinledim. Yahya Kemal ölmüş." diyor. Demek ki Yahya Kemal'in öldüğü tarihte yazmış. Yani 1 Kasım 1958 diyorum). Nazım şöyle yazıyor: "Korkuyor muyum? Daha çok kederleniyorum. Korku? Ölümü, pek ısrarla düşünürsem, yok olmayı ısrarla kavramaya çalışırsam, korkuya benzer, korku diyelim düpedüz, duyuyorum. Ama bu çok az sürüyor. Zaten daha uzun sürse, durup dururken oynatmak mümkün. Ölümle böylece burun burunayız ama, onu unutmak için elimden geleni yapıyorum. Çalışıyorum, kalabalıktan ayrılmamağa uğraşıyorum, yolculuklar yapıyorum."

Mehmed Kemal de, şu dizelerinde o korkuyu dile getiriyor içtenlikle: *"Bir sözlükten çıkıp - Bir sözlüğe girer gibi - Ölümü gördük İlhan Berk'le - Babıâli'de, yokuşta - Aramızdan geçip gitti - İyi ki çakırkeyftim - Öğle sıcağında."*

Evet, ölüm korkusuyla içki arasındaki bağı Mehmed Kemal, *"İyi ki çakırkeyftim"* dizesiyle belirtir.

Bir bir döküldüğümüz son birkaç yıldır, "aramıza kıran girdi" diye söylenmiyor muyuz? Ve acaba son yıllarda yaşadığımız umutsuz ortamla ölüm arasında da bir bağ mı var? Mehmed Kemal gibi, *"Ne varsa aşkta yar aşkta - Gerisi fasa fiso"* diyenlerimiz çoğalmadı mı? Çoğalmadı mı ölenlerimiz? Ya da Mehmed Kemal neden şu dizeleri yazdı?

"Taş mezarlar mezarlar - Burada bir şair yatar. - Taş mezarlar mezarlar - Şişesi başucunda."

İki Yayın Notu

Ahmet Özdemir

İlki, Belgrad'da Almanca olarak yayınlanan *Internationale Politik* adlı Yugoslav dergisinden. Derginin başyazarı Dr. Ranko Petkovic, TBMM'nin kuruluşunun 66. yıldönümünün kutlanışı törenlerine katılırken, Özal ve N. Karaduman'la birer röportaj yapmış. İlgi çekebileceğini düşündüm. Özal'ın dergiye verdiği demeç, gerçek tutumunu ne ölçüde yansıtıyor? Uygulamaları ile söylediklerı bağdaşıyor mu? Okurken bu sorular kafama takıldı. G. Afrika'daki ırk ayrımını eleştiriyor, dünyadaki zengin ve fakir ülkeler arasındaki uçuruma dikkat çekiyor... Ama bu konularda somut olarak ne yapıyor? İkinci soruyu cevaplarken Bulgaristan'daki "müslüman azınlıktan", üçüncü soruyu cevaplarken "Türk azınlıktan" bahsediyor... Bulgaristan'daki esas baskı milli baskı, dini baskı değil. Tabii dini baskı da var, ama esas bu değil.

N. Karaduman'ın sözleri de ilginç. 1920 öncesi Osmanlı hanedanlığının rolünü geçiştiriyor. Atatürk-Osmanlı çelişkisine hiç değinmiyor. 1982 Anayasası'nın, Batı demokrasisi anayasalarından bazı farklılıklar göstermesini Türk halkının özelliklerine bağlıyor. Sanki demokratik hak ve özgürlüklere bağlı olmak, Türk halkının özelliklerinden değilmiş gibi. Türkiye'de İslamî fundamentalistlerin faaliyetlerine ilişkin soruyu cevaplandırırken de, onları eleştireceği yerde, bu tehlikeye dikkat çekenleri eleştiriyor. Yani onlarla (yobazlarla) aynı cephede yer alıyor.

İkinci yazı, Bulgaristan'daki Türklere yapılan milli baskı üzerine. Yazı, "Ost Europa- Info" adlı derginin 62. sayısında yayınlandı. Dergi, Almanya'da çıkıyor. Yazar Torsten F. Baest, Batı Berlin'de yaşıyor ve "Mukayeseli Fanatizm" alanında incemeler yapıyor. Yazıdaki istatistikler yararlı olabilir diye düşündüm. Örneğin, 1947 yılında BKP'de 31.000 Türk varmış. 1950'lerde *Dostluk*, *Yeni Hayat*, *Işık*, *Yeni Işık* gibi Türkçe dergi ve günlük gazeteler yayınlanmış. Türklere karşı izlenen olumlu politika, adım adım terkedilerek bugünkü noktaya gelinmiş. BKP yöneticilerinin Türk meselesindeki bazı konuşmalarına da olduğu gibi yer veriliyor. Jivkov'dan sonra BKP'nin Genel Sekreteri gözüyle bakılan Milko Balev'in koşuması özellikle ilginç. Türklerin, Osmanlı döneminde zorla müslümanlaştırılan Bulgarlar olduğunu ve şimdi milli benliklerine sahip çıkarak Bulgar adları aldıklarını ileri sürüyor. Bu sürece "Rodoplarda başlayan yeniden milli doğuş süreci" adını takıyor. Konuşmasının sonlarında ise şunları söylemesi ibret verici:

"... Bunların bir kısmının kafalarında Bulgar milli bilinci açık olmasa bile, onların damarlarında Bulgar kanı dolaşıyor..."

"Bırakın, Kendini Avutsun!"

C.S

Gösteri'nin Temmuz 1986 sayısı "Ayın Dosyası" bölümü: "Siyasal Partiler Kültür ve Sanatımıza Nasıl Bakıyor?"

Bu sayıda uzmanların görüşleri alınmış. Ağustos sayısında da partilerin ilgilileri konuşturulacak.

Ahmet Taner Kışlalı, "Devletin Kültür Siyaseti Var mı?" başlıklı yazısında özetle şöyle diyor: Atatürk döneminde devletin bir kültür siyaseti vardı. 1950'den sonra ise partilere göre değişen uygulamalar başladı. Siyasal partiler, dayandıkları sınıf ve eğilimlerin gereksinim ve beğenilerini öne getirdikleri için, kültür siyaseti süreklilik niteliğini yitirdi; böylece ulusallıktan da vazgeçmiş oldu. Batı ülkelerinde bu durum bir güçlük yaratmayabilir. Bizimki gibi yakın geçmişlerinde hızlı bir kültür değişimi yaşamış ülkelerde ise büyük sakıncalar söz konusudur.

Kışlalı, Atatürk'ün kültür siyasetini temel veri olarak ele alıyor. Atatürk'ün kurduğu bağımsız kültür kuruluşlarının (Türk Dil ve Tarih Kurumları) devletleştirilmesiyle dar bir toplum kesiminin çıkarlarına hizmet edildiğini vurguluyor. Aynı gözlemlerini TRT, Devlet kitaplıkları, Devlet Çizgi Film Yapım Merkezi için de yineliyor. "Bir ülkede elbette ki devletin sürekli bir kültür siyasetinden söz edilemez."

Cemil Koçak da "Millî Şef döneminin Kültürel Yaşamı"ndan söz etmiş. Cemil Koçak'a göre İnönü'nün Milli Şef'lik yönetiminin tek parti geleneklerinden farklı olduğunu söylemek zor. Yine de, İnönü'nün politikasında her şeyin eskisi gibi olduğu söylenemez. Bu dönemde (1938-1945) klasik batı müziği, konserler biçiminde, yönetici çevrelerde ağırlığını korumuştur. Radyoda da aynı durum geçerlidir. Plastik Sanatlar Sergievi'nde ve İzmir Fuarı'nda ayakta tutulmaya çalışıldı. Hasan Ali Yücel'in Maarif Vekilliği döneminde Batı edebiyatının önemli yazarları okuryazar kitlesine tanıtıldı. Köy Enstitülerinde antik Yunan tragedyaları temsil edildi. Basın, elbet, resmi bir basındı; yine de yayın alanında değişik türde dergiler boygösterdi (Türkçü-Turancı dergiler: ***Bozkurt, Çınaraltı, Orkun, Türk Yurdu*** vb. Sol dergiler: ***Yurt ve Dünya, Adımlar, Yürüyüş,*** vb).

Özellikle sol dergilerin çoğunun kapatıldığını söyleyen Cemil Koçak'ın, sistemi delerek gelen bu yayınların varlığının Milli Şef döneminin bir erdemiymiş gibi görünmemesini daha açık bir dille vurgulayabileceğini anımsatmak isteriz.

Çetin Yetkin de "CHP'den DP'ye Sanat ve Kültür Anlayışı" başlıklı yazısında şöyle diyor: "Çok partili düzene geçilmesi ve Demokrat Parti'nin siyasal yaşama katılması ile bir şeyler değişti mi? Bu soruyu bir bakıma "evet" diye yanıtlamak gerekiyor. CHP iktidarının kültür ve eğitim politikasının şu temel ilkelere dayandığını görürüz:

1) Devrimlerin topluma benimsetilmesi;
2) Batı kültürünün yaygınlaştırılması

"Soyut olarak ele alındıklarında bu ilkeler için denecek bir şey yoktur, ama..."

Çetin Yetkin'e göre iki ilkeyi gerçekleştirirken, CHP toplumsal sınıfların varlığını yadsıyan ve tüm Türk ulusunu sınıfsız bir kitle gibi gören "halkçılık" ideolojisini uygulamış, buna karşılık ekonomik politikaya devletçilik desteğiyle belli bir sınıfın çıkarı doğrultusunda biçimlendirmiştir. Bu da memuriyet kadrolarını alabildiğine genişletmek ve en geniş bir okumuş yurttaş kitlesini iktidarın emrine sokmak ve "maişetiyle" ona bağlı kılmakla sonuçlanmıştır.

CHP'nin sanat ve kültür anlayışını en iyi Ataç'ın dile getirdiğini ileri sürşn Çetin Yetkin, bu yazarın toplumcu sanata karşı söylediği şu sözlerini örnek veriyor:

"Hürriyet yoktur, diyorlar, belki de doğrudur olmadığı; ama bunu boyuna söylemeyin, bırakın, kişioğlu istediğini yapabileceğini sanarak kendini avutsun."

Yetkin'e göre, DP'nin CHP gibi devrimci gözükmek kaygısı bile yoktu. "CHP'nin en sağ kesimindeki kişilerin ne gibi sanat ve kültür politikası olabilirdi ki?"

Emre Kongar "Bugünkü İktidarın Kültür Politikası"na eğiliyor. Özetlersek:

ANAP, kültür politikasını, birtakım özendirmeler ve ödüllendirmeler yerine, yasak ve cezandırmalarla yürütmek istiyor. Bu açıdan alınırsa, "Muzır Kurulu"da denen "Küçükleri Muzır Neşriyattan Koruma Kurulu" ANAP iktidarının birçok özelliğini yansıtacak niteliktedir. Kurul, "tarafsız" görünüm altında son derece "taraflı" kişilerden oluşmaktadır. Kurulun mahkemelere de "bilirkişi" sıfatıyla mütalaa verebilmesi bağımsız yargı kavramına da ters düşmektedir. Böylece "tekil" bir kültür politikası ortaya çıkmıştır. "Oysa çoğulcu toplumlarda tekilci politika olmaz. Hele demokratik toplumlarda baskıcı kültür politikası hiç olmaz."

Gösteri'de "Ayın Dosyası"nda, ayrıca şu yazarların katkıları ilgiyle okunuyor: Emin Özdemir (Siyasal Partiler ve Dil Sorunu); Vedat Gönyol (CHP döneminin iki uygulaması - Tercüme Bürosu ve CHP edebiyat ödülleri -); Adnan Binyazar (Yayın Politikası mı? Yayın Uygulaması mı?); Mehmet Bedrettin (Müzikte Devlet Politikası mı?); Haluk Şevket Ataseven (Tiyatro Sanatı ve Siyasi Partilerimizin İşlevi).

KAYNAK YAYINLARI

DÜNYA TARİHİ / *W.Mc Neill*	2200
ciltli	2860
DEVLET / *Franz Oppenheimer*	770
DÜŞÜNCE VE DİL / *L.S.Vygotsky*	715
BİR YANILSAMANIN GELECEĞİ / *S.Freud*	385
DİN ÜSTÜNE / *David Hume*	770
KADIN VE EŞİTLİK / *J.Mitchell - A.Oakley*	880
KADIN VE EKONOMİ / *C.Perkins Gilman*	825
KABİLEDEN FEODALİZME / *Halil Berktay*	1100
1640 İNGİLİZ DEVRİMİ / *Christopher Hill*	385
MARKS VE ORYANTALİZMİN SONU / *Bryan S.Turner*	660
SERMAYE BİRİKİMİNİN TARİHSEL KOŞULLARI / *R.Luxemburg*	660
ULUSLARARASI ŞİRKETLER / *Nuri Yıldırım*	825
KIBRIS TARİHİ I / *Şükrü S.Gürel*	935
KIBRIS TARİHİ II / *Şükrü S.Gürel*	935
AZGELİŞMİŞLİĞİN SÜREKLİLİĞİ / *Fikret Başkaya*	660
MÜZİK NEYİ ANLATIR / *Sidney Finkelstein*	770
SOVYETLER BİRLİĞİ'NİN SOSYO EKONOMİK KARAKTERİ / *Antonio Carlo*	715
TEKELCİ BÜROKRATİK SOSYALİZM / *Jacek Kuron-Karol Modzelewski*	880
DOĞU AVRUPA'DA SOSYALİST MUHALEFET / *Jiri Pelikan*	770
MACARİSTAN'DA İŞÇİ OLMAK / *Miklos Haraszti*	605
ESKİ TÜRK TOPLUMU ÜZERİNE İNCELEMELER / *Ümit Hassan*	1100
OSMANLI İMPARATORLUĞU'NUN DOĞUŞU / *Paul Wittek*	330
OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA ALMAN NÜFUZU / *İlber Ortaylı*	770
TÜRKÇENİN DÜNÜ VE YARINI / *Mehmet Bedri Gültekin*	385
İTTİHATÇILIKTAN KEMALİZME / *Feroz Ahmad*	825
İTTİHAT VE TERAKKİ / *Feroz Ahmad*	1100
BELGELERLE 1908 ÖNCESİNDE ANADOLU / *H.Zafer Kars*	605
KOMİNTERN BELGELERİNDE TÜRKİYE KURTULUŞ SAVAŞI / Derleyen: *E.Adıgüzel*	660
ÇERKEZ ETHEM'İN İHANETİ / *Zeki Sarıhan*	825
ANKARA 1922 / *Leonid-Friedrich*	385
CUMHURİYET İDEOLOJİSİ VE FUAT KÖPRÜLÜ / *Halil Berktay*	440
DEMOKRASİYE GEÇİŞ 1946-1950 / *Mahmut Goloğlu*	1100
ARABA DEVRİLMEDEN ÖNCE / *Turan Güneş*	495
ANAYASA VE PARTİLER REJİMİ / *Doğu Perinçek*	1210
PARTİ Mİ MARTİ Mİ? / *Turhan Temuçin*	660
KAPİTALİZM VE SONRASI / *George Thomson*	600
ÇİN SAVAŞIYOR / *Agnes Smedley*	800
ANARŞİNİN KAYNAĞI VE DEVRİMCİ SİYASET / *Doğu Perinçek*	600
KEMALİST DEVRİM / *Doğu Perinçek*	500
BOĞAZLAR MESELESİ LOZAN VE MONTRÖ	350
TÜRKİYE'DE ANARŞİ	300
BUGÜNKÜ ÇİN HANGİ YOLU İZLİYOR	600
ALİ YURTASLAN'IN İTİRAFLARI	500
İTİRAF / *Ömer Tanlak*	600
AFGAN DİRENİŞÇİLERİYLE *Ragıp Duran, İlhan Sürmeli*	450

KAYNAK YAYINLARI

DÖNÜŞ / *Yaw M.Boateng*	715
AFRİKA ÖYKÜLERİ / *Doris Lessing*	825
ZAVALLI İSA / *Mongo Beti*	935
MANDELA / Derleyen: *Anne Benjamin*	1100
MOMO / *Michael Ende*	825
POLONYA ÖLMEDİ DAHA / *J.Glowacki*	440
1793 DEVRİMİ / *Victor Hugo*	1210
YALNIZLAR / *Erhan Bener*	1210
SİSLİ YAZ / *Erhan Bener*	935
AŞELA / *Zuhal Kuyaş*	1100
GÜNDOĞDULARIN YÜKSELİŞİ / *Aras Ören*	935
KIRAN RESİMLERİ / *İnci Aral*	385
UYKUSUZLAR / *İnci Aral*	550
AĞDA ZAMANI / *İnci Aral*	660
TORTU / *Selçuk Baran*	440
DENİZ KENARINDAKİ PAZARTESİ / *Nazlı Eray*	385
HAZIR DÜNYA / *Nazlı Eray*	385
ORPHÉE / *Nazlı Eray*	440
KAN / *Osman Şahin*	660
HAYATIMIN YEDİ HİKAYESİ / *Necati Güngör*	275
SEVDADIR HER İŞİN BAŞI / *Ayşe Kilimci*	440
AŞK ŞİİRLERİ / *Bertolt Brecht*	495
ÖZGÜRLÜK GİBİ SÖZCÜKLER / *Langston Hughes*	385
MARTİN LUTHER VE THOMAS MUNZER YA DA MUHASEBENİN BAŞLANGICI / *Dieter Forte*	715
IVAN IVANOVİÇ VAR MIYDI YOK MUYDU? / *Nazım Hikmet*	495
TEK AT TEK MIZRAK I / *Nimet Arzık*	660
TEK AT TEK MIZRAK II / *Nimet Arzık*	660
TEK AT TEK MIZRAK III / *Nimet Arzık*	660
LİDERLER HAPİSHANESİ / *Oral Çalışlar*	1100
YIKILMIŞ KADIN / *Simone de Beauvoir*	715
İŞTE BİZ / *Ahmet Kahraman*	1210
SEVGİLİYE MEKTUPLAR / *Rosa Luxemburg*	935
PAVLİ KARDEŞ / *Fikret Otyam*	770
AĞIZ TADI / *Sevim Tanör* (Yemek kitabı)	1100
KIZIL KAYALAR / *L.Kuangpin-Y.Yiyen*	1100
DEVRAN / *Seyit Alp*	400
ELLER / *Muzaffer Hacıhasanoğlu*	300
ŞAİR BABA VE DAMDAKİLER / *Balaban*	1000

*** 10.000 TL.'ya kadar olan ödemeli siparişlerinizde %30 indirim uygulanır. Pul ile ödeme yapılabilir.
*** 10.000 TL.'yı aşan siparişlerde %50 indirim uygulanır.
*** İsteme adresi: Kaynak Yayınları Nuruosmaniye Cad. 3/2 Cağaloğlu Tlf: 520 66 27

Nuruosmaniye Cad. 3/2 Cağaloğlu-ISTANBUL Tel: 520 66 27